

RAST — L. II, ŠT. 1(5)
MAREC 1991

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

82

RMS

D2007/1939

	VSEBINA		RAST ŠT. 1/1991
LITERATURA	Kam, plebiscitna Slovenija?	3	Franci ŠALI
	Pravljica o deželi besed	8	Ivan GREGORČIČ
	Spomini na otroštvo	10	Ivan PERHAJ
	Odhajaš s tihimi koraki	12	
	Jutro prebuja		
	Podstrešje neba	13	Rudi STOPAR
	Pokrajina sanj		
	Jesenski večer		
	Pesem o ustvarjanju	14	France REŽUN
	Krogi		
	Oaza	15	Fani POŽEK
	Po drugem avgustu	15	Franci ŠALI
	Po sedemnajstem januarju	16	
Ljubzensko sporočilo domovini			
1991	16	Ivan GREGORČIČ	
	Selitve	18	Philipp WAMBOLT
KULTURA	Dr. Jože Marjetič	35	Janko JARC
	Religija in umetnost	40	Stane JARM
NAŠ POGOVOR	Da bi zaživel s svojo ustvarjalno glasbeno sodobnostjo (Pogovor s skladateljem Lojzetom Lebičem)	44	Tatjana MIHELČIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Trška naselja Mirenske doline: Zmagovitost novega	51	Renato REPŠE
	Razvoj novomeške mestne regije pod vplivom suburbanizacije	60	Marjan RAVBAR
PRISPEVKI ZA »RASTOČO KNJIGO«	V prizadevanjih za boljše kvaliteto življenja	68	Darinka SMRKE
	Prestrukturiranje gospodarstva z ustanavljanjem malih podjetij	69	Ana MURN
	Kako ohraniti kvaliteto življenja ali jo celo izboljšati s kmetijskim		
	resursom?	73	Tone HROVAT
Ali je dosežena raven komunalne oskrbe primerna za vstop v Evropo	76	Alojz UCMAN	
ODMEVI IN ODZIVI	Nagovor ob odkritju spominske plošče novomeški pomladi	79	Marjan DVORNIK
	Spominska plošča novomeški pomladi	81	Ivan ZORAN
	Učenje slovenščine med počitnicami	84	Jože ŠKUFGA
	Novosti pri Dolenjski založbi	86	
	Kolesarstvo na Dolenjskem	87	Jože MAJES

KULTURNA KRONIKA	December 1990 – februar 1991	92	Ivan ZORAN
	Sodelavci te številke	98	
LETNO KAZALO		99	
SLIKOVNO GRADIVO			
	Reprodukcije kiparskih del Staneta JARMA iz ciklov Obrazi in Motivi		7, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 25, 34, 39, 40, 42, 43, 49, 50, 59, 67, 78, 83, 91, 98, 102
	Reprodukcije likovnih del Borisa ZAJCA		11, 12, 14
	Philipp WAMBOLT družina Wambolt grad Hmeljnik		18 33 18
	Dr. Jože MARJETIČ		35,36
	Lojze LEBIČ		44
	Trška naselja Mirenske doline		56, 57
	Iz doline Podturnščiце potok Radulja		74, 86, 77
	Kolesarstvo na Dolenjskem		88, 90
	Spominska plošča novomeški pomladi		82

Franci Šali KAM, PLEBISCITNA SLOVENIJA?

Življenje nezadržno kroji usode svojim strugam. Podobno je veliki reki z mnogotero tokov in pregrad z zapornicami, ki zdaj enemu, zdaj drugemu odpirajo, pripirajo ali zapirajo polniti strugo pod njo.

Že kar daleč so tista leta, ko se je Slovenija napolila v državo Jugoslavijo, leta 1918 še brez Primorske, po drugi svetovni vojni pa tudi že z njo, čeprav ne v celoti. Zdaj pa so prišli časi, ko se še ne ve, kje in kaj bo naša dežela jutri. Bo Slovenija še v Jugoslaviji, bo v kakšni novi srednjeevropski zvezi, ali pa kar sama, samostojna in neodvisna?

Če brskamo po podatkih iz javnomnenjskih raziskav, če upoštevamo lansko skupščinsko deklaracijo ali pa pred božičem izpovedano plebiscitno voljo, potem se Slovenec izreka predvsem za lastno, samostojno državo. Programsko oblikovano stremljenje po takšni politični volji Slovencev je precej mlado, šele po drugi vojni izpovedano izven matične dežele, doma pa v glavnem zatajevano in v manjšini ter tudi za prejšnjo (partijsko) uradno politiko nesprejemljivo. Včasih nismo bili zadovoljni v habsburški monarhiji. Njena država, Avstro-Ogrska, se nam je zdela nekakšna »ječa narodov«, v kateri smo trpeče zaznavali neizprosno narodno hiranje in izginevanje – čeprav je po drugi strani tudi precej pripomogla k rasti slovenskega šolstva in kulture. In obrnili smo se proč od gesla »Vse za vero, dom, cesarja« – vendar je bilo treba poprejšanj iti še v nesmiselni, pretresljivi boj. Smo mislili, da nam bo dobro v zvezi ali skupnosti južnoslovanskih bratskih narodov. Spet smo se uštel, a hkrati upali in se vojevali za to, da bo zares bolje v novi – Titovi Jugoslaviji, grajeni po meri vseh v njej živečih narodov in narodnosti, v kateri naj ne bi bilo izkoriščanja, zatiranja in nesvobode. Nekaj let je kar šlo, bila so desetletja lepšega življenja, brezskrbne mladosti, ponosa, zanosa, upanja in vere, a tudi trenutki in leta duševnih stisk, samospraševanj, bridkosti, dvomov in neprijetnih spoznanj, kako nam vsem vse bolj grozi huda ura nakopičenih nasprotij in protislovij, ker jih pač nismo znali (mogli) sproti in uspešno razreševati. In zdaj spet – v mislih imam samo nas, Slovence – boleče spoznavamo in čutimo, kako v avnojski hiši ni več prijetno, dobro in obetavno živeti. Kajpada, drugačne, druge ali samo svoje hiše si želijo tudi drugi stanovalci, čeprav nikakor ne vsi in povsod enako goreče, saj le-te, kateri se ji ne morejo ali nočejo odpovedati, različni nagibi spominjajo na njeno nekdanjo lepoto, varnost in koristnost, pa bi jo zato radi ohranili, zadržali in izboljšali v duhu Avnoja, in ne upal bi jim pridajati mračnejših pridevkov: ne onim, prvim, in ne tem, drugim! Saj se ve, kako to gre: nacionalisti, separatisti, unitaristi, idealistični zanesenjaški kardeljanski utopisti in sam bog (ali satan) vedi, kaj še. In če spet pomislim na Slovence, ali je to nenehno boleče spoznavanje, da nam ni nikdar in nikjer dobro, nekakšna nezdrava obsedenost, preobčutljivost, ali pa grenko, tragično zgodovinsko zaznavanje in spoznavanje, kako se nas vselej nekdo skuša polastiti. S severnimi in zahodnimi sosedi namreč ravno nimamo prijetnih zgodovinskih izkušenj, pa tudi z nekaterimi, ki niti niso sosedje! Dejstva so dokaj zgovorna. V novejši dobi smo izgubili kar precej narodnega prostora, večkrat smo čutili vdore v nacionalni kulturni sistem. Zoper oboje smo se tenkočutno, a odločno branili. Zdaj smo bolj skupaj in suverenejši. Kakor koli že, to je vendarle tudi odločilen in nepogrešljiv prispevek partizanščine ali

narodnoosvobodilnega boja in tistih sil povojne Jugoslavije, ki so narode in narodnosti te dežele hotele obvarovati pred bridkostmi kakršnekoli hegemonije. Da ne bo pomote! Nikakor ne mislim pri tem samo na komuniste, ne nazadnje so prav ti tragično klonili pred valovi in vrtinci novodobne nacionalne in socialne problematike, iz katerih se jugoslovanska barka vse težje rešuje, in še ciganka menda ne bi vedela in znala povedati, kako bo z njo ali njenimi brodolomci, če se potopi.

Kar zadeva nas, Slovence, smo dolgo časa zavzeto, potrpežljivo in razumevalno mašili razne luknje na brodu, dovajali za motorje kar preveč lastnega goriva, se trudili drugače usmeriti krmilo in odčarati krmarjenje – kar še poskušamo, a zdaj že iz rešilnega ali odrešilnega čolna, kakor tudi drugi bratje! In lahko bo še tako hudo, da niti skupaj nam ne bo mogoče več pluti. Namreč, v deželi ali republikah jugoslovanskega socializma so nastali takšni in tolikšni sistemski in vrednostni razločki v družbeni biti in njeni dinamiki, da si vsaka želi predvsem lastne samostojnosti oziroma državnosti. Tudi spremembe v Evropi, združitev Nemčije, obstoj raznih skupnosti in drugih oblik povezovanja in sodelovanja držav Evrope, so in še vplivajo na zorenje in politično oblikovanje tovrstnega duha in usod na Balkanu. Zaradi vsega tega se mi ne zdi prav nič nenavadno ali presenetljivo, če je tudi nas, Slovence, pičilo in obsedlo to, kako bi bilo najbolje, če si končno umislimo svojo državo, pa čeprav nam zaenkrat še ni jasno, kaj vse naj bi potlej z njo počeli. No, kaj, to bomo kmalu videli in doživeli, upam! Poprej se bo seveda treba odločiti za katero od možnosti, ki so nas že doslej obletavale, če že ne moremo ali nečemo ostati pri tej, ki smo jo pol stoletja udejanjali. In če tudi te ne izključimo iz politične usode, potem bi lahko rekli, da so bili doslej na Slovenskem ali v njenem narodnem oz. nenarodnem zaledju – recimo bolj ali manj intenzivno, javno ali prikrito, odmevno ali manj opazno, množično sprejemljivo ali za večino nepriljavno, uradno nesprijemljivo – v igri naslednje osnovne politične zamisli narodnega življenja Slovencev:

- Svobodna Slovenija v svobodni Jugoslaviji,
- Slovenija v unitarni Jugoslaviji,
- Slovenija v srednjeevropski zvezi (državi),
- Slovenija kot samostojna država.

Že bežen pogled pove, da smo v novejši politični zgodovini že živeli, okusili in preizkusili vse »scenarije«, razen zadnjega. Naši predniki (ali zgodovinsko nekoč odločujoče generacije) so gotovo želeli slovenstvu dobro, in bi bilo nepravilno zviška in izničujoče kritizirati ali morda celo obsojati njih odločitve. Kdo bi, recimo, smel in mogel danes trdo prijemati vse tiste, ki so se nekoč pred razpadom »avstrijske« monarhije in po njej zavzemali za Slovenijo v Jugoslaviji. Menda je za tisti čas zmagala primerna in razmeram ustreznejša rešitev. Enako bi lahko rekli tudi za našo voljo in odločitev po drugi svetovni vojni. Seveda, glede tega si Slovenci nikoli nismo bili povsem enotni. S Slovenijo v Jugoslaviji so se začela razvijati tudi kritična politična opozorila in daljnosežnejša stremjenja oziroma zrenja glede naše nacionalne prihodnosti. Že kmalu po prvi svetovni vojni so pričeli očitati tedanji Slovenski ljudski stranki, češ da preveč popušča unitarističnemu konceptu Jugoslavije. V zvezi s tem in za razumevanje takratnih razmer sta, recimo, zanimivi in važni razmišljanji Lojzeta Udeta v takratni Mladini (1927/28, št. 1 in 2), iz katere povzemam njegovo misel, kako je... *»Borba za samostojno združeno Slovenijo... revolucionarna..., in sicer ne samo kot borba za čisto samostojno, od Jugoslavije odcepljeno slovensko državo, na katero Slovenci za zdaj tako še ne mislimo (pravico do nje seveda imamo in je prav, da jo poudarjamo), temveč kot borba za vsako obliko slovenske samostojnosti, ki se propagira v slovenski*

javnosti; za široko samoupravno združeno za avtonomno Slovenijo, za južno-slovansko (oziroma balkansko) federacijo, katere člen naj bi bili Slovenci... Svobodna Slovenija v svobodni Jugoslaviji, to naj bi bil z eno besedo v principu naš narodnopolitični program, v bojnih vrstah s tistimi plastmi naroda, ki zaradi nasprotnega političnega kurza največ trpe in v katerih je zaradi tega najbolj živ klic po resnici, pravici in svobodi, v zavezništvu z demokratičnimi silami pri Hrvatih in Srbih, naslonjeni na demokratične sile v Evropi.« Omenjene Udetove politične misli izpovedujejo visoko politično kulturo tistega časa. Najprej zelo zrelo in daljnosežno napove, kako boj za samostojno in združeno Slovenijo niti malo ne bo lahak. Glede tega opozori, kako bo treba Slovence združiti v eno domovino, njej pa dati tudi državno suverenost. Zaveda se torej cilja – SAMOSTOJNA SLOVENIJA, a tudi težavnosti in zapletenosti poti, ki jo bo treba prehoditi skupaj z demokratičnimi silami na Balkanu in v Evropi sploh, zato za tisti čas ocenjuje realen le boj za Slovenijo v svobodni Jugoslaviji. Postavil bi tezo, da je ustava SFRJ iz leta 1974 (tako imenovana »Kardeljeva listina«) izraz in za tisti čas skrajni domet takšne politične filozofije glede življenja narodov v prihodnji Evropi. A ve se, pisali so jo napredni komunisti! Toda takrat, še manj pa med obema vojnama, ko sta se že pojavljala nacizem in fašizem, za kakšno demokratično družino svobodnih in suverenih narodov ni bilo nikakršnih stvarnih možnosti. Realne možnosti za kaj takega pa bodo lahko šele prišle, če se bodo demokratični procesi v Evropi (pa tudi v svetu) nadaljevali. Predvsem je zdaj važno, da se izognemo razsulu ali pa unitarni Jugoslaviji in tako še dopolnimo pogoje za celovito svobodo (samostojnost) Slovenije.

Glede Slovenije v srednjeevropski zvezi je zaznati več »scenarijev.« Zares smo živeli samo po enem, in to do leta 1918, ko smo bili dežela v okviru Avstro-Ogrske. Vendar, že ob slutnji habsburškega konca so se porajale razne politične zamisli, katerih cilj je bil, ohraniti Slovenijo v povezavi z narodi srednje Evrope. A tudi že poprej, ko je bila monarhija še močna, so nekateri Slovenci sanjarili o nekakšni srednjeevropski združbi. Pogled se jim je usmerjal v Trst, ki naj bi bil novo središče slovenstva. Toda Italija je imela drugačne račune. Po prvi svetovni moriji so se, žal, grozljivo potrdili. Prišli smo v Jugoslavijo brez Primorske. Toda ideje so trdovratne reči. Te, o Srednji Evropi, so kaj kmalu vnovič oživele. Že v tridesetih letih jih mislijo in razvijajo Ehrlihovi »stražarji,« verjetno pod vplivom češke in poljske inteligence. Spet je bil v igri Trst. Potem so se že v drugo stegnili in zgostili oblaki nad Evropo in svetom v grozečo nevihto in nekajletni orkan. Na njo spet ni bilo mogoče misliti, toda že ob koncu druge svetovne vojne so takšne zamisli vnovič na delu v okviru Federalnega kluba Centralne Evrope, ki je sprejel program, ki ga poznamo pod nazivom Intermarium. K njegovemu formuliranju sta vplivala tudi bojazen in odpor do sovjetskega vpliva. Po tej zamisli naj bi se države med Baltikom in Trstom povezale v nekakšno srednjeevropsko unijo. V zvezi s tem se je tudi pojavil naziv o deželah Medmorja. Še prej, ko Nemčija ni bila združena, so Vzhodni Nemci in drugi nosilci takšne zamisli o drugačni Evropi to idejo o srednjeevropski uniji povezovali z nemško združitvijo, češ kako ta poprej ni uresničljiva, kajti »Srednje Evrope brez Nemčije enostavno ne more biti« (revija Avla, 6/84).

Takšnim idejam je bil dokaj naklonjen tudi habsburški nasledek, saj so pomenile možnosti za vrnitev Slovenije v naročje Srednje Evrope. Zdaj je Nemčija združena, Evropa se še naprej združuje, Jugoslavija (takšna, kot je) je v krizi, svet je nemiren na Vzhodu, v vojni na Bližnjem vzhodu. In Slovenija? Misel na nekakšno novo zvezno srednjeevropsko državo ni v nobenem političnem strankarskem programu omenjena ali razdelana, vsaj videti je tako.

kot državi. Ta zamisel je dobila svoje jasnejše obrise šele po drugi svetovni vojni. Še mi je v spominu pred leti prepovedan Žebotov zbornik Slovenija včeraj, danes, jutri (1967), v katerem je takšni politični možnosti posvečeno precej pozornosti. Desetletje in pol kasneje je spet navzoča v razmišljanjih Marka Kremžarja, tedanjega predsednika Slovenske ljudske stranke. Ta poskuša narodne, socialne in nacionalne razsežnosti slovenstva strniti v »*minimalni narodni program*«, do tedaj, »*ko se bo svobodno izvoljena slovenska skupščina lahko izrekla o slovenskih narodnih ciljih*« (Svobodni pogledi, str. 18). Tako premišljeno povezuje idejo »*združene Slovenije*« iz leta 1848 z zahtevo po »*svobodni Sloveniji*«, ki je ne more biti, dokler je dežela v oblasti »*tujega političnega in gospodarskega gospodarstva*« in v »*verigah totalitarizma*«, kakor osebno ocenjuje takratne razmere pri nas, seveda s pozicij ideološkega nasprotovanja komunizmu. Obe, poprej omenjeni, težnji se mu zdita tudi v logični zvezi s prizadevanji, da bi Slovenija postala samostojna država, ne da bi državna samostojnost že izključevala ali »*zavračala zveze in povezave z bratskimi narodi*« (isto, str. 19).

Vendar najceloviteje je ideja slovenske države predstavljena v enem od zbornikov, ki jih je publiciral v Trstu pokojni slovenski emigrant France Jeza (1983), v katerem »*so se srečali in se skupno lotili dela za ustanovitev demokratične neodvisne slovenske države ljudje, ki so prišli iz raznih koncev slovenske politične konstelacije, a z istim ciljem – slovenske svobode.*« (Zbornik Neodvisna Slovenija, str. 35.) In kakšna naj bi bila ta svobodna Slovenija? Po tej zamisli naj bi Slovenci živeli v neodvisni in na demokratični svobodi temelječi slovenski državi, v okviru zdajšnjih meja. Odnosi v njej naj bi temeljili na meščanskih, ekonomskih in političnih principih ter krščanski etiki in načelih. Upoštewane bi bile vse pokrajine. Slovenija bi postala federacija avtonomnih dežel (Kranjska, Štajerska, Koroška, Slovenska krajina – Prekmurje, Primorska, Slovenska Istra). Ljubljana bi bila zvezno mesto. Potemtakem bi Slovenci, slovenske pokrajine dobile tudi zvezno vlado, ki bi bila pristojna za državno varnost, sodstvo, policijo, zunanjo politiko, denarništvo, zunanjo trgovino, osnovno šolstvo ter kulturno politiko. Tudi stranke so predvidene: katoliška, socialistična, liberalna in komunistična. Kljub strankarskemu pluralizmu naj bi življenje Slovencev obvladoval katoliški svetovni nazor, še posebej na področju vzgoje, zdravstvenega varstva in zaščite človekovega življenja. V gospodarstvo se stranke ne bi vmešavale, država pa le v omejenem, minimalnem obsegu. Prepuščeno bi bilo svobodni konkurenci. Različni gospodarski sistemi bi lahko med seboj tekmovali. Med njimi naj bi ostal tudi samoupravni sistem. Zagotovljena bi bila tržnost, gospodarska iniciativa vseh oblik lastništva ter pravica vsake socialne kategorije do svoje sindikalne organizacije.

Naj zdaj povzamem. Slovenci smo še v Jugoslaviji, čeprav precej drugačni kakor še pred nekaj leti. Po lanskoletnem predbožičnem plebiscitu je izpolnjen politični pogoj za realizacijo ene od možnih oblik bivanja slovenske države. Seveda sta ti možnosti v bistvu samo dve, in sicer, da smo sami ali pa v zvezi z drugimi državami, saj bi bilo težko verjeti, da bi se po vsem tem, kar je bilo sprejeto glede slovenske države, le-te kar na lepem odpovedali. V drugem primeru gre torej le še za vprašanje, ali bo to nova »balkanska zveza« oziroma Jugoslavija kot zveza držav (republik) ali pa bo Slovenija postala nekakšna srednjeevropska federalna enota, saj na zvezo vseh evropskih držav za sedaj še ni mogoče računati.

Vse kaže, da bomo Slovenci vendarle še živeli v Jugoslaviji. Upam, da se mi ta »kruh« ne bo zarekel. Izven teh vprašanj in možnih odgovorov je seveda vprašanje, kako se bo v prihodnje sploh razvijala Evropa. Ali po modelu skupnosti držav ali pa po principu skupnosti narodov? A to je že druga tema.

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Ivan Gregorčič **PRAVLJICA O DEŽELI BESED**

Nekoč so za devetimi nevidnimi tančicami v roznati deželi živele besede svoje srečno življenje. Bile so sočne in močne, žvenketale so in pele vesele, se družile in ljubile in množile vedno nove in nove pomene, vseh mogočih barv in odtenkov. Vedno se je zasvetlikala kakšna nova barva ali odtenek in veselo utripala ter poživila mnogobaravno iskrenje in opojno bogastvo dežele. Vse je bilo čisto in jasno, samo kdaj pa kdaj so besede prižgale nove pomene z nekam čudežno čarobnim sijem, ki je skrivnostno prihajal od kdovekod in odhajal kdovekam, vendar zapuščal na vsem svoj blaženi dih, ki je žarel iz daljnih daljav v še bolj daljne daljave in daljne čase, kot neulovljiva večnost.

Besede se niso nikdar utrudile in izpraznile, kajti kadar je v deželo stopila noč z žametnimi koraki, oblečena v žamet z zvezdnatimi gumbi, je čas žarel svetel od sanj, poln nežnega, tihega sneženja. Takrat so se besede oddahnile in napojile tišine iz mirne globine. Potem so se še lepše družile in množile še lepše pomene.

In dežela je bila en sam žvenketajoč, opojen, mnogobarven in sočen vrt.

Ljudje so vanj prihajali previdno in po prstih, tiho s prstom na ustih, kot v svetišče. Preudarno so jemali v usta besede, jih vonjali in okušali, gledali in tehtali, katera bi bila prava. In besede so bile vesele in srečne, ker so človeška usta izražala misli vseh barv in vseh barvnih odtenkov – kakšna velika mavrica, razpeta čez človeško nebo! – kakor je pač prasketala elektrika v posameznikovi glavi.

Ampak v glavah nekaterih ljudi je začel namesto izmeničnega in raznobarnega prasketati enosmerni tok. Zato so začeli ljudje izbirati besede enosmerne; in to rdeče, ker so bile najbolj kričeče. Hitro so jih premetavali po ustih, ker so bile vroče, polne ognja. Njihovi plamenčki so se nervozno stegovali k nebu – nasploh so bile vse raje kje v zraku kot pa na zemlji, kjer so bile rojene. Plamenčki pa so bili preslabotni, da bi zares dosegli nebo, zato so se besede združevale v dolge nelepe verige, da bi tako namnožile pomene v velik plamen. Ker pa so se združevale in ljubile samo med sabo, so bili novorojeni pomeni slabotni in brezbarvni, pa tudi veliko spačkov je bilo med njimi.

V deželi so začele razsajati še rdečke. Te so napadle mnoge drugobarvne besede in jih močno zdelale. Veliko je bilo zelo bolnih in oslabeledih. Ljudje so jih jemali v usta, ampak besede niso spregovorile njihovih raznobarnih misli. Na vso moč, na dolgo in široko so ljudje odpirali presahla usta, a videla se je le globoka praznina brez neba, brez mavrice, brez zvezd. Med ljudmi je tedaj začela razsajati laž; požrli so takrat veliko svojih besed.

Rdeče besede pa se niso dale: nikdar niso mirovale, vedno so si izmišljale kaj novega, da bi drugim besedam in ljudem dopovedale, da so sposobne izreči zadnjo in edino resnico in doseči nebo. Prirejale so parade, da bi si privpile moč. A vse to je bilo podobno blejanju ovac: njihovi enotni glasovi so odmevali pravokotno od pravih pravokotnih stavb v samih pravokotnih ulicah in padali granitno trdo na opečnata tla kot svinec.

Svinec jih je vse bolj tiščal k tlom, nitka ognja pa je bila v njih vse tanjša in tanjša, vse bolj zasuta s pepelom. Pod njim so nekatere besede tiho izdihnile.

Vsa dežela je bila siva in nema od pepela.

Počasi pa je zapihal po njej nežen veter, ki so ga naredile s svojim plesom zdrave in ozdravele besede. Veter je razpihal pepel, besede so spet zažarele, se družile z drugimi besedami, se ljubile in množile mnogobarvne pomene. Družile so se spet svobodno. Nastal je ognjemet in vodometa besed. Zasijal je tudi tisti skrivnostni čarobni sij, ki prihaja od kdovekod in gre kdovekam ter pušča na vsem dih večnosti...

Ivan Gregorčič
PRAVLJICA O DEŽELI BESED

*In na človeškem nebu se je spet začela barvati mavrica...
Zaprte oči. Morda ugledate to srečno deželo in mavrica morda zasije tudi na
vašem nebu. Takrat boste začutili, kako se vam sanja pesem: okroglasto, viju-
gasto...
Toda pazite, da vam je dnevna svetloba ne ubije.*

Stane JARM: Spomin
(foto: Branko Babič)

LITERATURA
Rast 1/1991

Ivan Perhaj **SPOMINI NA OTROŠTVO**

*Ko bil sem še majhen,
so me učili,
da so zato na križ
bogca pribili,
da srečni bili bi,
hojla li hoja,
jaz, bratec in ata
in mamica moja.*

I.

*Verjel sem v nebesa
in pridno sem rasel,
sosedove krave
v Šikarah sem pasel.*

*Na paši najraje
smo »kozy« zbijali
in s slamico čričke
iz luknjic bezali.*

*V avgustovskih dnevih
smo k reki hodili,
skakali na glavo
in ribe lovili.*

*Ko najbolj brezskrbno
so dnevi bežali,
očeta med hajko
so Nemci z rafali...*

*Ostali smo sami,
hojla li hoja,
jaz, bratec in bogec
in mamica moja.*

II.

*Od tiste jeseni
hitreje sem rasel,
sosedove krave
bolj redko sem pasel.*

*Na reko sicer smo
še vedno hodili,
skakali na glavo
in ribe lovili.*

*Hitreje ko dnevi
so temni hiteli,
manj smo otroci
v nebesa verjeli.*

*Manj smo k sosedu
na hruške hodili,
manj smo igrali se,
manj smo molili.*

*Ostali smo sami,
hojla li hoja,
jaz, bratec in vdova,
mamica moja.*

Stane JARM: Glava
(foto: Branko Babič)

LITERATURA
Rast 1/1991

III.

V prvem razredu
(kako bi povedal?)
sem se v deklico
ljubko zagledal.

Bila je kot pisan
metuljček, kot roža,
ki sonce jo z žarki
poljublja in boža.

Bila je kot breza
v rebri zeleni,
kot val, ki ga veter
na reki razpeni.

Bila je kot češnja,
ki dozoreva,
kot lučka, ki hladno
noč nam ogreva.

Bila je... Bila je
od vseh najbolj lepa.
A zame, priznam naj,
gluha in slepa.

Boris ZAJC (skica)

IV.

Med vojno nekega dne
so vdrl v hišo
zeleni soldati
in vpili na ata
in vpili na mamo
in v skednju z noži
drezali v slamo.

Še danes ne vem,
kaj so iskali.

Potlej sem videl,
ko so se zbrali
zunaj pred hišo,
da so skrivali
pod dolgimi plašči
dva petelina,
dve grahasti jarčki
in kokljo,
ki je še zjutraj
čepela na jajčkih.

Ko je tenente
zakričal: »Avanti!«
krenila je vojska
z zelenimi gvanti...

Na pragu jokala je mama,
a ata sršceih oči
preklinjal boga je in vojno
in zmerjal soldate je z laškimi psi.

Boris ZAJC (skica)

Ivan Perhaj

ODHAJAŠ S TIHIMI KORAKI

Globoko v meni
z mrakom oživiš...
Srce mi utriplje v nepopisni sreči,
nad mano sklanjaš se,
smehljaš se mi z očmi,
ko moji prsti plahi in drhteči
preletajo se s tvojimi lasmi.

In skupaj sanjava
trenutke nepozabne
in čas, ki meri ura ga zvonika,
in skupaj zreva
v medlo mesečino,
ki v rosнем ločju
nežno se svetlika.

A čas beži...
pomladi in poletja,
jeseni, zime,
ptice in oblaki...
Glej tu nekje, nekje globoko čutim,
kako odhajaš s tihimi koraki...

Ostajam sam,
sam z brezami in grmi
in domom najinim,
ki s tabo tiho umira...
Sam hodil bom odslej
med ločje tja k studencu,
ki pod vasjo še razigran izvira.

September, 1990

JUTRO PREBUJA...

Jutro prebujajo ptice in rože,
nad gmajno se sonce kot dinar iskri,
čebele šumijo v razcvelih kostanjih,
nekje v daljavi zvon jutru zvoni.

Kot ladje oblaki po nebu hitijo...
Topoli so jadra in trte vrvi,
zvonik je svetilnik, ki utriplje v sonce,
na vasi po dimu in mleku diši.

Odhajam... A misel? Misel ostaja,
priklenjena s čudno in skrivno močjo
na pesmi pastirjev, pečene kostanje,
sosede in znanca, ki spe nad vasjo.

Za mano ostajajo dnevi in leta,
vinograd, trgatev in mošt, ki kipi,
in ptice in rože, ki drami jih jutro,
in zvon, ki svečano dnevu zvoni.

LITERATURA
Rast 1/1991

Boris ZAJC (skica)

Rudi Stopar **PODSTREŠJE NEBA**

Težka odeja noči
lega na njive.
Na rob obzorja
sedajo zvezde.
V podstrešje neba
silijo krošnje dreves,
kjer umirajo ptice.
Veter čisti nozdrvi
svojih razdraženih konj.
Ranjene trate
dihajo meglo.

Potoček
šepa po kamnih
v dolino.

POKRAJINA SANJ

Na rob neizrekljivega
se prazni pokrajina sanj.
V mrtvih strugah nezadoščenega
umirajo jate želja.

Pritajeno se sesipa
meglena slast – zastrta
z mokro zaveso dežja.
Vseenost je proniknila vase.
Skozme hitim
po stopinjah vetra.
Drobim tišino.
Na hrbtu gričev
sedijo
zlovešči oblaki.

JESENSKI VEČER

Jesen je izpregla konje.
Darovi zemlje so spravljani.
V meglici pod Kumom in Lisco
gnezdi zima svoje mlade.

Otroci pospravljajo igrače,
debela rosa jih podi domov.
Žoga kotali svojo senco
po razkopani cesti navzdol.
Veter išče krošnje za počitek.
Listje se osipa,
odkrivajo se gnezda ptic.
Dan usiha.
Obletava me jata misli,
na rame mi seda nekaj težkega.

Kmalu bom dihal mrak.

Stane JARM: Triptih
(foto: Branko Babič)

LITERATURA
Rast 1/1991

Kadar zorješ in zaseješ njivo,
zasadiš drevo
ali poletiš s ptico,
zgradiš dom
ali narediš otrokom sneženega moža,
spremeniš sonce v sončnice,
ali v vonj vrtnice,
ali v zaljubljen nasmeh,
iztrgaš kamnom misel,
ali zbereš glasove v melodijo,
ali s pesmijo ukrotiš čas,
ali počneš karkoli,
za kar te je obdarila narava –

postaneš stvarnik,

kajti vsakdo ima v sebi ukaz
in ne more se mu upreti.

Zato so obzorja neskončna
in je prostora in časa za vse
in nihče ne more biti sam
in nikomur ni treba jokati.

KROGI

vode v srcih gora čakajo,
vode v srcih gora zbirajo moč,
vode izpod gora prihajajo,

prihajajo,
prijajajo pod nebo,
prijajajo žejne,
prijajajo žejne modrine,
prijajajo žejne zelenja,
prijajajo žejne luči,
prijajajo žejne poti,

prijajajo,
prijajajo v nemirnih izvirih,
z dušo svatovanja,
z dušo radosti,
spočite za novo pot,
spočite za nov krog,

potem se napijejo senc,
potem se napijejo utrujenosti,
potem jim duša ugaša,
potem postanejo počasne in temne,

LITERATURA
Rast 1/1991

Boris ZAJC (skica)

France Režun
KROGI

od potopljenih življenj,
od neznank v lastnem naročju,
od neznank temnega oceana,
od neznank oceanov vsega,

šele s soncem v duši
se lahko spet dvignejo v krog
in vrnejo na začetek poti.

Fani Požek **OAZA**

Nekje na svetu je oaza
iz palm, vodnjakov žuborečih,
nad njo polnočni mesec plava,
prinaša vzdihe v puščavi spečih.

Nekje na svetu je puščava,
morje peska in viharjev vročih,
nad njo polnočni mesec plava,
iz oaze nosi glas siren pojočih...

Med oazo in puščavo meja
sega do brezčutnih zvezd,
če v oazo hočeš priti,
prehoditi moraš tisoč rimskih cest...

Franci Šali **PO DRUGEM AVGUSTU***

»Krvavi, mrki beduin!«,
je klel tisti človek.
Takrat sem z globin žel
ČLOVEKU Z BOMBAMI spomin;
se grel v žolti gredi,
se smehljal razkošju jutra,
ČOKOLADI grenke sreče.

Prišla je jesen,
prek je zavel hlad svinčen.
Tisti je slutil groze dan.
Nekje zre v ekran,
na vkopani jekleni svet,
zbrozgan ocean, ubito obalo,
na ptic zatrti živi let...

O, MARS,
morda poslednjič daviš
ta lepi nesrečni PLANET,
ko ga bo vražje pobralo.
Le zakaj se še oklepam
v brezupu upa besed,
če vražje bo živo požgalo...

LITERATURA
Rast 1/1991

Stane JARM: Pod križem (foto: Branko Babič)

* Ob zasedbi Kuvajta in vojni v Zalivu

Franci Šali

PO SEDEMNAJSTEM JANUARJU

Trgujejo z GROZO po TV konici!

Ubežim do zelenih zaves,
kjer ždi na vseh POTEH božji mir,
tja, do korenin življenja čudes,
šepetat KRST PRI SAVICI;
ko zrnene pšice, tam, v Arabiji,
šviste iz teme v temo,
kot zdražen svetleči osir,
in se MARS poji z vrelo krvjo –
pa ni zreti konca štabni režiji.

Kdo ve, kolikim bo zgrebel sipo,
bo sonca zmesil kolobarje.
Na pesku mrtve zarje: v SMRT,
za MIDOSA OLTARJE,
za ČRNENOZLATE KRALJE,
za UDOBJE – nenasitne rezervoarje,
za večno moč NASILJA.

O, ogabna embolija sitega ožilja.

Ivan Gregorčič

LJUBEZENSKO SPOROČILO DOMOVINI 1991

Za nobeno domovino
nisem pripravljen umreti,
dokler ni domovine,
ki bi bila pripravljena
umreti zame.

P. S.

Saj bi tudi s a m zapustil kdaj
ta svet ušiv,
ampak
ko si e n k r a t čisto zares mrtev,
nisi n i k d a r več živ.

LITERATURA
Rast 1/1991

Stane JARM: Sv. Jakob (foto: Branko Babič)

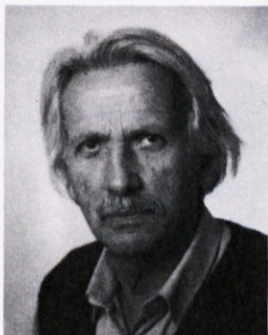

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Philipp Wambolt SELITVE

* Avtorjev izbor

Avtobiografski zapiski*

prof. dr. Philipp WAMBOLT

Prof. dr. Philipp Wambolt se je rodil 15. avgusta 1918 na gradu Frischau na južnem Moravskem. Gimnazijo je obiskoval v avstrijskem kraju Seitenstetten, nato pa je bil v samostanih v Kájovu na Češkem, v Burthecourtu v Lotaringiji in v Hünfeldu v Nemčiji. V drugi svetovni vojni je bil vojaški »škriba« in sanitejec (1940–1942), v ruskem ujetništvu je bil od leta 1942 do 1945. V letih 1945–1950 je bil ponovno v samostanu v Hünfeldu. Nato je šel študirat na univerzo v Heidelbergu, kjer je doktoriral leta 1954. V letih 1952–1954 je bil asistent. Zatem je do leta 1958 služboval v Bonnu, nakar je bil docent na katoliški socialni akademiji v Münstru.

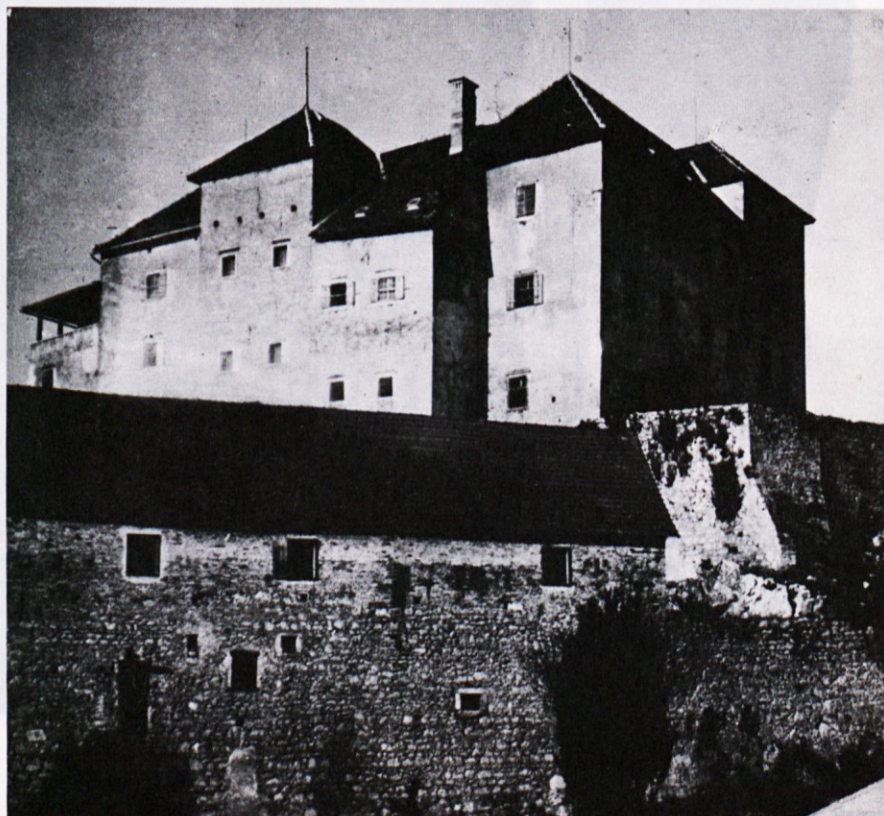
Med leti 1966–1969 je predaval na univerzi v Valparaisu v Čilu. V letih 1969–1972 je delal pri raziskovanju pastoralne sociologije. Bil je profesor sociologije na visoki šoli za socialne delavce v Dortmundu do leta 1983, ko se je upokojil.

Philipp Wambolt je sin zadnjega lastnika gradu Hmeljnik. Njegovi spomini na otroška leta so vezani na grad Hmeljnik in njegovo okolico. Nekaj hmeljniške zapuščine je podaril Dolenjskemu muzeju v Novem mestu.

* Besedilo o avtorju je pripravila Nataša Petrov

*Objavljamo izbor iz njegovega avtobiografskega romana, ki ga je pripravil avtor, prevedla pa Ana Uršič.**

Grad Hmeljnik pred drugo svetovno vojno (iz fototeke Dolenjskega muzeja; sliko je podarila Elisabeth grofica Hoyos, roj. Wambolt)

LITERATURA
Rast 1/1991

Trikrat se seliti, je kot enkrat pogoreti. Zaenkrat me ogenj še ni pregнал iz nobene hiše, zato ne vem, ali je to res. In tistikrat, ko so jo spremenili v turistično razvalino, me ni bilo zraven, in tudi vrnil se nisem.

Pri svojih selitvah pa sem bil zmcraj zraven; včasih sem res odnesel s seboj le samega sebe, nič drugega – včasih nisem smel vzeti ničesar, drugič nisem imel ničesar.

Številnih in zelo različnih stanovanj se spominjam natančno, selitev pa le zabrisano. To velja za preteklost, ne pa za prihodnost, v kateri si selitve prav lahko dobro predstavljam, ne morem si pa predstavljati prostorov. Prej je bilo drugače, le da so bili prostori potem vedno čisto drugačni.

Mogoče pišem zaradi prihodnosti. Pregaňa me misel, da se bom lepega dne izselil, ne da bi se mogel kamorkoli vseliti. Statistično bi to bilo verjetno, saj je število iskalcev stanovanj veliko večje od ponudbe.

Selitve me plašijo, so prezahtevne zame: toliko stvari je treba zapakirati, druge pa odvreči, ne da bi jih utegnil podržati v roki, si jih ogledati, o njih premisliti. Kadar zлагаš stvari iz omotov, vedno najdeš kakšen nesrečen kot, predal, škatlo, ki jih nabašeš do vrha, s trdnim namenom seveda, da boš stvari kasneje enkrat uredil. Pisma, ki čakajo na odgovor, spremešane fotografije, neuporabna darila ljubih oseb, knjige, ki so te nekoč navduševale in ki se jih danes sramuješ, očetova oblačila.

Nova stanovanja vedno vsebujejo včerajšnjo prisilo, ovirajo poskus, da bi vse uglasili na tisti »jutri«, ki bi se nas rad polastil.

Najraje bi se potepal s cigani. »Ne plačati davka cesarju« in se sploh ne ozirati na nikogar, pač pa z zvokom violine izvabiti še druge v takšno svobodo, ki se jim bo v treznem jutru zazdela kot čista norost – to mi ugaja.

A vsaka selitev pristane spet med zidovi.

MENJAVA KRAJEV

3. septembra 1944, petindvajsetleten, Krasnogorsk, Sovjetska zveza, ob 8¹⁰ po moskovskem času. »Davaj!« je vodil selitev v najhujše štiri stene: beton, na višini dveh metrov 10 x 10 cm velika prezračevalna lina, betonska tla 2 x 3 m, prekrita pet cm na debelo z blatom in urinom, ognjavarčna železna vrata, ki se zapirajo od zunaj. Prostor za shranjevanje filmov, spremenjen v zapor taborišča vojnih ujetnikov 27/2, 20 km pred Moskvo.

Selitev iz barake 3: sto dvonadstropnih pogradov, dvesto slamnjač s po eno volneno odejo, deset klopi, pet miz.

Selitveno blago: stara prevleka za blazino z naslednjo vsebino: 1 stara srajca, 1 krpa za vsak primer, 1 sovjetsko šolsko berilo, 1 knjiga pesmi Kolcova, 1 razstavljeno razpelo. Razen tega še (dvolitrski) rjast lonc z ročem in 1 lesena žlica, kakršno uporabljajo kmetje.

Namen selitve: izolacija.

Obtožba: ščuvanje h kontrarevolucionarnemu štrajku. Predvidena kazen po sovjetskem kazenskem zakoniku: smrt z ustrelitvijo.

Poklic zapornika: študent teologije.

Poklic, ki ga je opravljal v taborišču: priučen ključavničar.

Vrsta dela: izdelava straniščnih posod iz trimilimetrske železne pločevine po najboljši prostoročni risbi 13-letnega Olega Semjonoviča, katerega starejši brat je bil odlikovan z redom junaka Sovjetske zveze.

Vzrok štrajka: 600 vojnih ujetnikov različnih narodnosti, ki so zaposleni v »letalski tovarni«, že 14 dni ne dobiva svoje porcije kruha (100 g kruha iz 50 odstotkov ržene moke in 50 odstotkov vode za vsak delavnik). Brez pravih dokazov – v danih razmerah jih ni mogoče zbrati – obdolžijo višjega brigadirja Friedricha Kapuczika iz Gornje Šlezije preprodaje kruha. Kapuczik je dobavitelj »črne robe« za sovjetske častnike v upravi taborišča.

Priprave na štrajk: dneve in dneve trajajoča dogovarjanja med ujetniki. Na-
posled se dogovorijo, da bi prosili sovjetskega službujočega častnika, naj
zamenja Friedricha Kapuczika in na njegovo mesto imenuje Alfonsa Rotha
(»rdečega partizana« = prebežnika, šoferja pri Rdeči armadi, ne govori rusko.
Zakaj ne, ko je vendar...? Dober tovariš). Zvečer obljuba.

Zjutraj delegacija (trije tovariši, jaz kot prevajalec) še enkrat povpraša pri
taboriščnem častniku. Odgovor: »Sovjetsko vodstvo taborišča ukazuje, da
ostane dosedanji višji brigadir.«

Naš odgovor: »Ljudje ne bodo šli na delo.«

Domnevamo, da je kazen dovoljena šele, ko se tretjič upreš ukazu. Nihče od
nas ni pregovarjal drugih, nikogar izmed nas niso vodili osebni interesi, tudi
»partizana« ne. Šlo je za pravico vseh do kruha in proti goljufu, ki je naš kruh
najbrž preprodajal. Nismo delovali organizirano, temveč brez taktičnega na-
črta, brez porazdelitve vlog, brez informativne službe, sicer bi nas nekateri
naših »dvojnikov« takoj izdali. Sploh pa smo bili zaradi lakote in nepresta-
nega pritiska brez vsakršne pobude.

Skozi zračnik bunkerja, v katerega so nas privedli, so prihajali znani glaso-
vi: zvonjenje (vstajanje, obed, spanje), klici, včasih petje, žvižganje nakladalne
lokomotive. Železniški tiri peljejo do Atlantika, neprekinjeno, vključno s
stranskimi progami. Zdaj niso vseskozi uporabni: to je fronta.

Na taboriščnem prostoru drog za zastavo: brez zastave. Včasih je tukaj kak-
šen »meeting« (iz Anglije je prišel v Rusijo gotovo prek Marxovega zad-
njega življenjskega obdobja): takrat se vrstijo govori. Tokrat je oder prazen.
Zdi se, kot da so se vsi obrnili proč. Govorec povzdigne glas in pokaže na nas:
»Ti tule ne gradijo, temveč rušijo!«

Štirje kilometri ograje, trojne ograje, med njimi vmesni prostor: grabljenje
v vročem soncu, daleč naokrog vidno. Zdi se, da na tri zapornike ne naredi
posebnega vtisa, delajo enakomerno, natančno, počasi, toda nepretrgoma in
nekako živahno.

Kmalu se bodo začela zasliševanja.

Potem spet selitev, spet v troje: vse je bolj potratno: štirje oboroženi vojaki,
dva z režečim volčjakom. Vodijo nas skozi mesto v taborišče 27/1, tam imajo
pravi zapor: 15 x 4 m, dva m visok, pokrit z zemljo, suh, trije prostori s hod-
nikom. Pred zamreženim 20 x 10 cm velikim okencem zelene travne bilke.

Na cesti večina mimoidočih sočustvuje s tremi zastraženimi: gledajo jih in
mislijo na svoje zaprte prijatelje, na svoje lastne taboriščne izkušnje ali pa jim
je kratko malo hudo, da morajo to gledati. (»Še s psi se ne dela tako.«).

Kdo določa mojo selitev? Nobenih jasnih obvestil o tem. Kdo ima besedo?
Čini in delovna področja ter s tem povezani pooblaščenici so v »komandatu-
ri«; njene zveze z višjimi uradi so še bolj nejasne. Živim od govoric in lastnih
kombinacij. Nerešljivo ostane: koliko dela taboriščno osebje po navodilih in
koliko iz lastnih pobud?

Oddahnem se. Usnjeni plašč iz Moskve, gotovo kakšna višja živina, mi poja-
sni: »Za upor je v Sovjetski zvezi predvidena smrtna kazen s streljanjem.«

Če me je strah? »Rusi so dobri strelci, to vem s fronte.« Nasmehne se, čutim,
da ne bo tako hudo.

9. septembra 1937, devetnajstleten

LITERATURA

Rast 1/1991

Vožnja z vlakom iz Češke v Lotaringijo čez ozemlje nacionalsocialistične
Nemčije. »Premestitev« iz enega samostana v drugi na zahtevo Rima, točneje:
na zahtevo generalnega superiorja kongregacije misijonarjev Neomadeževane
device Marije.

Odhod iz Kájova, na jugu Češkega lesa, prihod v Burthecourt, severno od Vogeov. Izelitev iz samote, imenovane noviciat, vselitev v hišo učenja. Zamenjava kraja v izvenzemeljskem svetu, v preddverju nebes. Potovanje skozi zaustavljajoče rjavo morje. Bojiva se sveta, ne moreva si predstavljati, česa se lahko domislijo ženske na vlaku, da bi naju, oblečena v suture, zapeljemale. Frederico Rodriguez, prevnet Španec – v primerjavi s svojimi konkurenti, pisci knjig o tem, kako postaneš svetnik in o poti k spiritualnemu uspehu, sicer trezen – navaja v svoji Askezi primere takšnega zapeljevanja, vendar brez podrobnosti. Manj nevarni se nam zdijo SA-jevski rjavi zobri. Samoumevnost najine odločitve za poklic pridigarja ter najina svetovnonazorska trdnost in moralno prepričanje naredijo nanje močan vtis, morda jim zbudijo celo komplekse. Vendar raje ne kritizirava, to še ni najina skrb, najprej morava študirati.

Nürnberg, glavna železniška postaja, državni zbor stranke in Hitlerjev čas. Kolikšne množice opravljajo obred za napačni cilj! Rasa in oblast sta jim vse. Naju se to ne dotakne, midva samo potujeva skozi Nürnberg in Hitlerjevo Nemčijo. Nama bodo povzročali neprijetnosti?

Ob najinem odhodu je bila postaja Kájov prazna. Naš samostanski brat z obema kovčkoma na ročnem vozičku, naš predstojnik novicev, pater Robert Becker, tri, štiri ženske, ki gredo v mesto nakupovat. Pregleden svet, ki je bil dolga leta naš: hribi s temnimi smrekovimi in svetlimi bukovimi gozdovi, široke doline s požetimi njivami in potok, v sredini nizek grič z gotskim stolpom in baročno čepico na temenu. Enoladijska cerkev – Marijino svetišče, cilj romarjev celo iz Slovaške. Patronat kneza Schwarzenberga. Tega strica – moja babica po materini strani je bila Schwarzenberška – nisem poznal in ga nisem obiskoval v rokokojevskem poletnem gradu Rosenberg, kadar smo ob četrtrkih prihajali v njegovo vrtnarijo po cvetje, ki ga je podarjal za krasitev oltarjev. Saj sem se prostovoljno odločil za revščino in se odpovedal svojemu stanu. Nisem pa vedel, da se družbena resničnost ni menila za plemiško stanovsko resničnost.

In prepoved rdečkaste češke republike, da bi obdržal plemiški naziv, je okrnila moj potni list, in sicer tako: baron Philipp Wambolt von Umstadt. Pomišljaj je duhovito nadomestil »von«. Naslov baron pa je odpadel.

Po običaju srednjeveških beraških redov nismo novici nikoli – skoraj nikoli – govorili o svojih družinah in o svojem otroštvu. Meni se je zdelo nedosledno, da v samostanu nismo svojih priimkov in imen zamenjali z redovniškimi imeni, tako kot benediktinci in frančiškani.

Z odhodom iz Kájova sem zapustil predvsem našo majhno kapelo za novice, sobo z revnim oltarjem in mavčnimi kipci, ki sem jih pozabil. Okno h kostanjem, zelenim gričem in ptičjemu petju, k sončnemu svetu brez razdvojenih ljudi, k vrtu dvogovora z Bogom. Včasih sem si želel jeklenih obročev okrog srca, da mi ne bi počilo od sreče. Rahlo me je žalostilo le vprašanje, ali bom pozneje v svojem poklicu kot pater za reveže uspel tako razveseliti druge. Na postaji sem zapustil več kot samo ljubljeno kapelo. Za zmeraj, tako so nam rekli in imeli so prav, smo se poslovili od varne lupine do podrobnosti urejenega dnevnega in življenjskega reda. V teh zidovih sem bil popolnoma uglašen sam s seboj, bil sem poln dobrih namenov.

Svetu strankinega zbora v Nürnbergu lahko postaviva nasproti le naše orožje – molitev – in pa še šolarsko izkušnjo o človekovem trpljenju zaradi greha. A za to se morava, vzgajana v samoti, potopiti v pekel, v nürnerške množice. Pozno popoldne sva prisvela v Strasbourg in si oddahnila, da sva prešla deželo rjavih brez težav. Okrog 19. ure – majhna postaja Burthecourt v Lotaringiji, zgrajena v nemškem slogu s konca 19. stoletja. Trije fratri, bodoči komilitoni (vojni tovariši), med njimi dva Čeha, ki sta pozneje umrla zaradi

tuberkuloze, ker ju je uničilo samostansko življenje. Lotarinški grad, ki je bil med leti 1914 in 1918 močno poškodovan, so kupili patri, ga uredili za biva-
nje in razširili, naju sprejme. Angleški park me spominja na Kájov, še bolj pa
na park mojega otroštva, na tistega pri gradu Frischau na južnem Morav-
skem.

Prišli smo v enak dnevni in življenjski red, v kakršnem smo živeli v Kájovu.
Le čas za molitev in za branje knjig o poti h krščanski popolnosti so močno
skrajšali v korist študija tomistične filozofije in cerkvene zgodovine. Semester
se je začel. Namesto Nürnberga zdaj »ens rationis«. Tega sploh ni. Jasno se
loči od »obstajajoče biti« in od »možne biti«, ker sploh ne more obstajati.
Četverokotni krog, ki si ga je izmislil človeški um. Začenja se potovanje v »ra-
cionalno« resničnost. Odhoda sploh ne opazim. Izuril me je noviciat, ono
potovanje v neresničnost, v »samostansko duhovnost.«

Z mojim potovanjem v Večno mesto ni bilo nič. Moj oče, samozavesten in
vesten katoliški plemič, je upal, da bom nekoč imel pomemben položaj v cer-
kvi. Menil je, da bi se za takšno nalogo bolje pripravil s študijem v Rimu.
Toda njegove zveze niso vodile do tega cilja in to kljub temu, da je kot prvi
v Avstro-Ogrski dal oblatom (samostanskim otrokom) v svoji fari možnost
delovanja. Namesto mene se je odpeljal v Rim prvi Čeh kongregacije, Peter
Straka, OMI, danes župnik na Češkoslovaškem. Pri svojem delu si je obrabil
noge do kolen in čez, in kljub nasprotnemu vetru ne deluje zagrenjeno. Naj-
bolj izpostavljena fronta, težavna njiva, hvaležni farani. Nekoč sem pri njem
jedel dober češki slivov kolač, a obljube, da mu bom pisal, nisem izpolnil.

Septembra 1966

Visok, prostran in svetel baročni prostor s prehodi v klasicistično – to je cer-
kev Frauenberg v južni Češki. V revni sutani, šepajoč, z liturgično pomen-
ljivim pogrebnim plaščem čez roko, se nam približuje pater Straka. To cerkev
je dal zgraditi moj praded Schwarzenberg ob vznožju gradu kot schwarzen-
berško grobnico. Na gradu visijo zastave v čast njegovih obiskovalcev: gene-
ralštabov zaveznikov Varšavskega pakta. Zame ni vstopa. Župnik me počasi
prepozna in mi poda roko.

22. novembra 1938

Na meji sem se ves spotil ob misli, da bi uradniki spoznali, da smo antina-
cisti. Ali ni dobro, da vlada Hitler? Res sem to naredil, namreč pozdravil s
»Heil Hitler«. V sutani.

V Hünfeldu pri Fuldi nas je sprejela neoromanska cerkev iz peščenca z dve-
ma zvonikoma in samostanom, katerega prebivalci so nam posvetili vso skrb.
Razvaline sinagoge so se še kadile. Prvo znamenje pripravljajoče se spre-
membe namembnosti samostana leta 1940 je bilo, ko so po hodnikih in dvo-
ranah, iz katerih so odstranili slike svetnikov in razpela kot tudi patre, odme-
vali koraki SA-jevcev in gestapovcev v škornjih.

V Hünfeldu je bilo gnezdo nemira, čisto drugače kot v Burthecourtu z bla-
gim podnebjem latinske prijaznosti in idejnimi prepiri o vprašanih osebnega
prepričanja.

Simpatični, vendar tuji so mi bili maloštevilni sobrati, kot Carl Sonnenschein
in Ernst Thrasolt Wasen, ki je skozi naraščajočo meglo in prskajoče iskre no-
čne svetlobe prepeval Bogu slavo, s svojimi slivospevi berlinskemu asfaltu in
svojim zavzemanjem za proletarce, lumpenproletarce in intelektualce. Trditev,
da celibat ne more dozoreti brez (platonskega) prijateljstva z ženskami, je tve-
gana, a ne neosnovana.

Od Müllerja h Krausu, oba »kočijaža duš«, vodiča v notranjih – duhovnih vprašanjih. Vsako besedo verjamem, vsak nasvet ubogam. Müller, veder Luksemburžan, docent za sholastično filozofijo, Kraus, Nemeč, tog in strog, ekseget (razlagalec, tolmač) in prijatelj »liberalnih eksegetov.« Biti kot Kraus, tako eksakten, točen in odgovoren!

Suh je kot fiziologka, jé pa za tri. Kadar moramo molčati, se pači. Pavliha! Iz žalostnih čaš nataka smeh. On pride v Hünfeld! Kadar se smeji, je zanje vse le pol tako hudo. Ples na tankem ledu?

2. maja 1939

Preseljevanje med filozofskimi sistemi.

Več vojakov – sanitejcev lazareta v Bad Salzschlirfu (pri Fuldi) – hünfeldski študentje teologije v uniformi. Zvečer diskusije z bolniki in ranjenci. Kakšna arena: floret proti pestem. Jezuitska logika proti grobim obdolitvam. Nasprotnika vržeš v zrak in ga nabodeš na floret. »Pravkar si rekel, da...; prej pa si trdil..., to je protislovno..., iz tega sledi, da ne veš, kaj hočeš dokazati.« Aplavz poslušalcev. Škripajoč z zobmi se nasprotnik umakne in preudarja, kako bi povrnil zmagovitemu farju. Zmagoslavje sholastike, ostajata pa samo smeh in sovraštvo. Na pamet naučena filozofija v latinščini s tomističnega gledišča v neotomistični formulaciji. Popoln sistem presega kot novogotska cerkev (podobna strojnicam, natančnost in enakost vseh delov) neravne in razgibane srednjeveške stavbe.

20. aprila 1941

Selitev v negotovost.

Brata vratarja zamenja gestapovec, mesto patra superiorja, predstojnika hiše, pa prevzame neki SS – Obersturmbannführer. Farje vržejo na cesto.

Tako sem, skupaj s sobrati, brez doma; kasarne, lazareti in bunkerji niso dom, niso domovina. Samostan Engelpfort še obstaja (Bad Korden ob Moseli), vendar je za nas le počitniški dom, ne pa trajen dom. Tam ni prostora. Starši, bratje in sestre naj bi nas sprejeli. Tako pošljem tudi jaz svoje kovčke s knjigami in skriptami tja v Frischau, nekoč in kmalu spet Češkoslovaška. Toda to ni moj dom. Skrb za posest, za stike s sorodniki in znanci, za vzdrževanje prijetne in urejene hiše – nekoč logarjeva hiša, potem socialistični vrtec – pogovori o izgubljenem, o razlaščenih posestvih, o gradu, ki so ga porušili jugoslovanski partizani in ga zasedli – kaj naj z vsem tem nekdo, ki si želi kot duhovnik živeti za reveže? Moji so ganljivi: so globoko verni, niso pa dom zame. Pravno imam pravico do tega, da Wehrmacht skrbi za moj pravi dom, za mojo samostansko celico. Nikomur, ki opravlja obrambno službo, ne smejo vzeti stanovanja. Toda osebno zelo korektni stotnik za vrati z napisom »Oskrbna Wehrmachta« za okraj Fulda je zaradi navodil od zgoraj zelo zadržan. Obrnem naj se na posebno policijo.

V vili, ki je bila nekoč last izobraženega Žida, me poskuša neki mladenič v sobotnih nadurah prepričati, da je prav, da razpuščajo samostane. Ugovarjam mu. Pojavi se suh možki s trdimi očmi. V trenutku me potisne ob steno. S svojimi argumenti me močno prekaša, obvlada umetnost, kako me s prikritimi napadi in grožnjami narediti negotovega in preplašenega. Nekoč kasneje se bom moral dokopati do tega, da bom ostal suveren pred vsakim komisarjem.

10. avgusta 1928

Lojtrnik s šestimi vpreženimi konji. Renesančne omare, baročne komode, bidermajerski stoli, zaboji s srebrnino in meissenskim porcelanom. Vozi grajski oskrbnik Karl Kilian, odlikovani narednik cesarsko-kraljeve armade, nekoč grajski hlevar v Frischauu, v ravni, rodovitni južnomoravski pokrajini. Po zelenem kraškem pobočju Dolenjske se po ozkem, serpentinastem kolo-vozu vzpenjamo h gradu Hmeljnik.

Grad Frischau so kupile sestre sv. Hedvige, da bi tam uredile dom za duševno prizadete. Cel hektar streh, od tega en del z zelenimi emajliranimi opekami – kontrast k rumenim stenam – tega ni mogoče vzdrževati z ostankom razlaščenega posestva. V Jugoslaviji so izdatki za življenje in za plače zaposlenih nižji.

Jaz, desetleten, nisem nikomur potreben. Tekam ob vozu, naloženim s pohištvo. Če pridem preblizu, me svariyo: »Lahko bi se prevrnil!« – in pri tej slabi poti bi to bilo vsekakor mogoče.

Ne žalujem za velikim gradom z blešččim parketom in neštevilnimi nedotakljivostmi, s prepovedanimi ne-igračami v salonih, niti za parkom z visokim zidom okrog in okrog, ne za služabniki v črnih livrejah z grbi na gumbih, ne za konjušnico, od 1914 napol prazno, z rumenopopločenimi boksi – za vsem tem ne žalujem. Seveda pa moja čustva in moji pogledi nikogar ne zanimajo.

Vitezi s trdnjavami iz grobega kamnja mi imponirajo bolj kot baročni gospodje in gradovi, v katerih se vse blešči in kjer so okna in vrata okrašena s prebogato štukaturo. Ob tem pa se mi zdi grozno, da se ta štukatura kruši in se pod njo kažejo opeke.

Grad na hribu, visoko nad širno južnoslovensko pokrajino, je zame kraj iz zgodbe o vitezovih igračah. Jaz sem otrok viteza (sem si domišljjal s sedmimi leti, pa tudi še z desetimi), seveda velikana, ki stopi v dolino in si s polja vzame kmeta s konjema in plugom za igračo. Z grajskega pomola se vidi, 300 metrov pod gradom, polja, ljudje na njih so majhni kot mravlje.

Takoj razumem očetovo grajo: kmetje pridelujejo žito, iz katerega peče pek kruh; vitezi morajo kmete ščititi, ne pa se igrati z njimi.

Ker ni več majhnih vojn, sem si mislil, moj oče ne potrebuje meča, ampak mora skrbeti za vse ljudi. Vendar pa ne razumem popolnoma, vsi ljudje ga sicer pozdravljajo in tudi spoštujejo, celo divji lovci in gozdni tatovi, a velika večina vaščanov v dolini živi, četudi bolj slabo kot dobro, od svojega lastnega dela na poljih, travnikih in vinogradih. Kaj naredi moj oče zanje? Niti bleščče bele ljudske šole ni zgradil on.

O marsičem niso govorili. Na primer, če je kakšna vdova dobila drva iz gozda, če so odpeljali težkega bolnika v bolnišnico, če je šla moja mati ali katera od mojih sester obiskat bolnika, če je oče v Ljubljani, glavnem mestu, opravil kakšno zadevo za župana ali župnika. Meni se je vse to zdelo veliko premalo. Tudi nisem razumel, zakaj oče ni sprejel ponujenega mesta župana (česar sploh ni mogel, ker ni bil jugoslovanski državljan, ampak češkoslovaški).

1925, sedemleten, okrog 16.30, grad Frischau, južna Moravska, danes socialistični dom za duševno prizadete. Komornik poda vsakemu skodelico čaja in pecivo. Potem »debeli Johann« izgine. »Joslowitzerja« (grof August Spee s soprogo) pripovedujeta novice z Dunaja, o ljudeh in o modi; pravkar sta se vrnila z igrišča za polo. To ima nekaj opraviti s konji, in ljudje hodijo tja posebno elegantno oblečeni, več ne vem. Maritschi Spee je zelo elegantna, barva si lase in šminka ustnice. Moji česa takšnega ne počno. O tem se ne

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

govori, samo opazuje se. Khuen–Karl iz Grunssdbacha (grof K. Khuen–Belasi) vleče mojega očeta, ko trdi, naj bi se ne zanimali za politiko. Skrbno oblečeni in komaj zaznavno odišavljeni prelat grof Waldstein posreduje. Pogovor skrene na boljše vike. Na mizi zraven ležijo Glasovi časa in Lepša prihodnost. Mene pogovor ne dolgočasi, pač pa mojo sestro. Odideva gledat konje naših gostov. Ob pol sedmih pride dolgonogi vratar in pokliče kočijaže: »Gospoda se želijo odpeljati.« Sestro in mene odvedejo v otroško sobo, ne moreva se več spodobno posloviti.

1923, petleten, grad Emméanhof, danes socialistično zdravilišče za alkoholike, čaj pri Khuen–Karlju. Smem se peljati z njimi. Medtem ko pripoveduje grof Ruber, ki dela v dunajskem zunanem ministrstvu, o Italijanih in njihovih odnosih s Francozi, se odpravim na raziskovalno popotovanje po ogromnem prostoru, po knjižnici z vrtljivimi globusi, s svetilkami v obliki jadric, ki so osvetljene od znotraj, in s psi. V kotu nad pisalno mizo odkrijem oljno sliko. Ničesar ne razločim. Mama mi je rekla, da je moderna slika tista, ki jo lahko postaviš na glavo, pa še vedno ničesar ne vidiš. Sklonim se in gledam med nogami, ničesar ne razberem. Torej moderna slika. Naslikal jo je Khuen–Karlov čest gost, piše se Kokoschka.

Potem iščem vrata, da bi odšel iz knjižnice. Ne najdem jih. Obupan sem. Odrasli so že odšli. Ali bom moral umreti od lakote med knjigami? Tedaj se knjige razprejo. Neki odrasli mi razloži »lažna vrata« z »lažnimi knjigami«.

1. dodatna opomba: naslovi na lažnih knjigah:

E. Waldstein, *Conversations* (Konverzacije)

P. Wambolt, *Reformierte Gesellschaft* (Reformirana družba)

A. Spee, *Der Weinbau und die Mode* (Vinogradništvo in moda)

K. Khuen, *Betrachtungen eines Kauzes* (Opazovanja nekega čudaka)
in številni drugi.

1927, osemleten, ponovno grad Frischau, južna Moravska.

Ignaz Seipel, prelat, avstrijski zvezni kancler, krščansko-socialna stranka, pride na čaj. Oče je bil z njim na poti v rumeni tatri, od zborovanja do zborovanja krščansko-socialne nemške stranke na Češkoslovaškem. Kasneje bom v neki Seiplovi biografiji odkril njegovo fotografijo zraven mojega očeta v tatri.

Čaj pijemo v kadilnici, v salonu za gospode, ki kadijo cigare. V kaminu gori ogenj. Od sosedov, stanovskih tovarišev, ni nikogar. Poslušam političen pogovor, ki ga še ne razumem. Potem pa Seipel prekine svoj govor in si me posadi na kolena. Da imajo politiki čas za to!

Obrobna opazka: Mnogi stanovski tovariši se posmehujejo mojemu očetu. Po eni strani je preveč katoliški, zato mu pravijo viceškof, po drugi pa preveč političen, prerokujejo mu razočaranja. V republikah ni nobenih poštenih ljudi v vladah in v strankah. Moj oče ne bo prenesel intrig v svoji stranki in se bo umaknil. Pozneje bodo nekateri stanovski tovariši pozdravili Hitlerja, drugi pa se bodo pridružili češki državi proti Hitlerju. Za svetovnonazorsko desno-liberalne in politično konzervativne monarhiste ne bo nobenega prostora več. Tekma med pristaši rdečih socialističnih in črnih krščansko-socialnih reformnih idej bo zaman, sokriva bo utrditve nacizma. Tudi nacionalizmi Nemcev in Čehov bodo pripravljali pot Hitlerju.

Zazidana vrata

15. julija 1928, desetleten, Hmeljnik (Burg Hopfenbach), Jugoslavija.

»Tu morajo biti neka vrata,« je rekel moj oče Turku iz Bučne vasi spodaj v dolini.

V ometu 150 cm debelega zidu se kaže nerazločna vzboklina velikosti vrat. Lahko bi povezovala dvoje sob, ki sta zdaj dostopni samo s hodnika.

Turk prinese zasekač, lomilko in macolo. Omet kmalu odpade in pokaže se kamnit gotski podboj v obliki oslovskega hrbita. Toda apno, ki veže te kamne, je skoraj bolj trdo kot grobi apnenec, s katerim so pred 300 leti zazidali ta vrata, ko so najbrž podrli stari del stavbe, romanski, in ga na novo uredili. Nadstropja so morali znižati za en meter, tudi vrata in okna. Če jih niso več potrebovali in jih nadomestili z novimi, so jih zazidali.

Selitev iz Frischau na Hmeljnik, julij 1929

Velikokrat sem si ogledoval fotografijo »šiviljske šole« iz let pred 1900, ki jo je uredila moja babica za dekleta in žene iz okoliških vasi. Na podstrešju sem brskal po stotih stekleničkah dedove lekarne, ko je na starost homeopatsko zdravil bolnike iz okolice. Pred revščino in neomikanostjo so moji stari starši in moji starši kapitulirali. Vsi poskusi so bili zaman. Danes vem: bila je frustracija zaradi razočaranja nad neuspešnim bojem proti nerazvitosti. Zdi se, da tudi gradnja železnice ob prelomu stoletja ni menjala ničesar.

Zidarji, mizarji, čevljarji, krojači, vsi obrtniki, ki so delali za nas, so meni, otroku, pripovedovali v polomljeni nemščini o svojem bivanju na Dunaju. Iz nič so znali narediti kaj pristnega in to z okusom: kamnite stebre arkadnega dvorišča, stole in mize s struženimi nogami, oboke iz neobdelanega kamenja, kovane rešetke. V kovaškem stolpu je bila vsa oprava narejena doma. Pri vsem sem jih občudujoče opazoval in poskušal sodelovati.

In v glavnih poletnih počitnicah, ko je mladež s sosednjih gradov spala na slami na kašči, je bilo skoraj vse, razen petroleja za luči in vodno črpalko ter tobaka, pridelano doma: kruh, meso, klobase, sir, maslo, vino, žganje, sadje, šunka, perutnina. Hrano na srebrnih pladnjih pa servirajo možje in fantje, ki doma niso imeli ne postelje ne omare in ne lesenih tal. Ne vem, kaj si je mislil najin, bratov in moj, služabnik, ki je bil mojih let in pri katerem doma sem včasih jedel ajdovo kašo, ki so jo kuhali na odprtem ognjišču v loncu na trinožniku. Danes je odličen hotelir v Jugoslaviji. Jaz sem šel v samostan, da bi postal reven kot njegovi. Od takrat so se vasi spremenile: povsod električna luč, zunaj in znotraj belo pobeljene hiše in pohištvo vseh vrst, velikokrat pred vrati avto. Možje dobro zaslužijo v tovarnah, ženske in otroci obdelujejo polja, tudi nacionalizirana grajska polja.

Trnuljčica. Kot otrok sem si večkrat predstavljal zaraščena grajska vrata. In sem jih našel takšna, dvajset let po vojni. Oblaki na nebu gledajo v vse prostore. Od daleč je vse kot nekoč: zidovi iz belega apnenca še stojijo. S stebri arkadnega dvorišča in z opekami obokov so utrjene vaše poti. Vaščani so na poziv partizanov grad izpraznili. V neki cerkvi so rože v kozarcih za šampanjec, tudi praški Jezušček s krono in pisanimi oblačili za preoblačenje je našel tam novo domovino in tihe častilce. Tisk javlja, da bi grad obnovili in uredili v hotel ali muzej. Nekoč so si naši motorizirani gosti lomili avtomobilske osi na slabi poti, danes opozarja smerokaz na avtomobilski cesti Flensburg – Atene na razgledišče, tj. na Hmeljnik.

LITERATURA
Rast 1/1991

Lepe oljne slike naših prednikov, med njimi nelepe holsteinske gospe in bradati saški knez, imajo danes v Dolenjskem muzeju v Novem mestu skupen naziv: nekdanji izkoriščevalski fevdalni gospodje. Moji predniki so socializirani.

Philipp Wambolt
SELITVE

Drobna trščica, ki naj bi bila, kot pravi vatikansko spremno pismo, s križa našega Gospoda in ki je spravljena v zlatem okviru, se je vrnila. Neka stara oglarka, nepismena, jo je dala molniasškemu škofu za mojega očeta.

A še vedno sem v času, ko tekam okrog s pohištvom naloženega lojtrnika in prepotenih konj ter se veselim velikega slavlja, ki bo zaključilo selitev: srebrne poroke mojih staršev, 19. septembra 1929.

17. januarja 1967, osemindesetleten, 10000 m nad Kubo v Lufthansinem letalu. Čile.

Odpotoval: iz Münstra v Vestfaliji.

Odločilo je naključje, gost iz Valparaísa. In spoznanje, da je veliko socialno vprašanje današnjega dne vprašanje dežel v razvoju. Doslej so me vodila vzhodno-zahodna prerekanja. Poznal sem Sovjetsko zvezo in poznal sem evropski Zahod. Zdaj pa se je zdelo, da se prerekanja selijo. Osvobojene kolonije v rokah komunistov: upanje v Moskvi, strah v Londonu, Parizu, Washingtonu in Bonnu. Naposled razcvet lastne kulture in mednarodno priznanje: to je bilo upanje prizadetih ljudstev Tretjega sveta. Nasprotno pa strah bogatih dežel pred barbarstvom. Vera v samosvoji obliki.

Za menoj je ostal svet vsakokratnih novosti: gledališče, romani, slike, politične knjige, avtorji, politični teologi, najnovejše tudi iz številnih diskusij in nočnih pogovorov, rast trave, prst na pulzu časa. Sem mislil.

Slovo od še ne posnetega Bergmannovega filma, od še ne uprizorjene drame Maxa Frischa, od še nenapisane kratke proze Petra Handkeja. Pričakovanje: Čile je od Evrope najbolj oddaljena država Južne Amerike. Ko pride najnovejše iz Evrope ali iz ZDA tja, je že staro. Na strmi, v morje padajoči obali Tihega oceana novosti iz Pariza ali Berlina nikogar ne zanimajo. Glavna tema tam so revščina in odvisnost in korupcija.

Jahalne hlače in škornje v mojih 15 zabojih, poslanih z ladjo, bom zagotovo potreboval, vse svoje knjige tudi. Česa drugega si ne znam predstavljati. V najboljšem primeru Slovenija brez gozdov. Ničesar nisem bral, ne o Latinski Ameriki na splošno ne posebej o Čilu. Nobene sodbe, torej tudi nobenega predsodka ni v moji prtljagi.

Tako si mislim.

Vse bo čisto drugače, kakor si lahko predstavljam.

JEZIKOVNE SELITVE

»Já dipovim satropenes« – »Ti bom že pokazala, porednež,« tako sem razumel češko grožnjo svoje pestunje Minne, materinske stranske osebe mojih prvih štirih let. Pozneje je trdila, da sem kot otrok govoril češko, njen materin jezik. S štirinajstimi leti se nisem ničesar več spominjal, razen gornje grožnje, a Čehi mi pravijo, da mi je ostalo v spominu nekaj napačnega.

Pozneje sem sicer poskušal, da bi se v privatnih urah naučil državnega jezika svoje očimske domovine – moja prava domovina je bila cesarsko–kraljeva Avstrija – a z malo uspeha.

Pri Minni sem se naučil nemščino, seveda s pojočim češkim akcentom. Pri materi smo mi »majhni« preživeli samo tisto uro po čaju, včasih ves popoldan na sprehodu, drugače pa smo živeli v otroški sobi z drago Minno. Pod mojo maturantsko nalogo z naslovom Zgodovina poskusov zedinjenja v donavskem prostoru je pomotoma, vendar skoraj samoumevno, pisalo: »Glede na dejstvo, da je češčina maturantov materin jezik moramo njegovo znanje nemščine oceniti kot dobro.«

LITERATURA
Rast 1/1991

Govoriti po dunajsko je zame kot dobra obleka, a brez suknjiča in z odpetim telovnikom, torej nekaj najbolj neprisiljenega, kar si lahko predstavljam. Če v »tujini« srečam Avstrijca, uživam z njim v tej avstrijščini in najlepše je, če sem še oblečen v irhovke in sivi štajerski jopič, potem udariva čez »Nemce« (ZRN) in njihovo smešno strast do natančnosti. Bilo bi mi pa neprijetno, če bi kdo od mojih številnih in dobrih prijateljev, ki me imajo za Avstrijca, ki je v Nemčiji postal neverjetno sposoben, slišal te pogovore. Včasih pa tudi prostituiram to svojo avstrijščino: če me hoče prodajalka v trgovini na hitro odpraviti, jaz pa bi le rad prišel do svojega pojasnila ali ponudbe, začnem govoriti po dunajsko, in skoraj zmeraj uspem. Dunajščina očara ženstvo, a tudi gospode. Seveda pa tega ne bi nikoli poskusil pri svojem nemškem šefu, kajti tukaj ne maram veljati za »prijetnega možaka,« temveč za energičnega in realističnega sodelavca. — Sicer pa me na Dunaju imajo za Bavarca, na Bavarskem pa za Dunajčana.

»Hudič«, preklinja v severni Jugoslaviji živeči Slovenec. Na gradu Hmeljnik, južno od Ljubljane, sem preživel vedno samo šolske počitnice, zato sem slovensko le slabo govoril. Danes pači mojo slovenščino še ruščina. Le s težavo mi uspe pogovor s Slovenci, čeprav sem njihov rojak, njihova dežela je moja domovina in njihovo usodo sem v marsičem moral deliti in sem jo rad delil. Odkritosrčnost in poštenost, veselje do vina in praznovanja, predvsem pa njihovo petje — vse to je tudi moje. Južni, vendar trpki, takšen je jezik, takšni so ljudje, katerim pripadam.

Večer z veliko časa, z vročim čajem in vodko, ob razvlečenih sentimentalnih pripovedih, polnih mimike — to lahko preživim samo z Rusi. V Rusiji sem bil vedno le »Fritz« iz Nemčije, vendar tak, ki govori rusko brez trdega naglasa in ki ljubi rusko, ne sovjetsko, življenje.

Vsakokrat, ko sem z Rusi, me prevzamejo širina pokrajine in duše, velika potrpežljivost in še večje sočustvovanje z vsemi kreaturami, tedaj si ne morem kaj, da si ne bi predstavljal, da se bo nekoč, kadarkoli, moje življenje v Rusiji, kot Rus z Rusi, nadaljevalo in končalo, kakršnekoli že bodo zunanje okoliščine. Jezik je kot njihove ljudske pesmi s sto kiticami, kot molovski in melanholični udarci Volginih valov ob obalo ravnice pod razsežnim, vse prekrivajočim zvonom sivega, sneg prinašajočega neba.

Sredi Kazahstana, v eni najbolj pustih step na svetu, na ogromnem praznem gradbišču zazveni iz globoke luknje biserno, kot iz ust nežne ženske: »Olla la! Ča c'est Paris, la ville de Racine!« Ruski pregnanci vseh starosti in obeh spolov, ki so se prostovoljno vrnili v domovino, so tu na prisilnem delu, na katero so jih obsodili brez dokazov stalinistični uradniki zaradi izdaje domovine. Stojim na robu štiri metre globoke jame in plešem. V jeziku menueta in kvadrilje. Kako prijazno in vljudno in prisrčno se vse vrtilo, in to tako, da ne izda samega sebe in da se ne izroči v tuje roke. Nobeno dobro obiskano gledališče ne zmore takega slovesno prisrčnega pozdravljanja, ne da bi postalo banalno in preveč osebno.

Počasi sem zapustil latinsko deželo: samostan Hünfeld z latinščino v cerkvi, predavalnici in v učbenikih; Heidelberg z dvema svetovoma: z univerzo in benediktinskim samostanom; tukaj nemščina v znanosti in kontaktih, tam latinščina v veri in pojoči molitvi; tukaj dinamično hlastanje, tam statičen mir. Kolegi z univerze si pridejo ogledat tuji svet na Klosterbergu: samota, doslednost, mir in estetska forma jim zbuja rahlo zavist zaradi nedosegljivega ter dvom o veljavnosti tega za današnji čas. Samostanci pridejo na univerzo: prestraši jih kaotična raznolikost in razgibanost, čudijo se, kako je tukaj mogoče preživeti, priznavajo uspeh trdega dela in se počutijo neprijetno v svetu, ki se vrtilo okrog najrazličnejših reči, ki pa sploh niso bistvene.

V Valparaísu: katoliška univerza brez stolice za latinščino, škofijsko vodstvo z latinščino, a brez razumevanja za dogajanje, ki je sedanost.

Znanosti ustvarjajo strukturo sodelovanja pri poskusu, da bi se približali resničnosti, in predpostavke za ustvarjalno in resničnosti primerno delovanje družbe in posameznikov. Latinščina kot jezik filozofov in teologov bi bila tukaj izraz otrplosti nerazvitega sveta. Leta sem izgubil v veri v statični nauk o biti v latinščini.

Obtožujem vsakogar, ki v jeziku rimskih osvajalcev moli in sili svet pred boga ter goljufa tako boga kot človeka.

Ne morem premagati svojega ogorčenja, in ga tudi nočem, kadar uporabljajo domači jezik samo kot krinko za latinsko čutenje, mišljenje in vedenje.

Latinsko stavbo rušijo, pripravljajo novo gradbišče. Nekaj delavcev odstranjuje klasično simetrijo, koordinate, ki natančno določajo prostor vsakega posameznika spredaj (t. j. socialno: zgoraj) in zadaj v prostoru: duhovnik tukaj, kralj ali predsednik tam, velikaši na balkonih levo in desno, predstavniki komun in združb v prvih klopeh, potem prostor za široke množice («vernike»), ki se, žal, ne pustijo urediti in razvrstiti. In nato orgle, ki tako lepo igrajo predvčerajšnje glasbo, in spevi, ki jih kot maše ali opere pojejo strokovnjaki v tujem jeziku. Zdaj se primajejo skozi vrata in dveri tudi že klečalniki, ki so nekoč lajšali pokleke starih gospodov pred cesarji.

Na vrsti je zdaj cerkvena ladja, dvorana ljudske skupščine. Nekoč so tukaj sodili sodniki s prisledniki ob sebi, ali pa sprejemali in čistili visoke gospode, škofo na primer; vzdolžne stene kar same od sebe usmerjajo poglede naprej k sodniku, oz. škofu. Nekaj jih še postava tu naokrog, spodbudnih in hkrati izgubljenih, v svojih dolgih oblačilih bizantinskega dvora in kasneje vatikanskega griča. Nočejo se umakniti z gradbišča, čeprav je zanje ostala še prenekatera sončna hiša. Novo stavbo hočejo sredi mesta kot kažipot, kot streho za tiste, ki prihajajo od spodaj, kot zbirališče tistih, ki živijo v mestu. Kot v rimskem castrumu.

Neki mimoidoči me vpraša: »Si tudi ti latinec?« Odgovorim: »Bil sem nekoč.« Sledi ugovor: »Potem si še vedno.«

Nekdo od bizantinsko oblečenih sliši ta pogovor in reče svojim: »Ali se moti in je vendarle latinec ali pa je izdajalec.«

Odidem. V neki pivnici je več takšnih, kot sem jaz. Ne govorijo o tem, to so hude sanje.

Bizantinci razumejo samo prijatelje, ki lahko potrkaajo na svoje hišne zidove, kakršnikoli že so. Mi pa smo v njihovih očeh zlobni berači, ker tudi trkamo nanje, a ne ustvarjamo simetrije iz zidov in je tudi nočemo, mi, barbari brez principa simetrije.

»Bomo naredili ali ne?« pravi šolar v Spodnji Avstriji. V vojašnici v Fuldis se to glasi: »Jaz bom naredil, kdo bo sodeloval?« Mladega meniha pa so naučili govoriti: »Najbrž bi moral narediti, ali pa morda ne?« Učitelj vpraša: »Kaj hočete narediti?« in ve, kaj naj se iz tega izcimi; bo že on usmerjal. Strokovnjak za razvoj: »Vi torej hočete nekaj narediti? Kaj naj bo iz tega? Oprostite, da jaz kot tujec tako primitivno sprašujem.« Mislim pošteno, istočasno pa vem, da to vprašanje razjasni spontane motive in precizira smer delovanja. Samo bedaki in neskromni začenjajo svoja pisma z »Jaz«, to uči šola.

Vedeti, kaj hočem – in to povedati, zahtevati: v pismu napisati najprej to, kar ti prvo pride na misel, to delam šele pozneje, za marsikoga in marsikaj prepozno. Tolikšna pokorščina, poslušnost in poslušanje in obnašanje in ne vedeti, kam te slišano vodi... in ne zamenjaj notranjih premikov z vetrovi duševne črevesne flore! »Napravim, ker me ravno veseli,« in že delujem iz svoje sredine.

Moje jezikovne izgube so se začele v Čilu, kjer sem od 1967 do 1969 predaval socialno antropologijo na katoliški univerzi v Valparaísu (Universidad Catholica de Valparaíso). Najprej sem se moral naučiti špansko in pri tem je ostalo. Ker sem prišel od drugod in se znanstveno ukvarjal z vzroki nerazvisti ter bil angažiran v čilskem revolucionarnem gibanju, nisem našel nobenega mojstra jezika, samo tujce, samo tovariše v preprostem in otožnem izrazu Violette Parra in Pabla Nerude.

Brez koordinat. Knjižne police iz svetlega lesa, pisane platnice z znanstvenimi naslovi v španščini, angleščini in francoščini, črni železni oporniki in ograje, vse oglato, funkcionalno. Svetilka v navpično viseči kromirani cevi meče ostro omejen svetlobni krog na siva tla in golo glavo, na obilno telo in gestikulirajoče roke. »Kakšna sreča, da imam dobre prijatelje!«

Kakšna naporna pot je že za nami pri iskanju tega, kaj je tista velika zaplata rodovitne zemlje, vročega peska in strmih gora, ki jo imenujejo, neprimerno in netočno, da, celo zmotno, Ibero–Amerika. Kaj imamo skupnega z iberškimi kolonialnimi državami? Čemu naj bi neki Iberec, Amerigo Vespucci, dal ime nam? »To je noč, v kateri živimo – niti svojega lastnega imena ne premoremo, da ne govorimo o nam vsem skupni zavesti in o samo nam lastnem načinu govora. Zato se je nekaj naših prijateljev iz vseh dežel našega kontinenta lotilo dela, da v pesmih, v besednih tvorbah razglasi našo resničnost in čez čez vse to postavilo ime ALMAREIDA!«

Četudi je bil uspeh skromen, je bil vendar klic po »jutranji zarji«.

Situacija brez koordinat. Mračen prostor v stilu funkcionalne notranje arhitekture, govornikova španščina ima muzikaličen italijanski akcent, italijanska je tudi njegova bogata gestikulacija in njegovo navdušenje nad lastnimi besednimi igrami.

Sledijo drugi govorniki, nekateri plahi in redkobesedni, drugi z rezko natančnostjo v tonu in izbiri besed: mehkoča čilenske španščine ob klasično-tradicionalni španščini Kolumbijca, nosniška portugalsčina ob trdi španščini katalonskega potomca. Nobenega Indijanca.

Romantične teme tja do klica k orožju, tehnične analize s statističnimi prognozami za prihodnost. Navidez kilometre vsaksebi, cela zgodovinska obdobja oddaljeno drug od drugega. In vendar so vsi ti govori in besedne tvorbe deli poskusa dati Latinski Ameriki njeno lastno zavest in njen lastni jezikovni izraz.

Jezik in resničnost kažeta isto: protislovna raznolikost, razcepljenost, ki onemogoča razumevanja, izključujoči se interesi in pozicije, nezadostno poznavanje te razcepljenosti in njenih razsežnosti, globoka žalost. Od kod vzeti upanje, da razcepljenost ne bo uničila vsega, da bo poravnana in da bo njena združitev nekoč uspela? Iz trenutkov kot je govor Jommisa?

SELITVE V SVETU SLIK

Prva hiša je bila polna slik velikih mož in žena; tudi veliko spominov nanje je bilo: vezene stenske preproge, pergamentni zvitki, meči, pečati, pipe, srebrne žlice...

Rad bi si opasal meč ali si nadel star trirogelnik, a takšna priložnost se je ponudila samo ob domačih gledaliških nastopih in pustovanjih.

LITERATURA
Rast 1/1991

V drugi hiši je viselo polno slik svetih mož in odločnih misijonarjev z dolgimi bradami, ki so jih obdajali trpeči ljudje.

Naslednje bivališče je imelo samo neokrašene stene barake; pri vhodu so iz okvirov resno gledali Marx, Engels, Lenin in Stalin. Mi, ki smo opustošili deželo njihovih tovarišev, ki smo doživeli KP SZ kot kolektivnega diktatorja

tako nad ruskimi tovariši kot nad nami, smo bili oblečeni v ponošene uniforme vojakov zmagovite Rdeče armade. Ponoči sva se, neki japonski general in jaz, v dolgih pogovorih prerekala o iztekajočih se tisočletja starih tradicijah lastnega, nekoč velikega naroda.

Sledi študentovska soba; sem sredi fiktivnega dopisovanja in se pogovarjam z ljudmi, ki imajo probleme.

Potem lastna pisarna, ločena od stanovanja.

Bonn, Münster, Valparaíso, Münster in Dortmund.

Zvezde

Zvezde jasnih noči v Sloveniji. Kot otrok včasih nisem hotel iti spat, ker jih je bilo tako lepo gledati.

Zvezde v jasnih ledenih nočeh nad stepo lakote v Kazahstanu. Trdo in nepriazdeto so stale tam zgoraj in že tisočletja tako tuje gledale ljudi, na njihovo sužnost in vojskovanja.

Gozd in polje

Kot otrok sem se na svojih raziskovalnih pohodih od jutra do večera potepal po gozdu in poljih. Poskušal sem okuse popkov in listov različnih rož in grmov. Vedel sem, kod hodijo srne k potoku in v katerih grmih imajo zajci mlade. Naj je sijalo sonce, naj je deževalo, gozd mi je bil bolj domač kot ljudje s svojimi številnimi zahtevami, brezobzirnostjo in egoizmom. V tej prirodi sem prepeval Davidove psalme: Sonce in zvezde, voda in zemlja, slavite Gospoda! V tistih urah so se zame nebesa pravzaprav že začela. Okove sem hotel za svoje srce, da ne bi počilo od veselja in ljubezni.

Neusmiljeni gozd in nerodovitna polja pred vrati Moskve. Kot podhranjeni vojni ujetnik tudi v odmorih med delom iščem vse, s čimer bi se lahko nasitil, a ni ničesar, kar bi se dalo surovo jesti do sitega. (Ognja ne smemo prižgati, loncev nimamo). V taborišče vlačimo cele kupe kopriv, da bi jih skuhali. Grenka špinacea nas napolni, a ne nasiti. S kravjaki polnimo črevesje in latrine. V kazahstanski stepi, kjer pri minus 30 stopinjah veter podi oster sneg namesto peska, odkriva narava vso svojo neusmiljenost. Pri polaganju cevi za kanalizacijo in pri gradnji hiš nas je prezeblo do kosti. Za skladanicami opek in v jarkih najdemo zaščito pred okrutno naravo, a le za nekaj trenutkov, dokler nas ne preženejo straže.

Šele tedaj sem spoznal brezsrčnost gozda in polj, kjer močnejši uniči slabotnejšega. Do tedaj nisem bil pozoren na drevesa, ki se niso mogla kosati z drugimi v rasti. Ti drugi jim zdaj jemljejo sončno svetlobo. Sušijo se.

Sonce

Sončni vzhod s svojo svežino, obiljem svetlobe in barve ter s pobožno tišino. Človek bi moral poklekniti in častiti tistega, ki je to lepoto ustvaril.

Sonce v Srednji Aziji je v zimskih jutrih pred snežnim viharjem lepo in mrzlo: v belkastem zlatu je na nebu včasih svetlobni križ s soncem v središču, včasih pa svetlobni krog s štirimi sonci okrog enega in vsa so enako svetla. In to nad Karagando, mestom, v katerem živijo izgnanci (1948), ki globoko v zemlji opravljajo težko in nevarno delo, s praznimi želodci razstreljujejo ter odkopavajo črno in rumeno zlato.

Častiti to sonce, kateremu dolgujejo nekatere pokrajine svoje zelenje, druge pa strašno sušo skal in peska.

Brade dedov

Svojega deda z dolgo brado nisem poznal. Kot deček sem vedno pričakoval starega, modrega, umirjenega in dobrotnega deda, a ga nisem našel. Iz tega sem sklepal, da časovne okoliščine ne pustijo dozoreti takšnih dedov. Danes poznam veliko dedov in pradedov, a so nekončani, mnogi od njih se ne znajdejo. Resničnost jih je zdelala in oni se ji upirajo. Tega starca je načelo življenja, zdravja je slabega, daje ga samota, zavida mladosti. Tudi Enej, trojanski ubežnik, nosi svoj Ojdipov kompleks. Toda on je preživel, preživi še – in to brez brade, brez modrosti in brez stoične distance. Ni gotovo, ali bi moral biti hvaležen za preživetje. Človek. Ded z dolgo belo brado ni preživel.

Pogled nazaj: ni treba ne denarnice s fotografijami ne razglednic s pozdravi z vsakokratne poti. Pokrajina, ki je povsod s teboj, je oblikovana in naseljena od znotraj. Ravnine in gore, senčnati kotički in močvirne nižine so, kar so, zaradi tebe. Vmes je lahko prostor, toda ničesar ni, kar bi ločevalo. Nesposobnost za ponovno srečanje ali želje brez zunanjih možnosti.

Pričakovanje: najnepoznanejše novega kraja, in vendar vztrajajoče pri selitvi. Kdo, kaj, kako? Kako med nami?

Do sedaj je za moje življenje veljalo

ITI DRUGAM

Zdaj pa mora veljati

ITI DALJE

Prevod: Ana Uršič

Družina Wambolt na lovu nad Štambergom leta 1937, od leve: Ani Wambolt, Lesa Wambolt, baron Wambolt in lovec Štancer; (iz foto-teke Dolenjskega muzeja; sliko je podaril prof. dr. Philipp Wambolt)

32 Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Janko Jarc Dr. JOŽE MARJETIČ

Jože MARJETIČ kot avstroogrski vojak leta 1915 v Ljubljani (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Ob odhodu k vojakom leta 1914, od leve: Pavel Potočnik, Jože Marjetič, Valentin Skušek, Jože Viher, (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Dr. Jože Marjetič, zdravnik, človekoljub in pisec vojnih spominov iz prve svetovne vojne (1914–1918), je bil rojen 26. februarja 1894 v vasi Zloganjska Gora št. 18, v fari in takratni občini Škocjan pri Novem mestu ali pri Mokronogu, kot so v tistem času kraj imenovali. Njegov oče, tudi Jože, je bil rojen leta 1844 v isti vasi in je odslužil vojaščino v avstrijski vojski kot krojač v vojaških delavnicah. Med avstrijsko-italijansko vojno leta 1866 je bil pešpolk št. 17 (»kranjski Janezi«) na italijanskem bojišču, njegove delavnice pa v Benetkah, kjer je oče Jože le od daleč prisluškoval bobnenju topov. Ko je bil star 32 let, se je poročil z Elizabeto Perger, vdovo z dvema otrokoma. V Škocjanu sta si sezidala novo hišo in odprla v njej gostilno in trgovino. V šestnajstem letu zakona se je žena pri spravi sena smrtno ponesrečila. Njeni sorodniki so s tožbo izsilili del skupnega premoženja in hiša v Škocjanu je bila prodana na javni dražbi, kupil pa jo je trgovski pomočnik Peter Durjava, doma nekje s Krasa. Oče Jože se je 12. septembra 1892 kot osemindesetleten možak zopet poročil in vzel za ženo vdovo Marijo Daniček, roj. Selak, s Klenovika. Rojena je bila 12. januarja 1857, umrla je skoraj šestinosemdesetletna 5. decembra 1942. V zakonu je bilo troje otrok: Jože, Friderik ali Fric in Marija, ki so jo klicali za Micelj. Oče mu je umrl na božični večer leta 1911, ko je bil Jože v četrtem gimnazijskem razredu.

Ko je bil Jožek star štiri leta, se je nekoč igral z mlajšim bratom pred hišo, pri tem pa po nesreči povzročil, da je zgorela slamnata streha hiše z vsem podstrešjem. Po končani osnovni šoli v Škocjanu je Jože Marjetič še eno leto obiskoval četrti razred osnovne šole v Novem mestu, ki so jo vodili frančiškani. Četrti razred te šole je veljal takrat kot pripraviljalnica za vstop v gimnazijo. Jože se je tako v jeseni 1908 vpisal v prvi razred gimnazije v Novem mestu, ko je že dopolnil štirinajst let. Njegov prvi razrednik je bil prof. Maks Sever, klasični filolog in slavist. Marjetič je razred končal kot odličnjak, kar je bil tudi v vseh ostalih razredih nižje gimnazije. Prof. Sever mu je bil razrednik ves ta čas in Marjetič ga vse življenje ni mogel pozabiti kot svojega najboljšega učitelja in prijatelja. Od petega do sedmega razreda sta mu bila razrednika še germanist dr. Jakob Kelemina, kasnejši profesor ljubljanske univerze, in zgodovinar dr. Viktor Tiller. Ko je bil Marjetič v šolskem letu 1914/15 v sedmem razredu, se je že raznemala prva svetovna vojna in Marjetič je bil vpoklican k vojakom. Odšel je v Ljubljano k 17. pešpolku, znanem po vzdevku »kranjski Janezi«. Konec oktobra 1914 je skupaj z vrstniki odšel v šentpetersko vojašnico v Ljubljani, bil potem na tečaju za enoletne prostovoljce v Gorici, se vrnil v Ljubljano in potem s polkom odšel v Ptuj. Polk je tja prišel sredi maja 1915, v začetku julija istega leta pa so se odpeljali preko Madžarske in Karpatov na bojišče v Galiciji, do koder je že prodrla ruska vojska. V bitki ob reki Seret v začetku septembra 1915 je bil Marjetič ranjen, njegov najboljši prijatelj in rojak iz iste fare, Valentin Skušek, doma iz vasi Jeperjek, maturant iz leta 1915, pa je padel. Marjetič se je zdravil v rezervni vojaški bolnišnici in v bolnišnicah v Budimpešti in Gradcu. Ko se mu je rana na roki zacelila, je bil poslan h kadru svojega polka št. 17, ki se je medtem iz Ptuja preselil v Judenburg na Gorenjem Štajerskem. Tam je takoj dobil štirinajstdnevni dopust in se odpeljal domov. Ta čas se je seveda oglasil tudi v Novem mestu in se tam zadnjič srečal s tudi mobiliziranim profesorjem Maksom Severjem, ki se je v začetku januarja 1917 na Madžarskem smrtno ponesrečil pri vajah v metanju ročnih granat.

V začetku februarja 1916 je Marjetič z 18. pehotnim bataljonom 17. polka odšel proti bojišču na Soči. Bataljon se je ustavil v Senožečah, proti koncu

Janko Jarc
DR. JOŽE MARJETIČ

aprila 1916 pa so se s postaje Prestranek pri Postojni odpeljali z vlakom po velikanskem ovinku preko Gradca in Leobna v Innsbruck na Tirolskem in od tam prek prelaza Brenner zopet na tirolsko-koroško mejo v Lienz. Nastanili so se v vasi Amlach. Sredi maja 1916 so odšli na fronto v južnotirolskih Dolomitih. Fronta med avstrijsko in italijansko vojsko je takrat potekala po predelu Sette comuni (Sedem občin) v severni Italiji, kjer sta mesti Asiago in Arsiero. Od tam so se kmalu umaknili na višine Dolomitov, kjer se je fronta nekako ustalila. Tu je na višinah Monte Cucca prišlo 9. julija 1916 do silovite bitke, v kateri je padlo mnogo slovenskih fantov in mož, med njimi tudi kadet Milavec, kateremu je Ivan Cankar ohranil spomin v Podobah iz sanj. Tiste dni je bil težko ranjen tudi naš dolenjski rojak, študent novomeške gimnazije, slikar in pesnik, Jože Cvelbar, iz Prekope pri Kostanjevici na Krki. Ranjen je bil 11. julija 1916 in je nekaj dni kasneje umrl v vojaški poljski bolnišnici pod goro Cima Dodici v bližini Monte Cucca.

Jože MARJETIČ – sanitetni kape-
tan leta 1941 (iz fototeke Dolenj-
skega muzeja)

KULTURA
Rast 1/1991

V noči med 21. in 22. julijem 1916 je bil težko ranjen tudi Jože Marjetič. V nočni patrolji pred fronto ga je nenadno zadel strel. Vse okoliščine so potrjevale sum, da je strel padel z avstrijske strani in da je bil namenjen tujerodnim višjim častnikom, ki so poveljevali kranjskim Janezom in katere so slovenski vojaki, med njimi seveda tudi Marjetič, dolžili odgovornosti za nesmiselni pokol na Monte Cuccu. Marjetič je bil odpeljan v bolnišnico v Innsbrucku, od

tam pa so ga kasneje odpeljali v bolnišnico na Dunaju. Ko je okreval, je v začetku oktobra 1916 odšel h kadru v Judenburg in tam dobil enomesečni dopust. Odpeljal se je domov in med dopustom na novomeški gimnaziji opravil izpit za sedmi gimnazijski razred. V Novem mestu se je zopet srečal s sošolcem in prijateljem Jožetom Turkom iz Verduna pri Stopičah, ki je takrat odhajal na bogoslovno fakulteto vseučilišča v Innsbrucku. Tja je bil po vstopu Italije v vojno preseljen znani zavod Collegium Germanicum pri papeški gregorijanski univerzi v Rimu, Jože Turk pa je bil sprejet v ta zavod. (Po končanem študiju je dr. Jože Turk postal profesor za cerkveno zgodovino na bogoslovni fakulteti v Ljubljani, po drugi svetovni vojni pa je odšel v ZDA in umrl v San Franciscu v Kaliforniji).

Konec marca 1917 je Marjetič zopet odšel na južnotirolsko fronto. Ponovno je bil na položajih na Monte Cuccu, kamor je prišel v začetku julija 1917. Ta čas je napredoval v poročnika, prišlo pa je zopet do nesoglasij med njim in nekaterimi poveljniki nemške narodnosti, ki so hoteli mladega in zavednega slovenskega oficirja celo »spraviti s poti«, kot se to reče. Pri tem je treba vedeti, da se je v tistem času vse bolj razvijalo deklaracijsko gibanje za združitev vseh Jugoslovanov, ki so živeli v okviru Avstro-Ogrske, v samostojno državno telo v okviru habsburškega cesarstva. Gibanje se je vse bolj širilo tudi med vojaštvom, zlasti mlajšim izobraženstvom. Ostrilo pa se je tudi napeto razmerje med državljani raznih narodnosti. Marjetič je tedaj doživel nekaj neprijetnosti, bil v več hudih bojih z napadajočimi italijanskimi vojaškimi oddelki, dobil pa tudi daljši dopust, ki ga je preživel v mestu Bolzano (Bozen). Februarja 1918 je dobil šesttedenski dopust, ki ga je prebil doma in medtem opravil tako imenovano vojno maturo na novomeški gimnaziji in tako končal svoje srednješolsko šolanje. Po maturi se je vrnil v Judenburg, od tam pa 1. aprila 1918 četrtrič odšel na bojišče, to pot na vzhodno Tirolsko. Ker se njegovo razmerje do nekaterih nadrejenih oficirjev ni izboljšalo, je dosegel svojo premestitev k bosansko-hercegovskemu polku št. 2 (B H 2), kamor je odšel konec maja 1918. Bil je na položajih v okolici Belluna in tu postal poveljnik 10. kompanije tega polka.

Medtem se je vojna vihra bližala koncu. Avstrijska vojska se je polagoma razkrajala. Deklaracijsko gibanje za osvoboditev in združitev Jugoslovanov je vse bolj odmevalo tudi na italijanskih frontah, kjer so to propagando podpirali še letaki Jugoslovanskega odbora v Londonu, ki so jih trosila italijanska vojaška letala. Uporniško razpoloženje se je širilo tudi med polki drugih slovanskih narodov s področja avstroogrške monarhije. Na jesen 1918 je Marjetič dobil daljši dopust za študijske namene. Odšel je najprej domov, potem pa v Gradec in se vpisal na medicinsko fakulteto. Proti koncu oktobra 1918 je prejel brzojav, da je sestra Micelj hudo zbolela in da je tudi brat Fric bolan. Obupana mati ga je klicala domov in Jože se je takoj odpravil na pot. Takrat je razsajala znana »španska hripa«, ki je pobrala menda več življenj v Evropi kot vojna sama. Prišli so zadnji dnevi oktobra 1918, fronte so se razsule, avstroogrške monarhije ni bilo več, 31. oktobra pa je Marjetiču umrla tudi ljubljena sestra Micelj. Pobrala jo je »španska«.

Jože Marjetič je tedaj ostal nekaj časa doma, ko pa so se politične razmere na slovanskem jugu nekako uredile in je nastala nova družina, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, je odšel v Zagreb in se posvetil študiju medicine. Zaključil ga je na univerzi na Dunaju, kjer je bil 10. julija 1924 promoviran za doktorja vsega zdravilstva. Vrnil se je v Zagreb in opravljal zdravniško prakso najprej na Vračaru, potem pa v Kustošiji, takratnih predmestjih Zagreba. Po pričevanju vseh, ki so ga poznali ali morda le slišali o njem, je bil dober, splošno spoštovan in posebej pri revnejših zelo priljubljen zdravnik.

Znan je bil po svojem človekoljubju, bil podpornik in član humanitarnih društev. V Zagrebu si je ustvaril tudi dom in družino. Poročil se je z Zagrebčanko Viko Matijašič, v zakonu pa jima je bila rojena hčerka – edinka Tihomila, ki živi danes v Mariboru, in je žena dr. Vlada Brezovarja.

Druga svetovna vojna (1939–1945) se je bližala tudi Jugoslaviji in dr. J. Marjetič je bil leta 1940 kot sanitetni kapetan vpoklican v vojsko. Sovražni napad 6. aprila 1941 ga je zalotil v Banji Luki. Skupaj s svojo bolnišnico se je umikal nekam v srednjo Bosno, kjer je bil 30. aprila 1941 ujet in odpeljan v nemško vojno ujetništvo. Bil je v taborišču Stalag II A Neubrandenburg, kjer je na svoj osemindesetdeseti godovni dan, 19. marca 1942, umrl za posledicami zastrupitve.

Ves čas vojne je bil Jože Marjetič v stalnih pismenih zvezah z domačimi, oglašal pa se je tudi prijateljem in znancem. Domov je pošiljal fotografske posnetke, tako iz zaledja kot z bojišča, in naročal sestri Micelj, da skrbno čuva vse poslano, da mu izroči, ko se vrne. Pošiljal je krajša ali daljša poročila zlasti novomeškemu tedniku Dolenjske novice, nekaj pa tudi ljubljanskemu Slovincu. V Dolenjskih novicah je objavil:

4. septembra 1915 zapis o padlem prijatelju Valentu Skušku;

11. julija 1916 spominski članek ob obletnici Skuškovne smrti;

12. julija 1916 pošilja s tovariši pozdrave Dolenjcem;

7. septembra 1916 članek o padlem prijatelju Jožetu Cvelbarju;

1. marca 1917 je objavil daljši članek z naslovom Parlamentarji. V njem opisuje, kako so se na njegovem odseku fronte oglasili italijanski parlamentarci, da bi sklenili kratko premirje, da bi lahko pokopali svoje padle. Marjetič jih je sprejel in jim zagotovil nedotakljivost, njegovi predpostavljeni pa so jih zajeli kot vojne ujetnike. Spor s temi poveljniki bi Marjetiča veljal skoraj življenje;

28. aprila 1917 se spominja padlega prijatelja Jožeta Legana;

7. maja 1917 je objavil članek V kantonirungu, kjer opisuje življenje v počivališču v zaledju;

11. aprila 1918 pošiljata s prijateljem Smolikom velikonočne pozdrave z bojišča pri Asiagu;

8. avgusta 1918 se je zadnjič oglasil z dopisom: »Iz vojne pošte 220, pri Bosancih.«

Ob dnevu mrtvih je večkrat obnavljal spomine na padle prijatelje in bojne tovariše v ljubljanskem Slovincu. Včasih pa se je tudi, kot je sam zapisal, »spravil na Pegaza in se zapodil na Parnas«. Nekaj takih verzov je ohranil v svojih zapisih.

Da si je Marjetič sproti zapisoval, kar je doživljal in videl, je razumljivo. Vse to in kar mu je shranila sestra ter to, kar so si sporočali prijatelji in bojni tovariši v povojnih letih in kar si je izpisoval iz dosegljive literature o prvi svetovni vojni, mu je dolga leta služilo za izoblikovanje svojih vojnih spominov. Nastal je obširen tipkopolis, ki obsega 260 strani, dodanih pa je 50 fotografij, 7 časopisnih izrezkov, 12 barvnih razglednic in 1 akvarel malega formata. Spominom je dal naslov: JANEZI, v podnaslovu pa pravi: Slovenski fantje v prvi svetovni vojni v letih 1914–1918. Ljubljanski pešpolk šte. 17 bivše avstroogrške armade na bojiščih: 12., 18. in 29. maršbataljon 17. pešpolka v Galiciji, ob Soči in na Južnem Tirolskem.

Spomine je končal in pripravil za natis 10. marca 1940. Iz Zagreba jih je poslal v Ljubljano, verjetno prijatelju dr. Jožetu Turku, ta pa jih je oddal takratni Jugoslovanski tiskarni. Medtem je druga svetovna vojna zajela tudi Jugoslavijo in za tipkopolisom se je zabrisala sled. Šele leta 1965 so ti spomini slučajno prišli v roke prof. dr. Iva Juvančiča, ta pa je 19. maja 1965 obvestil Dolenjski muzej o delu, ki ga je potem muzej pridobil in ga še danes hrani.

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Stane Jarm RELIGIJA IN UMETNOST

Stane Jarm, akademski kipar in likovni pedagog, se je rodil 31. oktobra 1931 v Osilnici ob Kolpi. Izhaja iz družine, ki je ohranila rezbarsko tradicijo, njegov oče je bil priložnostno tudi podobar. Končal je šolo za umetno obrt v Ljubljani, študij na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, zatem pa specialko za kiparstvo pri profesorju Borisu Kalinu. Od konca študija dela kot likovni pedagog v Kočevju. Bil je eden od ustanoviteljev Likovnega salona v Kočevju.

Oblikuje predvsem v lesu (plastike, reliefi), ustvarja malo plastiko in spomenike. Ukvarja se tudi z grafiko in risbo.

Samostojne razstave:

Kočevje, Ribnica, Ljubljana, Novo mesto, Celje, Kranj, Murska Sobota, Žalec, Lendava, Piran, Krško, Kočevska Reka, Fara, Domžale, Dolina pri Trstu, Kraška hiša v Repentaboru in v drugih krajih.

Leta 1962 se je udeležil kiparskega simpozija Forma viva v Kostanjevici, kjer je ustvaril Tri figure.

Leta 1962 je prejel nagrado Republiškega odbora za proslavo 20-letne revolucije, 1963 nagrado Prešernovega sklada, 1987 pa najvišje priznanje občine Kočevje.

KULTURA
Rast 1/1991

V začetku je človek doživljal naravo, njene skrivnostne sile tako, da so ga le-te plašile in navdajale s strahom in začudenjem. Želel jim je ugoditi s postavljanjem znamenj – monolitov, pozneje že s preprostimi vrezji, v želji, da bi vplival na te skrivnostne in nevarne sile. V tem dejanju se je odčitvalo religiozno čustvo in to čustvo je narekovalo tudi oblike, ki so se ohranile, npr. Vilendorfska Venera – poudarjeni znaki materinstva so izraz želje po vplivanju na pomembno žensko lastnost, na rodnost. Človek je torej že zelo zgodaj svoja religiozna čustva nehote umetniško izražal in obratno: tudi ta dela so s svojo umetniško izpovednostjo vplivala na religioznost.

Od najzgodnejših dob se je človekovo občutje religioznosti prepletalo z njegovo sposobnostjo umetniškega izražanja. Od prazgodovine, zgodnjih začetkov starega veka, prek Mezopotamije, Egipta, Krete, Grčije, Rima, do srednjega veka; vzporedno to potrjujejo vse sočasne svetovne civilizacije – kitajska, indijska, civilizacija predkolumbovske Amerike – povsod je človekov duh razmišljal in ugibal o vseh njemu neznanih silah v naravi; hotel jih je potolažiti, nanje vplivati, se jim prikupiti ali jim celo plačati davek za vse, kar je potreboval, a se je bal, da ne bo dobil.

Ob ohranjenih pričah starega veka lahko le strmimo; če za primer vzamemo egipčanske piramide, nam je jasno, da bi bilo še z današnjo tehniko trd oreh zgraditi tako velike stavbe s tako ogromno količino materiala, s kamnitimi bloki, ki jih je bilo treba pripeljati tudi od zelo daleč..., in koliko je pri teh velikanskih delih sodelovalo ljudi! Seveda tega niso počeli prostovoljno, toda dejstvo, da so kljub prisili verovali v božansko poreklo faraonov, pojasnjuje, kako so kljub vsemu nasilju in nadčloveškim naporom vzdržali in delali naprej. Smisel in namen teh stavb jim je bil znan in tako jim je bilo njihovo delo osmišljeno.

Če se ustavimo pri racionalnih in nadarjenih Grkih, vidimo, kako se je pri njihovih gradnjah njihov estetski čut povezoval z religiozno predstavo božanske hierarhije. Prepletanje njihovega verovanja z umetniško ustvarjalnostjo je res enkratno. V želji, da se prikupijo bogovom, so jim postavljali čudovita svetišča, likovno dognana do te mere, da spričo teh dosežkov strmi še današnji strokovnjak. Do skrajnosti pretehtana razmerja in do virtuoznosti obdelani detajli pričajo ravno o tem, kako globoko je bila njihova religioznost vtkana v njihove umetniške dejavnosti in sposobnosti.

Rim – vojaško urejen in militantno nastrojen, je sprejel vse dobrine Grkov, celo bogove in njihove resorje, le prilagodil jih je lastnim potrebam in za Rim tako značilni praktičnosti. Nekoliko drugačna ideologija je našla drugačnost tudi v svojem likovnem izrazu. Religija v službi države, pozneje cesarstva – in cesarja osebno – postavlja svetišča, amfiteatre, kopališča, palače, opremljene s kipi, ki so povzeti po grški tradiciji, vendar izražajo nekaj drugega, drugačnega. Koncept oblasti, duh časa, značaj ljudstva, vse to se je spremenilo, kar izraža tudi umetnost. Pozneje razvrat Rima pripelje do njegovega propada. Ob njem in njegovih vzorih vznikne novo verstvo, nova ideologija: krščanstvo. Ponižanim in razžaljenim prinese zadoščenje, da bodo po smrti poplačani v nebesih, kjer bodo brez razrednih razlik sedeli pri Bogu v večni sreči in zadovoljstvu, prepevajoč himne v božjo čast. Rimska poslopja – ne svetišča, ki niso imela notranjega prostora, pač pa bazilike = trgovske lope – postanejo osnova za gradnjo zgodnjekrščanskih cerkva. Pozneje jih zaljšajo s stebri in oboki, sposojenimi iz rimske arhitekture. Drugačen odnos do materialnih vrednot pripelje do drugačnih oblik pri izražanju; tudi tu odloča religiozno občutje.

Glave (npr. *Obraz*, les, 1978), odrezane figure (npr. *Žena*, les, 1977) ali celopostavne figure dajejo vtis tragičnosti, včasih pa so tipizirane in sestavljene v nove oblike ali mejijo celo na abstrakcijo (*Tri figure*, 1962, *Forma viva*).

Dr. Ivan Sedej je v katalogu Lesene plastike akademskega kiparja Staneta Jarma k razstavi v sklopu Festivala Ljubljana v preddverju Križank (od 24. junija do 28. avgusta 1980) zapisal:

»V intimnih in monumentalnih plastikah Staneta Jarma, odličnega slovenskega kiparja, odkrivamo prese- netljivo resnico. To so kipi, ki učinkujejo izredno čisto in preprosto, v njih gledamo odsev davne podobarske tradicije, sledimo oblikam, ki poudarjajo žlahtnost gradiva in sprejemamo sporočilo, ki je v bistvu otožen komentar o večnih človeških stiskah. Vendar pa je preprostost le lupina, ki skriva dosti bolj zapleteno izpovedno strukturo.«

Nataša Petrov

Iz Rima se seli vrh umetnosti v Bizanc, kjer se ponovno združita cesarska in cerkvena oblast in kar najde tako očiten izraz v diktirani, vendar veličastni umetnosti Bizanca. Mozaiki, arhitektura, ki doseže vrhunec v cerkvi Hagia Sofia, do skrajnosti pretehtana razmerja med višino, širino in dolžino, zajetje prostora s kupolami in polkupolami, razporeditev svetlobe v enkratno harmonično sozvočje, so dosežki, ki jih strokovnjaki primerjajo z dosežki najbolj popolne glasbene kompozicije. Tudi v teh stvaritvah je prisotno religiozno občutje Bizanca s slavljenjem Kristusa Pantokratorja – Boga zmagovalca – in skoraj diktatorja.

Srednji vek se sicer naslanja na rimsko tradicijo, vendar pa je v začetku vse preveč nepismen in neuk in se le počasi pomika proti svetlejšemu obdobju gotike, zgodnje renesanse in same cvetoče renesanse. V delih Rafaela, Michelangela in Leonarda se odčituje in uteleša do skrajnosti izpiljeno znanje, ki so ga renesančni mojstri pridobili v svojih učnih letih pri učiteljih – mojstrih zgodnje renesanse. Preporod misli, čustvovanja in na tej podlagi oblik, je navdihnil stvaritve, kot so Sikstinska kapela, Gioconda, vatikanske Stance, cerkev svetega Petra itd.

Vera v poslanstvo umetnika, umetnikova vera v svoje delo, v smisel dela, vloženega v stvaritve, in vera ljudi v posmrtno življenje, v večnost, se pravzaprav prepleta in prehaja iz enega v drugo. Težko je reči, kaj je pomembnejše in globlje. Mislim, da je nekaj skupnega v odločitvah za svoja dejanja pri takšnih ljudeh, kot so Van Gogh, Baraga in Gauguin.

Van Gogh se je odločil postati slikar. Bil je tako goreč in vnet ustvarjalec, da je vse svoje življenje podredil temu iskanju in ustvarjanju. Če bi se lotil česar koli drugega, bi bolje uspeval in bi si zagotovil normalno življenje.

Seveda to ni tista posvetitev delovnemu namenu, kot to zasledimo pri slovenskem misijonarju Frideriku Baragi. Bil je mlad, dovolj čeden, bogat in izobražen pripadnik uglednega družbenega sloja. Toda odločil se je za duhovniški poklic in kmalu odšel v misijone k ameriškim Indijancem Otava in Očipve. Takrat, ko se ni nikomur sanjalo o človekovih pravicah, ko so belci streljali Indijance kot divjačino, je Baraga te uboge ljudi izobraževal, jim pomagal in s tem dokazal, da jih ima za popolnoma enakovredne sebi – belcu. Napisal jim je slovnico in slovar njihovega jezika, skrbel je za njihov duševni in telesni blagor, odvrčal jih je od pijančevanja, v katerega so jih spravljali pretkani beli trgovci z orožjem in žganjem, peš je prehodil ogromne razdalje, da je obiskoval svoje ovčice – vsega tega pa ni počel zaradi materialnih dobrin, marveč iz globoke vere, da je dolžan svoje življenje živeti tako, da drugim koristi in izpolni svoje poslanstvo.

Gauguin prav tako ni gledal ne na zdravje ne na korist. Vse življenje je prodal dve sliki. Danes vsaka njegova slika predstavlja bogastvo, ki si ga težko zamišljamo. Toda Gauguin ni ustvarjal za to, kot tudi Baraga ni šel v Ameriko zaradi bogastva. Tista gonilna sila, ki ju je postavila na tako ustvarjalno pot, je sorodna. Izhaja iz človeškega hrepenenja po večnosti, po popolnosti; to je želja ustvariti nekaj, kar bo trajno zapisano v človeški zavesti kot nekaj izjemnega, kot nekaj, kar je zahtevalo vse človekove sile, za kar se je žrtvoval.

Za koga? Za kaj? To je tisto večno vprašanje pri iskanju slehernega smisla, smisla človekovega prihoda na svet, smisla življenja, smrti – odhoda – kam? – zakaj? – čemu? – za kaj odgovarjamo, komu, za vse, kar smo in kar bomo, kdo naj odgovarja za svojo drugačnost, kje so tisti, ki so ti v gene položili programe, ki jih poseduješ, ne da bi se zavedal in jih tudi posreduješ naprej. Človek je razpet med vse te silnice, istočasno pa je pred dvoumjem, ali je vse, kar je, zgolj to, kar je, ali pa je še kaj več.

Tudi dejstvo, da smo majhen narod, kot pravijo, s skromno zgodovino, ne pomeni, da smo zato manj vredni. Jezik, običaji, verovanja, pesmi, stavbe, kozolci, skednji, vozovi, cerkvice na hribih, kipi in slike v njih, vse to je plod človekove domišljije, iznajdljivosti in nadarjenosti.

Slovenska umetnost je podobna vsem drugim narodnim umetnostim. Očitna je le materialna možnost. Slovenci smo bili majhen in razmeroma reven narod, toda umetnost smo gojili enakovredno velikim narodom. Čeprav se v preteklosti niso zavedali, so sledili vsem človeškim pobudam v sebi, pa najsi bo to v noši, pri pravljičah, plesu, stavbarstvu, izdelovanju orodja in pripomočkov, predvsem pa pri verovanju. Koliko umetniških prebliskov je prisotnih na vseh teh področjih! Omejuje jih le materialna plat, kajti na Slovenskem ni bilo nikoli toliko denarja, da bi zgradili velike katedrale, kakršne so v Ulmu, Kölnu, Strasburgu..., vendar po umetniški prepričljivosti naše cerkve in cerkvice ne zaostajajo za njimi. Umetniško sporočilo Marije s Ptujске gore, ki svojo ljudstvo ščiti s plaščem, je enako globoko, kot sporočilo Michelangelovih fresk v Sikstinski kapeli – seveda so le-te večje, več jih je, toda čustvo in umetniška pobuda ter najdeni izraz v likovnem jeziku so enako sugestivni, enako močni. V bistvu gre za to, da ni naroda, ki bi bil več vreden, ker je številčnejši in ima daljšo zgodovino. Vsi, ki danes živijo, imajo enako dolgo »zgodovino«. Posameznik je vedno samo eden in deklaracija o človeških pravicah to tudi na tej osnovi razlaga: vsakdo ima pravico do rojstva, do svobodnega življenja itd., torej je tudi v pogledu umetnosti tako. Seveda so med ljudmi različni talenti, večji in manjši, toda razporejeni so med vse narode in to je dejstvo, ki ne izpodbija prej omenjenega.

Pravično je šteti vso ustvarjeno človeško dediščino od jamskih slikarij, egiptčanskih piramid, antične umetnosti, prek Bizanca in vseh civilizacij, ki so se razvijale vzporedno, pod vplivom svojih okolij – Indije, Kitajske, predkolumbovske Amerike – za skupno bogastvo vsega človeštva. Sleherni posameznik lahko v vsaki od teh umetnin, četudi so pretekla tisočletja od njihovega nastanka, najde tisto isto pobudo, isti človeški moment v sebi, ki je sprožil umetniški nastanek nekega dela. Tuje so lahko le oblike in rasne poteze ljudi, toda izražena čustva ljubezni, sovraštva, groze, lepote, žalosti, bolečine, občutek za ritem, harmonijo, ravnotežje in podobno so za današnjega kot za včerajšnjega človeka iste.

Dejstvo, da sem po naključju sin majhnega naroda, niti malo ne spremeni moje samozavesti. Da ima moj narod svojo zgodovino, sem sam dokaz. Če pa tega nihče ni opisal, ker se takrat to še ni dalo, nima nobenega pomena. Sem in obstajam kot skupek vsega, kar je človeški rod do danes razvil.

Stane JARM: Pevci – Ribnica (foto: Branko Babič)

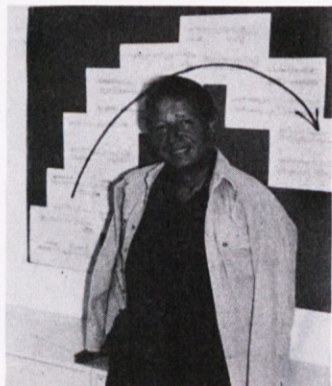

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

DA BI ZAŽIVELI S SVOJO USTVARJALNO GLASBENO SODOBNOSTJO

Pogovor Tatjane Mihelčič s skladateljem Lojzeto Lebičem*

* Pogovor s skladateljem Lojzeto Lebičem je nastal po posvetu, ki sta ga v decembru lanskega leta (19. 12. 1990) v Novem mestu priredila Društvo glasbenih pedagogov Dolenjske in Skupnost glasbenih šol Dolenjske. Osnova temu razgovoru so teze, ki jih je Tatjana Mihelčič pripravila za okroglo mizo na omenjenem posvetu. Pozneje so bile vanj vnešene nove prvine, izpuščeno pa tisto, kar preveč ozko zadeva samo glasbenopedagoška vprašanja.

LOJZE LEBIČ, skladatelj, dirigent in glasbeni pedagog, se je rodil leta 1934 v Prevaljah na Koroškem. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomiral iz arheologije, na Akademiji za glasbo pa v razredu Marjana Kozine iz kompozicije. Znanje je poglobljal na Darmstadtskih poletnih tečajih in v Elektronskem studiu Radia Beograd.

V šestdesetih letih je vodil Akademski pevski zbor Tone Tomšič in Komorni zbor RTV Ljubljana. Poučeval je na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Od leta 1986 je redni profesor za glasbeno teoretične vede na Oddelku za muzikologijo Univerze v Ljubljani.

Je trikratni nagrajenec Prešernovega sklada (za dirigiranje 1967, za kompozicijo 1970 in 1987) in londonskega BBC Let the peoples sing 1972.

Bil je član skupine Pro musica viva, številnih drugih strokovnih združenj, danes je sekretar jugoslovanske sekcije pri ISCM (International Society for Contemporary Music).

Lebič je s svojim skladateljskim opusom pomembno sooblikoval sodobno slovensko glasbo.

Njegova instrumentalna, vokalno-instrumentalna, komorna, zborovska in scenska dela imajo na repertoarju ugledni interpreti, uvrščena pa so v kataloge domačih in tujih založniških hiš.

MIHELČIČ: Živimo v času sprememb v življenju naroda, ko delamo najrazličnejše inventure, gledamo tudi v preteklost.

Pa začniva tudi midva s pogledom v preteklost. Čeprav velja glasba za najmanj »materialno« izmed vseh umetnosti, pa je vendarle pretekla prevladujoča ideologija, projicirana skozi oblast, najbrž imela svoje vplive tudi nanjo.

Kako bi analizirali in ocenili preteklo obdobje?

LEBIČ: Polstoletna pot skozi Marxov utopizem je psiho slovenskega glasbeništva močno načela. Ustvarjalec – skladatelj je do glasbe v nekem religioznem razmerju; miselnost, kakršna je navdihovala Kocbeka ali Strnišo, je zelo blizu velikemu delu naših ustvarjalcev.

Na drugi ravni pa je skladatelj, ko išče ozemljitev svojemu delu, povezan s tradicijo, ob kateri meri svoj položaj v zgodovinskem času.

Če to dvoje »projiciram skozi preteklo oblast«, potem ugotovim, da le-ta ni bila naklonjena ne glasbenemu transcendentalizmu ne zgodovini. Sveto se je iz življenja takoj po vojni umikalo, zgodovina pa se je za novo oblast komaj šele začela.

Tudi usoda v tem zahtevnem času ni bila naklonjena slovenski glasbi. Emil Adamič in Slavko Osterc sta umrla pred vojno, potem so dali velik krvni davek svetovni moriji tudi glasbeniki, Anton Lajovic se po vojni ni več oglašal, Marij Kogoj pa je bil že dolgo odsoten v svoji bolezni. Tisti, ki so vse to preživeli (Marjan Kozina, Matija Bravničar, Lucijan Marija Škerjanc), pa niso bili te vrste misleci in usmerjevalci.

Tako še dolgo po informbirojevski izkušnji, ko je socialistični realizem postal vprašljiv, ni bilo nikogar, ki bi povezal prekinjeno preteklost in odprl okno v svet. Vse do 60. let, ko so se takrat mladi skladatelji zbrali v skupini Pro musica viva.

Za nas Slovence, ki imamo razmeroma kratko nacionalno glasbeno preteklost – šele izza pomladi narodov – je bil razpad zgodovinskega spomina usoden. Najprej nas je od sveta ločila hladna vojna, po dvigu železne zavese pa smo nemočno opazovali sesutje vseh glasbeno umetniških kriterijev in zapadli svetovnemu procesu izenačevanja: industriji zabave, domačijskemu in ideološkemu šundu.

MIHELČIČ: Toda nerelevantnost umetniških kriterijev ni nekaj, kar bi zadevalo samo to umetnostno zvrst. Tudi težnja po izenačevanju je planetarna in ne samo naša težnja.

NAŠ POGOVOR
Rast 1/1991

LEBIČ: Imate prav, toda marsikaj bi si le lahko uredili po svoje. Bistvo suverenosti je prav v tem, da svet opazuješ in razumevaš na svoj način – naš način, še posebej ob spoznanju, da je velikim naša usoda malo mar.

Zvočna in kulturna barbarizacija nasploh je pri srečnejših narodih zadela samo zadnje povojno obdobje, pred tem pa imajo v svojih knjižnicah in zgodovinski zavesti bogastvo velikih baročnih oratorijev, concertov grossov, klasicističnih simfonij, romantičnih oper... vsega, kar mi pogrešamo ali pa je skromno in še v drobcih. Pa še tega ne cenimo dovolj. Koliko Slovencev ve, da je skoraj tri desetletja na začetku stoletja na novomeškem Kapitlju komponiral, orglal in učil izvrsten glasbenik, skladatelj Te Deumov, psalmov, maš, fug, Ignacij Hladnik. Nedavno smo v notranjski Cerknici za okroglo mizo kramljali o tamkajšnjem rojaku Franu Gerbiču. Napisal nam je prvo simfonijo (ki je ne igrajo), skomponiral dve operi (ki ju ne uprizarjajo), urejal glasbeno revijo (kakršne danes nimamo). Po pogovoru so domačini potožili, da so bile doslej s spominjanjem Gerbiča težave, ker da je komponiral tudi cerkvene skladbe. Pa je Gerbič umrl že leta 1917, in to v deželi, kjer so skoraj vsi skladatelji donedavna prihajali s korov. Taki so bili ti časi. Morda v zadnjih letih ne odkrito surovi, zagotovo pa pokvarjeni. Služiš, se prilagodiš ali pa se umakneš in utihneš. In ker uslužniki ponavadi niso najbolj zgledni ljudje, so bile vse pomembne glasbene institucije vsaj posredno v rokah oblasti: Akademija za glasbo, RTV, glasbeni resor Republiške kulturne skupnosti in druge.

MIHELČIČ: *Bo potrebno tudi povojno glasbeno zgodovino pisati na novo?*

LEBIČ: Saj sploh še ni napisana! Pol stoletja slovenske glasbe je zunaj zgodovine. Strašna ugotovitev, s še bolj strašnimi posledicami. Toda to je druga zgodba.

Kadar razmišljam o kompromisarstvu s petinštiridesetletno oblastjo, se ne ogrevam za kak današnji postmodernistični mccarthizem. Zavračam pa vse tiste, ki se sedaj delajo, kot da niso vedeli, kaj se je dogajalo: da je bil Gallus še desetletja po vojni na indeksu, da se je bilo treba zagovarjati celo za izvedbo kake ljudske pesmi ali Pahorjevega Oče naš hlapca Jerneja ..., ko so začudeni, kaj je bilo v ozadju šolskih reform ali ukinitve glasbenega oddelka na Pedagoški akademiji v Ljubljani 1987. Posledice monizma v glasbi je skladatelj Jakob Jež naslovil prispevek na javni tribuni Slovenskega kulturnega zbora lansko jesen v Cankarjevem domu (nekateri misli je objavilo tudi Delo, 1. 12. 1990), pa so se glasbeniki naredili, kot da ne razumejo to po demokratičnih spremembah prvo in edino zares osvežujoče razmišljanje o slovenski glasbi. Pa so ga v resnici zelo dobro razumeli!

MIHELČIČ: *Kot kaže, se glasbeniki javnosti in politike bojijo in je beg pred politiko v njihovi naravi.*

LEBIČ: Zdi se nam, da imamo zaradi posebne plemenitosti naše umetnosti pravico do nekake neopredeljene poze meščanskega intelektualca. Politika je take države vesela, saj ji iz glasbenika ni težko narediti dvornega norčka ali glasnika uspehov. Spomnimo se Lisztovih Les preludes za oznanjanje nacističnih zmag, Hitlerjevega čaščenja Wagnerja, posegov sovjetskega politbiroja v glasbo Šostakoviča. Pa tudi naša revolucija ni bila boljšega okusa.

Zato se veselim sedanje glasbene prebuje. Predsednik Litve Vytautas Landsbergis je pianist in muzikolog, Lothar Maizier, zadnji prehodni predsednik (bivše) DDR, je violinist, Kurt Mazur je z avtoriteto dirigenta Gewandhausu s posegom v leipziške demonstracije preprečil najhujše, Marek Kopelent, skladatelj, je postal osebni svetovalec Vaclava Havla. To odkrito sodelovanje s politiko mi je ljubše od skrivanja za nekakimi angažiranimi glasbami in skladbami. Če pravimo, da umetnikom »svet leži na duši«, potem naj ta svet ne opazujejo samo iz varne razdalje.

MIHELČIČ: Iz kakšne razdalje ga opazujete vi?

LEBIČ: Moja narava je preveč individualistična, da bi bil uporaben v med-družbenem življenju. Sem najprej posameznik, potem skladatelj, učitelj, popotnik in če ostane čas, tudi javni delavec...

MIHELČIČ: ...in član kake stranke?

LEBIČ: Ne, česar pa ne štejem za vrlino ali slabost. Ščal sem v senci strankarskih ideologij nacizma, fašizma, komunizma. Vse so terjale človekovo dušo in izražale nenasitno željo po skupinskem: skupaj peti, skupaj sovražiti, skupaj pobijati, se skupaj kesati...

Zunaj si sicer šibak, a ti ni treba lagati in razmišljaš lahko bolj radikalno. Sam sem odgovoren, sam kriv, sam prevzemam nujnosti in tveganja take svobode.

MIHELČIČ: Sprejmimo predpostavko, da glasba ni zmogla kakega radikalnega revolta, nič takega, kar so zmogli književniki, v zadnjem času še posebej Društvo slovenskih pisateljev. Težje pa je razumeti, da se glasbeniki ne znajo postaviti niti za svoj prostor.

LEBIČ: Razen redkih posameznikov se niso oglasili ne ob skupnih jedrih, ne v času slovenske pomladi, ne ob ustavi, ne ob plebiscitu; in tudi sedaj, ko se stvari postavljajo na novo, molčijo. Zakaj tako?

Ne pozabimo, da so še vse glasbene institucije (od Akademije za glasbo, društev itn.) v rokah ljudi, ki so jih privedle na položaje včerajšnje razmere, so »trojanski konji« včerajšnje oblasti, ki od njih ni terjala samostojnosti ali politične zrelosti. Niso se upirali glasbeno zabavni industriji ne izenačevanju umetniške in komercialne glasbe (celo Društvo skladateljev), ne zvezdniško usmerjenemu abonmajskemu sistemu, ne naraščajoči glasbeni nepismenosti v šolah.

So pa še globlji razlogi. Ponos ali ogrožanje nacionalnega Slovenci že od nekdaj povezujemo s književnostjo. Istovetimo se s Prešernom, že veliko manj npr. z likovnimi impresionisti, z glasbo pa... Kljub zelo premočrtni in razvidni razvojni poti slovenske glasbe, od ljudske ustvarjalnosti preko Gallusa do današnjih dni, je leposlovje merilo naše kulturnosti in nacionalne zavezanosti. Glasbe v naši narodni zavesti ni.

O moralni, nacionalni ali družbeni odgovornosti se je v naši glasbi nazadnje pisalo v daljnih časih med vojnama pod peresi Lajovica, Kogoja, Osterca, Vurnika. Najbolj strnjeno in izrazito povojno generacijo Pro musica viva so takratni in kasnejši centri moči preskočili. Pozneje pa nihče več ni poskušal izpostaviti kak svoj ustvarjalni idiom, svojo posebnost. Mlade, ki so leta 1921 tako sijajno zablesteli v novomeški pomladi, so takrat (in pozneje) označili kot »žrtvovana generacija«, »generacija pred zaprtimi vrati«. Kako naj rečem današnjim: »molčeča generacija«, »generacija izpraznjenih src«? Že mladi se sprijaznijo s filozofijo neuspeha in vdanosti v usodo, v ta priročeni alibi za lepoumno ezoterično nedejavnost. Molči in tekaj v zate ograjenem in določenem prostoru, pri tem pa si čimbolj razvij samozaščitne mehanizme! Sicer pa: ali je po desetletjih laži, fraz, korupcije, nemorale, zatiranja svobode, mogoče pričakovati kaj več?

MIHELČIČ: Tako doma. Kaj pa slovenska glasba v svetu?

LEBIČ: Ločujem med svetom (Evropo), kot že kar dolgočasno metaforo in geografskim prostorom, kamor naši glasbeniki odhajajo. Evropskega kompleksa ne priznavam. Evropo z nami vred sestavljajo različni narodi (obenem neznačilni in izjemni): Angleži – zaprti na Otoku, Francozi – samozadostno odmaknjeni, Nemci – obremenjeni s krivdo svetovnih morij, Avstrijci – ne vedoč, kam s preteklo slavo, Italijani – razpeti med klasično mero in kramarsko razpuščenostjo... Evropa je že med nami, je pri nas doma, je v naši dediščini v starih mestnih jedrih, knjižnicah, muzejih, v vseh javnih in zasebnih dobrinah, je v vsakem tonu naše glasbe. Odkrijmo jo!

Glasba je že po naravi usmerjena svetovljansko, zato je pot v svet našim glasbenikom odprta. To zgodovinsko zdomstvo ni nujno, »beg možganov« je prej zmogljivost slovenskega glasbenega genija. Postaja pa v zadnjem času zaskrb-ljujoče, ker je odliv velik v najbolj vitalni in za naše glasbeno zdravje najbolj pomembni sferi, na področju ustvarjalnosti: J. Matičič, V. Globokar, U. Rojko, I. Majcen, T. Svete... so že odšli in večina se jih ne vrača. Je že tako, da domovina tudi najbolj dejavnim in pridnim ne pomaga na mednarodni oder. Nikomur, ki ni odšel v svet, ni uspelo prodreti v mednarodni prostor.

MIHELČIČ: Menite, da se bodo z združevanjem Evrope in opuščanjem mej te ovire zmanjšale?

LEBIČ: Naša glasba se težnji po tistem, kar v tehničnem svetu danes označujejo kot »cirkulacija visoko strokovnih migracij«, lahko takoj odzove, saj so v poustvarjalnem svetu samoumevne.

MIHELČIČ: Toda ne med skladatelji, profesorji, ustanovami...

LEBIČ: To je naša krivda. Primer: Svetovno znani skladatelj in interpret Vinko Globokar že vsa leta, odkar je odšel v svet, počitnice ustvarjalno preživlja v rodnem Žužemberku. Kdo bi naštel vse svetovljanske popotnike, ki so v vseh teh letih priromali v to suhokrajinsko metropolo, da bi tam ob Krki modrovali o najbolj živih stvareh sodobne umetnosti! Z Globokarjem vred potujejo mimo Ljubljane, pa jih tam nihče ne ustavi in kaj povpraša. Rimljani so provinco imenovali kraje, ki so bili daleč od središča. V resnici pa je provinca stanje duha. Je pajčevina, ki se splete kjerkoli.

MIHELČIČ: Po spremembah pri nas in z uvajanjem tržnega gospodarstva se bomo tudi mi soočili s pastmi in prednostmi tržne menjave dobrin na področju kulture.

LEBIČ: Čudaka, kar skladatelj sodobne umetniške glasbe zanesljivo je, se tržne dileme ne dotaknejo. Čas za komponiranje si služim s poučevanjem, sem pa zato pri ustvarjanju neodvisen in svoboden.

Z nasprotujočimi učinki »menjave kulturnih dobrin« pa imamo glasbeniki izkušnje na področju poustvarjalnosti in z njim povezanim zvezdnštvom. Deluje po enostavnem in grobem pravilu: dobiček bo največji, kadar investiram v čimmanj ljudi; zvezdo, ki prinaša dobiček, pa ustvarim tako, da čimveč potencialnih »zvezd« izključim. Ko tako nastalo piramido genijev podpre še medijska reklama, se koncerti spreminjajo v pohode gladiatorjev: »najhitrejši človek na osemnosedesetih tipkah«, ali: »pevec, ki z glasom premika predmete«. Namesto tihe kontemplacije in ponotranjenosti – artizem in spektakel. Seveda pretiravam. V umetnosti je veliko takega, kar lahko plačuje trg – potrošnik, toda nikdar ne dovolimo, da se država povsem razbremeni skrbi za kulturo. Na boljšem trgu kulture bi obležalo veliko najboljšega, od Homerja do Kafke. Vsaka državna uprava rada sliši za kulturno mecenstvo in sponzorstvo. Med gospodarstveniki, direktorji in tehnično inteligenco nasploh je brez dvoma veliko kulturno občutljivih ljudi, vendar se mora pri sponzoriranju ljubezen do umetnosti umakniti. Gospodarstvu je mecenstvo hočeš – nočeš nadomestilo za medijsko reklamo.

MIHELČIČ: Omenjate medije. Kakšno vlogo jim pripisujete?

LEBIČ: Moč medijev je danes vseobsegajoča in strašna. Postavili smo si jih za posrednike med seboj in resničnostjo. Kdo? Kaj? Kam? Zakaj? ...Na ta temeljna bivanjska vprašanja imajo mediji takoj pripravljene odgovore, s čimer je ljudem odvzeta možnost, da sami sebe osmišljajo. Kulturo dvoma in kritičnosti je prekrila gosta mreža umetno ustvarjenih kvazisocioloških vzorcev obnašanja in razmišljanja. Otroci računalniških igrac so sedaj odrasli. Pomembni so tehnološko blesteči dogodki »svetovne« kulture, ne pa bogastvo nacionalnih ali regionalnih kultur. Pritisk na gumb in že si v sredi ognjemeta

Verdijeve Aide v veronski areni ali pa sredi »War in the Gulf«. Dražljaji so enaki: senzacije, zvezdnštvo, tehnološki artizem ...,vmes pa kičaste reklame.

MIHELČIČ: Ko že govorite o televiziji, ali menite, da je prevlada gledanja – vidnega (tv, film, ekran, reklame ...) prispevalo k razduhovljenosti današnjega življenja? Kaj to pomeni za glasbo, ki temelji na kulturi poslušanja?

LEBIČ: Znanost pravi, da je naše uho, naš sluh podoben sobi z ogledali, v katerih se zrcalita čas in prostor, preteklo in prihodnje, dvo in več dimenzionalno. Pragmatično razmišljanje današnjih vlad je preveč oglato, da bi doumele »tekočo inteligenco«, ki je v ozadju poslušanja. »Akustična nehigiena« je kužna bolezen današnjega časa, s še ne raziskanimi posledicami.

Pretirana obremenitev samo enega čutila zagotovo ruši psihično ravnotežje. Zanimivo je spremljati, kako premikanje od notranjega (prislušajočega) na zunanje (vidno) poteka hkrati s širjenjem racionalizma na družbeno-zgodovinski ravni. Tudi v glasbi.

Večino glasbenih kultur, ki temeljijo na improvizaciji, programira uho (ljudska glasba, glasba Daljnega vzhoda in dr.), zahodnjaško glasbo že dolgo programira vid. Najprej smo iz anonimnosti priklicali skladatelja, konec renesanse začeli glasbo zapisovati v partiture, v baroku koncerte spremenili v scenске predstave, v klasicizmu na oder postavili dirigenta, vse do današnjih dni, ko prireditelji koncertov oglašajo le še, kdo bo nastopil (kaj bomo videli), ne pa, kaj bo nastopajoči igral (kaj bomo poslušali).

MIHELČIČ: Smemo sklepati, da je vse večje zanemarjanje glasbene vzgoje v naših šolah s strani šolskih oblasti tudi posledica novoveškega racionalizma?

LEBIČ: V glavnem da, hkrati ob popolni nemoči in kapitulaciji današnje slovenske glasbeno-metodične stroke, ki ne razume znamenj časa. Ukinitvev glasbenega oddelka na Pedagoški akademiji v Ljubljani je bilo zadnje dejanje pred jalovim zatišjem. O tem je že vse povedano in napisano. Svoje bo pristavil neusmiljeni kronist – čas.

MIHELČIČ: Veliko ste z mladimi, kot profesor pa tudi drugače. Kaj oni menijo o vsem tem, o vašem tehnično-kulturnem pesimizmu, o pomislekih, ki ste jih izrekli na račun tehnike, medijev, informatike; skratka, vsega, kar se danes zdi neizbežno?

LEBIČ: Razen poslednjih reči zame ničesar ni neizbežno. Predvsem pa nisem nasprotnik čudežnih iznajdb tistega razuma, ki ustvarja dela Varèseja, Xenakisa, Stockhausna, Bouleza in drugih. Tehnična in tehnološka dognanja so tudi v preteklosti spreminjala polje glasbenega. Toda bila so v rokah genijev. Danes pa je vsako novino ali sporočilo mogoče poljubno razmnoževati in razširjati. V besedi poljubno tiči zlodej. Urednik lokalne radijske postaje, vsak, ki ima roko na gumbu oddajnika, vam lahko vsili svoj glasbeni (ne)ukus, kulturno »macdonaldizacijo« in »Rambo subkulturne« vzorce iz povsem drugačnega civilizacijskega konteksta. Veliki bratje v ozadju tega pogona so zelo konkretni ljudje, nič neizbežnega.

Kdor ima danes v rokah elektroniko, ima moč. To velja tudi za glasbo. Zgodovina uči, da je tehnika vselej bila boljša zaveznica tistemu, ki ruši, kot tistemu, ki gradi. Večina tehničnih dosežkov je nastala v vojaških laboratorijih.

MIHELČIČ: In kaj mislijo o vsem tem mladi?

LEBIČ: To morate vprašati njih. Nisem prepričan, da so zares tako enotna diskomanska ali proti kulturni dediščini náježena skupina ljudi, kot jih rišejo odrasli. Sicer pa, kdo jih že v zibki zazida z mehničnimi igračkami, jih zaradi sebičnega udobja peha od sebe in se potem zato neprimerno odkupuje? Kdo jih pošilja v usmerjene šole? In ko tako normirani mladi odraslim podržijo ogledalo, je ogenj v strehi. Zopet smo pri medijih in trgovcih z novci. Ti ustvarjajo mladim imidž. Kaj pa si naj televizija ali prodajalec rokovsko-

DA BI ZAŽIVELI S SVOJO
USTVARJALNO GLASBENO
SODOBNOSTJO

-popovske godbe pomaga z normalno socializiranim mladim študentom, kmetom, delavcem, vajencem, dijakom? Bizarnost, fanatizem, problematičnost, mamila... to so teme!

Kadar znajo odrasli mladim odpreti pot v svet sodobne umetniške glasbe, potem ti zelo hitro doumejo, da NI med Ramovšem in Laibachom, med Ligetijem in Bon Jovi, med koncertno dvorano, kjer se posluša, in med diskom, kjer se pleše, nobene MEDSEBOJNOSTI. Da se te stvari ne izključujejo, se pa ostro ločijo po zvrstnosti, namenu in zahtevnosti. Težave imajo odrasli, moja generacija, posebej tisti v njej, ki vse to spremljajo iz varne razdalje konzervativnega glasbenega historizma.

MIHELČIČ: So generacijski prelomi zares tako ostri? Kaj želite naši glasbi v prihodnje?

LEBIČ: Prelomi so. Škoda, da jih v naši povojni glasbi nihče resno ne raziskuje. Glede želja za prihodnost pa: da bi uspelo ustaviti nadaljnje razpadanje glasbenega spomina, da bi začenjali živeti tudi s svojo glasbeno sodobnostjo, da bi se v poslušanje vrnilo več zbranosti in duhovne vsebine.

Sluh je naše najbolj poduhovljeno čutilo, vrata v druge svete beremo pri modrih v Upanišadah, v Tibetanski knjigi mrtvih, pri perzijskih sufijih, v Svetem pismu: ...»Kdor ima ušesa za poslušanje, naj posluša,« govori Jezus, kadar sporoča kako posebej važno stvar.

Tu bi se moral najin pogovor o glasbi šele začeti.

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto:
Branko Babič)

NAŠ POGOVOR
Rast 1/1991

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Renato Repše TRŠKA NASELJA MIRENSKE DOLINE

ZMAGOVITOST NOVEGA

Že v prejšnjem spisu smo predele nove pozidave izven obravnavanih historičnih centrov imenovali kar »predmestja«. Očitna pretiranost tega poimenovanja želi pokazati na značilna naprezanja po »mestnem«, ki se, prej kot kjerkoli, kaže v različnih poimenovanjih (npr. trgov), pa tudi v neposredno prenesenem sistemu gradnje. Pričujoči tekst poskuša nekoliko osvetliti problematiko »novega« v okviru značilnosti Mirenske doline.

Ne-centri obravnavanih naselij v Mirenski dolini so po svoji značilni logiki postavitve nastajali predvsem po drugi vojni, ko se je možnost gradnje (kolektivne, individualne), kot je obče znano, neverjetno razmahnila, ob tem pa zavzela tudi velike površine in »prekosila« starejše tkivo. »Predmestja« so značilni predeli blokov, individualnih hiš ter kombinacij slednjega, večinoma na ugodnih legah (in žal tudi na kvalitetni obdelovalni zemlji). Oblikovalsko so brez prehoda distancirana od starejših pozidav, večkrat pa tudi neposredno priključena, s tem da je ravno ta prehod nedodelan, agresiven ipd. Poseben problem predstavljajo izrazito izstopajoče novogradnje znotraj že opredeljenih območij (npr. v starem jedru trga), ki ne spoštujejo kvalitetnih in karakterističnih prijemov, značilnih za prejšnja stoletja. Tako prezidani predeli in cela naselja izgublajo svoje značilne slike, identiteto; ob kritikah novogradenj, ki jih večkrat beremo in slišimo, pa se je vprašati, če in kako je možno ustvarjati kvalitetnejše bivalno okolje.

Znani zagovor, češ, stvari se dogajajo v okviru »danih možnosti«, je seveda predvsem enostavna miselna enačbica, učinkovita ob ponavljanju in skrivnostnosti, vsakršno oddaljevanje iz tako zastavljenega »začaranega kroga« pa seveda prinese tveganje in bolj odprt dialog o problemih – vsako preciziranje je tveganje (oz. »tveganje«), kako odgovoriti na »tečna« vprašanja. Če se ne zadovoljimo s »hvala bogu, vsaj to imamo,« je nekaj problemskih polj nujno tudi dalje odpirati in reševati.

Če tako vztrajamo pri kritičnem odnosu, se mimogrede spomnimo citata iz leta 1964, namreč, da »zidamo hiše, ne pa tudi mesta in trge«. ¹ Ugotovitev lahko zasledimo v različnih kritičnih zapisih in kot taka prehaja v klasični arsenal dela javnosti oz. stroke, žal pa jo ne zasledimo tudi v okviru praktičnih posegov (seveda kot alternativo). Težnja po celostnem oblikovanju naselja, ki se zaveda mnogih vplivnih točk v snovanju, je vedno izpostavljena tudi pripombam o le oblikovalskih ambicijah, ki da ne pridejo dlje od vizije. Ker na tem mestu ne bomo dokazovali nekaterih drugih, praktičnih prednosti bolj celostnega plana, se omejimo na naslednje: recimo, da je potreba po oblikovanju naselja (trga) kot celote le naše izhodišče oz. hipotetična drža pri analizi, pri pregledu situacije, le-ta pa naj spotoma opredeli isto vprašanje. Ob tem pa se ustavimo še ob samem motivu »celostna podoba mesta, trga«: Seveda ga lahko odpravimo kot izguljeno frazo, ki nenazadnje priklicuje davno poroko med Kadmosom in Harmonijo, ² kar pa bi marsikdo označil zgolj za odmaknjeno hlepenje. Prav tako je razvoj mest in trgov praktično zapleten proces, ki, če tako rečemo, z banalnimi vplivi spreminja takšne ali drugačne vstopne zahteve. Pravzaprav je moč že v današnji strukturi (enega) mesta ali naselja zaznati različno »trdno« realizacijo posamičnih načrtov ali zahtev gradnje. Spomnimo se regulacijskih načrtov za Ljubljano (po potresu 1895), ki so doživeli različne interpretacije v praksi. Lahko rečemo, da je

¹ Urbanizem v novih pogojih, Ur. l. SRS, Poročilo 4, Seminar, Ljubljana 6. 4. 1964 / Iz prispevka B. Gaberščika (Izgradnja mest in naselij) lahko beremo tudi, »da nam iz rok uhaja podoba naših mest« ipd.

² Gustav Schwab, Najlepše antične pripovedke, MK, Ljubljana 1988 / »Poroko Kadmosa, ki je Tebanec pomenil toliko kot Kozmos (pameten red), s Harmonijo (plemenito soglasje, skladnost) je mogoče razlagati tudi simbolično. Združitev teh dveh elementov (reda in skladnosti) ustvarja pogoje za nastanek človeške kulture.«

potreba po celostnem (tudi kompleksnem) urejanju v vsaki (starejši) fazi tolikanj zahtevnejša.³ V izhodišču, ali, recimo, zahtevi po celostnem, totalnem oblikovanju pa zlahka najdemo še neko problematično mesto, ki je v bistvu paradoksalnega značaja.

Poglejmo, na primer, značilnost istrskega mesta Raše, ki je nastalo za potrebe rudarjev in to tako rekoč v »enem kosu«.⁴ Mesto je kot celoto projektiral arhitekt Gustavo Pulitzer Finalj, slavnostno pa so ga »pustili u promet« leta 1937. Sama Raša je grajena tako po nekaterih idealih t. i. »tradicionalnega mesta«, z osrednjo ulico in zaključkom v trgu, sama arhitektura pa je bolj podrejena aktualnim trendom oblikovanja. Mesto je kompletno in samozadostno oblikovano, izvedeno dosledno po projektu. Paradoks je v tem, da tako »totalitarno« izveden projekt nikjer ne vključuje stanovalcev, vsaj pred naselitvijo ne, ti so prek avtomatizma (prisile?) političnega sistema goli »objekti,« zgolj nujnost procesa. V neki drugi, novejši situaciji, se stanovalec sicer pojavi v procesu, vendar zgolj deklarativno – a o tem pozneje. Problematičnost zahteve po celostnem je torej v nekaterih primerih v odtujenosti neke kvalitete od porabnika, ki se, npr., ne more vključiti v oblikovanje svojega bivalnega okolja – bodisi ni dovolj informiran bodisi ni predviden za sodelovanje. Tukaj lahko seveda navedemo tudi drug ekstremen primer »celostnega« projektiranja: bivši predsednik Causescu je za potrebe državne ideologije preprosto brisal avtohtono rasle vasi in jih menjal z uniformnimi bloki. Če tako poskušamo nekoliko strniti, potem »celostno« še ne moremo istovetiti z različnimi totalitarno-ideološkimi pristopi, čeprav se to, kot smo videli, ponekod zlahka zgodi.

Poglejmo nekoliko našo Mirensko dolino, da bomo lažje orisali vprašanja, ki jih slutimo že v prejšnjem odstavku. Predmestja so poleg historičnih jeder in danes že značilnih variant »mešanih« prehodov (stari objekti, vmes novi ipd.) potencialni del celote trga ali naselja. Zlahka ugotovimo, da se v naših primerih izrazito ločijo. Ponavadi med posameznimi deli ni oblikovanega prehoda, ampak gre za prazne dele, ki najprej pokažejo na značilno consko opredeljevanje pozidave, ki kasneje spregleduje kvaliteto manjših ambientov. Ob razpršeni gradnji, neujetosti mas, nelogičnih preskokih ipd. pomislimo tudi, da gre za neke vrste sproščeni liberalizem v gradnji, kar pa je le prvi pomislek. »Luknje«, ki jih za sabo pušča tak »liberalizem« (mislimo na nedodelanost npr. v prejšnjem stoletju zastavljene ulice ali trga, na nespoštovanje kvalitetne arhitekture ipd.), lahko mislimo dobesedno. Nešteto kvadratnih metrov prostora se izgublja v nedefinirani rabi, kar govori o relativno veliki razsipnosti s prostorom. A ostanimo pri relaciji znotraj celote–naselja. Ena od značilnih problematičnih točk je degradacija (poslabšanje) historičnega jedra z novo pozidavo, ali nekoliko drugače, nestrpnost do že oblikovanega okolja.⁵ Posplošeno lahko rečemo, da »novo« v svoji popularnosti posega v različna okolja, ob tem da kaže na aprioren izbor oz. presojo za poseg. Dvojica staro:novo je pri tem (oz. v tem primeru) enostavno orodje presoje.

Dvostranskost trditve, da je »novo« že sinonim za kvaliteto,⁶ nas ne prepričuje le v naivnost le-te, ampak nakazuje predvsem nek širši problem. Tega lahko opišemo, ko poskušamo v polju planiranja in posegov razložiti pomen »novega«. Kot smo že omenili, je dvojica staro:novo (oz. tisto, kar je iz nje uporabno za naš primer) lahko enostavno orodje presoje. Recimo, da smo vedno dosledno navdušeni nad vsem novim, za staro pa si izmislimo kak otežujoč razlog (npr. ideološka neprimernost). Instrument je pripravljen, v zamemo ga za edinega in vestno uporabljamo. Seveda slednjega ilustrativnega niza ne bomo več nadaljevali, temveč raje definirajmo: sodba, ki sloni na taki osnovi (dvojico staro:novo jemlje kot ne-časovno opredelitev, kot merilo a priori), je prepomba in prinaša podobne rešitve. »Ustavil se je čas, začinjamo

³ To seveda potrjujejo obilni plani za mestna okolja. Poudariti pa moramo, da gre v naših primerih za naselja relativno malih razmer in zato tolikanj hitreje obvladljivih.

⁴ Start, 18. 8. 1990/Raša: dragulj fašističke arhitekture, Gabriele Cappellato/.

⁵ Tukaj dodajmo, da so nekateri predeli mest po Sloveniji z zakonom zaščiteni (npr. kot urbanistično arhitektonski spomenik), kar ima ob resni restriktivni politiki jasne posledice v planiranju ipd.

⁶ Druga stran je obrnjena trditve: da je staro že samo po sebi kvalitetno, če navedemo nek praktičen primer (nekoliko eksotičen sicer) »umetno« starano pohištvo (z luknjicami ipd.) je bilo uspešna izvozna roba v ZDA.

znova,« je le ena od ilustracij tega, očitno revolucionarnega nastavka za reševanje. Kontinuum je pretrgan, obenem pa smo na mestu **izrazitega** vdora ideologije v področje zidave. Vsekakor je za naše gledanje razvoja kraja zelo pomembna ta prekinitev (ali bolje rez) enakomernega zveznega širjenja in razvijanja, saj pomeni že opisane posledice.

Povojni čas, ki je z revolucionarnimi spremembami prinesel nove temelje pristopov k prostoru, je, kot rečeno, tudi v fizičnem smislu prispeval ogromno premike. Naglo menjanje družbenih vrednot, splošne uporabne filozofije in seveda s tem povezanih idealov zahteva »novo«, ki bo seveda v skladu s časom. Nova oblika je dobila prednost predvsem nasproti vsemu staremu, pazljivost je bila odveč. Deklarativna evforija pa se je, kot vemo, ustavila pri nizkem standardu in toliko slabših rešitvah, zlasti v kolektivni gradnji ipd.⁷

Udarnišтво megačasov je v »kolektivnem človeku« komaj zaznavalo posameznikove potrebe in seveda možnosti. Novo je sicer premagalo staro, žal pa se šele v današnjih časih ponovno uveljavljajo tudi ostale vrednosti grajenih okolij. Kako pomembno vlogo je opravilo razmerje staro:novo (ki je sicer samo po sebi nedolžno vsakdanje), je danes očitno v več slovenskih krajih.

Drug pomemben moment pri konstituiranju »predmestij« Mirenske doline je že značilno prvoincialen, ali, če hočete, je posledica odmaknjenosti od velikih centrov. Ideja iz centra se nekontrolirano prevzame in locira ne glede na lokalne danosti oz. potrebe. Ugibamo lahko, ali gre pri teh težnjah za direktno posledico politične teze, da so mesta »ognjišče socializma« (Kardelj), ali za bolj vsakdanje razloge. Dejstvo pa je, da je ideja tudi v našem koncu verjetno uresničena, in če si privoščimo nekaj cinizma, v okviru »danih možnosti«.

Kako? Na splošno gre predvsem za že omenjeno nekritično povzemanje modelov iz centra, kar ilustrira potrebo po označevalcu mestnega.⁸ Lahko rečemo, da slika blokov ob porajajoči industriji pomeni napredek oz. naj bi pomenila napredek, kaj pa v resnici je, vse bolj spoznavamo in občutimo. Če ostanemo še pri tej t.i. sliki: marsikdo jo oceni za lepo, marsikdo za grdo itd., kar je v bistvu subjektivna stvar. Zanimivo pa je, da so slike v Sloveniji, ne glede na krajino in posebnosti, iste, da se ponavljajo in da so monotone.

Druga značilna postavitev, ki oblikuje »predmestja«, so individualni stanovanjski objekti, postavljeni v večjih formacijah.

Mirno lahko pritrđimo literaturi, ki trdi, da so ti (taki) objekti po udobju in ostalem tako rekoč »ideal zahodnih družb«, da pomenijo dejansko velik premik v bivalnih pogojih in da nudijo neprimerno več od vlažnih kmečkih hiš, starih kajž itd. Toda ostanimo zaenkrat pri splošnem in navedimo, da gre pri teh objektih večinoma za zelo podobne prijeme, za modele, ki so glede na razširjenost kar »internacionalni«. Tipski projekti so enostavni in oblikovalsko nezahtevni, tlorisi so zadostni (po kvadraturi oz. številu prostorov), ponavadi značilno triosni (ločenost dnevnega in nočnega dela). Preenostavno bi bilo sklepati, da so priljubljeni samo zaradi svojih lastnosti. Gre za uspeh neke ponudbe, ki je brez težav (in naprezanj) z enostavno prodajo in cenenostjo postavila pol Slovenije in jo oblikovalsko definirala. O ekonomskem učinku te množične gradnje tu ne bomo posebej govorili, omenimo le izredne pogoje (kredite) in proste popoldneve ter seveda garaško lastno delo.⁹

Po tem preletu se poskušajmo zopet navezati na značilnosti Mirenske doline in na »predmestja« trških centrov. Na začetku smo rekli, da nas kot izhodišče zanima celostna podoba in orgaizacija naselja, vmes pa ugotovili, da podobo tvori »znana« tipologija, razširjena po državi, torej tudi v tem koncu. Kam ali kako ta gradnja tvori naselja? Gre za razpršene postavitve po conah, ki v svojih razsežnostih ne kontaktirajo s starim jedrom (kolikor je še prepoznan), ne upoštevajo bistvenih urbanističnih določil (na primer: pogleda na zvonik, značilne vedute ipd.) oz. jih ne poskušajo nadgraditi ali izpeljati. Skratka, različne

⁷ H kvaliteti bivanja usmerjena načela moderne gradnje (svetloba, zelenje...) se ob slabih pogojih žal spremene v karikaturu, v povprečne rešitve in slabo bivalno okolje. Nova tehnologija gradnje ne služi človeku, ampak fiktivnemu napredku.

⁸ Če nekoliko razložimo: ker je blok element velikih mest, je pa tudi moderna tvorba, dosežek, bo tudi pri nas »pokazala«, da smo napredni ipd. Res, dostikrat zelo vabljivo. Ne pozabimo pa, da slednje v primerih, ko želimo še, npr., turizem v okviru mirnega podeželskega »gnezda«, bloki izpadejo moteče (?!). Dodajmo pa še en moment pri blokovski gradnji: pacifikacija delavcev.

⁹ Žal gre za tipičen jugoslovanski »projekt«, katerega skriti del je generator inflacije, račun pa bo izstavljen tudi našim otrokom.

zgodbe, brez želje, da bi postale eno. Seveda je do tu lahko cel niz ugotovitev korekten in neproblematičen, zaplete se ob vstopu druge želje ali potrebe. Vzemimo primer, ko želimo iz kraja narediti turistično zanimiv, atraktiven del ponudbe občine. Tedaj trčita dva konteksta ali prijema: poenostavljeno rečeno, »razvoj gre svojo lastno pot« in »želimo se predstaviti z avtohtono arhitekturo in ambientom, značilnimi hišami in drugim...«.

Še preden pa bomo razlagali gornji problem, se ustavimo pri nekem zelo sorodnem. Značilen paradoks izjavljanja o problematiki se glasi: planer je kritičen do situacije na terenu, stanje ni v redu ipd., hkrati pa izjavi, da je on sam planer. Enostavnost te kombinacije, ki meji seveda na brezup, ni toliko smešna, kolikor je slikovita, pomenljiva. Omenjamo jo, ker zna biti (spet) lep uvod v začaran krog, od koder, kot vemo, ni rešitve. Bralec bo seveda dejal, da ga zavajam v nekakšne stranske kanale, daleč od bistvenega, torej arhitekture in sličnega – in res. Žal pa je ta izlet pomemben, da pokaže vse realne »umike« v svet nekreativnega in neodgovornega, torej res na kilometre stran od urejanja in oblikovanja naselij. Enostaven odgovor na vprašanje, zakaj je planer tako nedefinirana in neznana »x« stvar ali oseba, je: družba oz. politični sistem ga je naredil za takega, ga omejil in definiral (politično).¹⁰

¹⁰ Znane teze o »urbanizmu v krizi« potrjujejo komplicirano mesto planerja v družbi – vendar je to mesto odvisno tudi od njegovega lastnega habitusa oz. drže.

Vrnimo se k temi prejšnjega odstavka: Nasprotujoča si načela ali izhodišča k razvoju prostora enostavno ukinjajo smiselno varianto (ne more jih biti več). Kopičenje idej, kako spraviti prostor »v promet«, npr. turizem, industrija, drobno gospodarstvo..., hkrati pa le-te locirati na istem ali zelo majhnem skupnem prostoru, pomeni tvegati. Zelo karikirano to pomeni, da poleg zdravilišča postavimo hrupno industrijo, in se jezimo, kako ni gostov. Nekateri primeri v Mirenski dolini kažejo na podobne tendence, kakor pa bomo opisali v nadaljevanju, ob nešteti možnostih za elegantnejše rešitve. Seveda pa gre dodati, da v nemirnih časih menjav in re-definiranj v družbi tudi tovrstna problematika težko »umiri« aktivnost v smer strokovnosti.

Drugi primer, kako lahko pogledamo v oblikovalsko plat načrtovanja, je ponoven vznik tez o dolenjski arhitekturi, ki naj bi zapolnila prostor po uniformni vseslovenski ipd. ter postavila nadaljevanje do sedaj zanemarjane avtohtone arhitekture. Pri teh zahtevah ali postavkah pa prihaja do možnosti druge skrajnosti: strogo definiranje, kakšen naj bo objekt v določeni coni (recimo, da ga definiramo po t. i. dolenjski avtohtoni hiši¹¹), povzroča več problemov. V prvi vrsti je tu nevarnost, da se pravila gradnje poenotijo, ne glede na siceršnje mikro-ambientalne kvalitete v okolišju, da gradimo dosledno »dolenjski tip« brez pridržkov, tako pa ponovno zaidemo v drugo uniformnost. Če smo v okviru analize dojeli bistvene prvine kraja, naselja, potem naj jih ne bi zaprli v ozko definicijo, ampak jih različno, glede na lokacijo (genius loci), opremili z novim. Neštete, tudi iz drugih zahtev vidne, možnosti po urejanju kvalitetnega bivalnega okolja se sicer podrede, npr. nekaterim generalnim linijam naselja, vendar hkrati sproščeno iščejo nove pristope. Kontekst¹² je lahko (različno) elastično definiran, s tem pa odpiramo možnosti novim potrebam. Če tega ne zmoremo, potem pomeni ozkost opredelitev oblikovanja tudi kreativnostno kastracijo.

¹¹ Oznaka »dolenjska arhitektura« se dosedaj praktično ne zasledi v literaturi, večkrat gre za opredelitev (objektov oz. oblikovanja) v okviru osrednjeslovenske hiše.

¹² Zbir oblikovalskih zahtev oz. določil na nekem območju (v tem primeru).

Jasna slika istega problema so tudi neštete lokacije »mešane« pozidave, ki vsebujejo tako avtohtono gradnjo (npr. kmečki objekt, kajžo, polmestno hišo...) kot tudi nove objekte (individualni objekti, značilna tipska gradnja). Reševanje prostora, ki bo ob manjših možnostih zidave na »prazni« zemlji postalo vsakdanjost, bo zahtevalo natančno obnašanje, vsakič posebej in seveda vsakič drugače nastavljena izhodišča. Slednje bi v jeziku planerja (nr. v PUP-u) lahko pomenilo, da ima vsaka tako zahtevna cona še nekaj podcon urejanja oz. določil.

Verjetno se po vsem tem že opazi, da je težnja po celostnem oblikovanju, glede na različnost in neenotnost pristopov, kaj težka naloga in v vsaki nadaljnji fazi manj logična.¹³ Novo kot potrebo in motiv lahko opravičimo z nešteto razlogi oz. zagovori, hkrati pa prinese tudi nova nasprotja in neubranosti. Ob vsem tem pa se povsem ločeno znajde naročnik, če tako rečemo, cilj planiranja. Občan, ki želi (zmore) iskati novo bivališče (stanovanje), je bil do sedaj izpostavljen skromni ponudbi, ki je zaradi padajočega standarda še bolj podrejena misli po hitrem in enostavnem zaslužku. Če pa je bodoči lastnik, npr. hiše, že izbiral med nekaj tipskimi projekti, ni mogel med različnimi organizacijami bivanja (strnjena ulica, glavni trg, »zelena« ulica izven centra z zasebnimi atriji, vaški trgec z značilno živahnostjo ipd.). Verjetno rabijo nekateri zunanji primeri (npr. Dvor, Grosuplje)¹⁴, ki poskušajo v sivino organizacije uvajati drugačne zasnove, ogromno časa, da se prebijajo v druga okolja, pri tem pa moramo opozoriti najmanj na slednje: Nekritično povzemanje projekta bi pomenilo tudi nezmožnost aktivnega iskanja v okviru danosti na »drugi« lokaciji, to pa je pripomba, ki jo poznamo že iz dosedaj grajenih okoliš.

Naročnik je torej odvisen od t.i. ponudbe, na drugi strani pa od lastne zavzetosti, informiranosti in pripravljenosti za sodelovanje. Žal je teza o sodelovanju (npr. v fazi sprejemanja planov) v realnosti težko dokazljiva. Zlasti v odmaknjenih predelih se ljudje redko tudi zares vključijo v razpravo, še to pa je bolj posledica čisto osebnega problema (ko gre cesta čez moj vrt). Nasprotje med občanom in »onimi zgoraj« je posledica travmatičnih odnosov, ki so bolj ali manj vzpostavljali nezaupanje in pospeševali podcenjujoč odnos. Po tem je iskanje pristnosti v sodelovanju brez izboljšanja siceršnjih »političnih« relacij oz. odnosov brezupno delo oz. način, kako se še bolj oddaljiti. Dodajmo, da je mrtvost komunikacije lahko za določeno strukturo zelo koristna, saj se le-ta lahko »oddalji« od splošnega dobrega (h kakšni deviaciji v svojo stran). V tem primeru (primerih) je prizadevanje posameznika, ki bi želel po vesti in razumu izboljšati stanje, ponavadi prekinjeno z mnenji, da gre za zaletavca (provokatorja?), ali, če rečemo drugače, človeka, ki ne »razume, kako to gre.« Apatija in celo določen strah pred sodelovanjem (kaj bo, če kaj »narobe« rečem, zameril se bom temu in temu, kar pomeni...) pomeni seveda tem večjo samostojnost planerja, ki v končni rešitvi po formalni poti zadosti pogojem za sprejem prostorskega dokumenta, opravi delo in problem je zaključen. Mar res?

Če ostanemo samo še malo pri našem »naročniku« stanovanja, projekta za hišo..., potem se spomnimo še nečesa: da gornji ni vedno in absolutno zadovoljen, kažejo že slučajne izjave (npr. z okrogle mize v Mokronogu, da »živimo v kockastih hišah, ki so čudno postavljene na parcelo«) in nešteti realizirani »novi projekti«, tj. prezidavanje objekta, novogradnje po sistemu »sam že vem, kako gre«. Lahko bi rekli, da občan sodeluje na polju oblikovanja svojega bivališča, seveda pa šele v realizaciji (ki se nekje konča z zadovoljstvom, drugje pa z večjo jezo), pri malti in betonu. Z večjimi konflikti pa se srečamo pri urbanizmu, kjer je tudi popraviljanje skoraj onemogočeno, žal pa se širša zavest in akcija dvigneta šele ob očitnih onesnaženjih,¹⁵ ko je sam proces, ki je nastavljal take razmere, zdavnaj mimo. Tu pa tiči tudi odgovor na vprašanje, zakaj poprejšnje razprave o urbanizmu, zakaj preverjanje načrtov, zakaj kontrola laične in strokovne javnosti... Ker pa smo vsi ta javnost, pa tudi vsi bivamo (nekje), lahko sklenemo, da pomena te postavke ne gre podcenjevati.

Imajo naselja, centri in predeli, stara jedra, možnost, da postanejo del organizirane celote, ki bi vsebovala tudi možnosti vedno novega, kreativnega formiranja bivalnega okolja, izpeljanega iz lokalnih pogojev? Da in ne. Poglejmo nekaj primerov, ki ta odgovor potrjujejo.

¹³ Tu lahko navedemo termin oz. sintagmo »urbano nalaganje kultur«, ki jo zasledimo pri opisovanju značilnih »tradicionalnih« mest, t. j. predelov historične pozidave (npr. do 19. stoletja, mesta z značilno enotno ureditvijo ulic, trgov...). Nekateri pisci jo uporabljajo kot kvaliteten primer ravnanja s prostorom, ubranostjo dodajanja in izpeljevanja ter podobno.

¹⁴ France Ivanšek, Enodružinska hiša, Ambient, 1988

¹⁵ Občutljivost lokacij za industrijo je seveda pogojena z njeno močjo onesnaževanja in motenja bivanja, pa tudi z likovno nasilnostjo, onemogočanjem razvoja drugih predelov ipd.

¹⁶ Tu bomo zastavili manjšo uganko za poznavalce »izgradnje« in »razvoja« iz (pol)pretekle zgodovine: Katero od zemljišč, namenjenih industrijski coni, je na boljšem terenu (boljša obdelovalna zemlja)?

Primer kopičenja razvojnih motivov, ki drug drugega onemogočajo, je vsekar načrtovanje industrijske cone v Mokronogu. Ta naj bi ležala poleg že postavljenega kompleksa, na širšem področju ob starem trškem jedru. Drug, širše znan vstopni podatek, je zahteva ali želja po razvoju turizma, ki naj bi domnevno razkazoval znamenitosti Mirenske doline in jih ob ustrezni ponudbi razvijal. Recimo, da je jedro Mokronoga urbanistično arhitektonski spomenik, kar pomeni, da ga poskušamo zavarovati in seveda vključiti v turistični »promet«. To pa pomeni, da ga industrijska cona pokrije (oz. prekrije spekter vedut nanj, značilne poglede ipd.), ob tem pa naletimo na problem, kaj sploh hočemo oz. zmoremo. Paradoks je rešljiv (seveda ne na isti lokaciji, zlasti če sta vstopni zahtevi dosledno isti): industrijo je možno locirati tudi na Bistrici, ob železniški progi in prav tako ob glavni cesti doline.¹⁶

Mokronog; plomba v stavbnem nizu samega jedra, ki se pretirano ne trudi uskladiti se s kontekstom ulične opne (foto: Renato Repše)

Drug, soroden problem, je nemoč pri stihijski prenovi stavbnega fonda, ki bi sicer tvoril značilno podobo kraja in formiral izhodišča za nove oblikovalske prijeme oz. nadaljevanje ulice, trga ali predmestja. Fasade se prenavljajo zgolj po logiki investitorja (največkrat posameznik), ki pazi oz. sledi svojim finančnim zmožnostim in vedenju. Tukaj gre vsa hvala naši »kulturni dediščini«, pa tudi neštetim možnostim, ki da jih imamo. Možnosti že, toda kako in kje jih izkoristiti, da ne bodo le »slepo« orodje retorikov? Nešteto objektov, ki so poleg svoje pomembnosti ob razumni prenovi sposobni ponuditi kvalitetno bivalno okolje, bo medtem počasi izginilo.

Poglejmo še v večja »predmestja« naših trgov. Značilno je, da so grajena na ortogonalni mreži in da se grobo zarežejo v naravno okolje (poglejmo npr. kompleks Roje na Mirni), njihova vez s centrom Mirne pa je zgolj praktična: cesta. Če se spomnimo našega začetnega hipotetičnega imperativa, dodajmo, da je kompleks strogo ločen od občestnega centra, saj se nanj ne veže preko vedut, pogledov, niti preko analogij v oblikovanju stavb ipd. Skupina blokov na istem prizorišču pa ponuja v razmislek še nekaj: recimo, da je na isti lokaciji dovolj prostora za nižjo gradnjo, razloženo po pobočju (s tem bi dobili dostopnejša stanovanja, več stanovalcev bi imelo manjši atrij ali vrt, znižala bi se agresivna slika na pobočju...), je torej taisti kompleks res posledica stroge ekonomske analize gradnje, ki onemogoča bolj humano varianto? Gre morebiti za že omenjeni označevalec mestnega, torej napredka, razvoja? Kakorkoli,

proces, imenovan »napredek«, vključuje tudi iracionalno, ali če rečemo bolj ilustrativno, za napredek se je potrebno žrtvovati. Blok, ki stoji ob glavni cesti v Trebnjem, je že tak primer nuje v napredku: Na vsak način prerezati vez s staro ulico (glavna ulica, center), jo preusmeriti v »novo«, ki se diči z visokimi stavbami ipd. V tem primeru je stavba primer zgolj likovne govornice par excellence, ki ji okolje (kot generativni člen) ni pomembno.¹⁷ Podobno je s stavbnim blokom na glavnem trgu Mokronoga, v tem primeru pa je zanimivo, da se objekt, ki sicer ne sodeluje v oblikovanju niza objektov, ob več ogledih počasi staplja s sliko centra, kar briše njegovo agresivnost. Seveda ne gre za izrazito izstopanje, objekt je po masi in merah v okviru glavnih potez. Podobne sestave je opaziti tudi drugje, posebej zanimivo je tudi na glavni ulici v Mengšu, kjer občestna niza lijakastega trga različno uspešno prenašata vdor modernega v starejšo arhitekturo (menjava kmečke hiše in stanovanjskega bloka, novi center, male kolonizatorske hiše ipd.). Ob tem lahko govorimo o mejah »znosnosti« takega mešanja tipologij in oblikovnih pristopov, o spreminjajočem ambientu, ki prinese toliko in toliko preskokov. Seveda pa je potrebno prav tu poudariti, da ogromno kombinacij gradnje (staro:novo) dosti manj upošteva lastnosti nekega prostora.

¹⁷ Težko bi trdili, da je cena parcel in ekonomika gradnje edini razlog odločitve, še težje pa, da gre za lokacijo bodočega »cityja«, vozelo komunikacij in kapitala, ki tako dviga pomen lokacije.

Slika levo:
Šentrupert: značilna gradacija trških objektov, od osrednjega sakralnega objekta preko polmestne (trške) do kmečke arhitekture

Slika desno:
Primer stavbnega niza, ki vključuje tri pristope oblikovanja, prepoznavno starejši tip je seveda na sredini (foto: Renato Repše)

Prav na tem mestu lahko rečemo, da je natančna ocena oz. pristop k posamezni lokaciji zlasti v opisanih primerih (mešane strukture...) edino regularna pot h kvalitetnejšemu okolju. Če ilustriramo, ulica podeželskih vil na Mirni (Sokolska ulica) nudi možnosti za popolnjenje poteze z obeh strani, v podobnem merilu in volumnih ter ob nekaterih enotnih izhodiščih za objekt (npr. vhod na glavno cesto ipd.), podobno pa, recimo, predel s kajžami v Mokronogu lahko dobi serijo novih objektov, ki bi izpolnjevali sodobne zahteve za bivanje, hkrati pa se ne bi oddaljili od osnovnih določil: višin, smeri, orientacije (še enkrat pa velja poudariti, da to ne pomeni preprosto izdelati en model hiše za to potezo, temveč omogočiti več kreativnih poskusov, ki različno tvorijo isto potezo). Gornje je ob gospodarski recesiji in vesplošnem nazadovanju ekonomske moči ljudi težko uresničevati, vsaj v nekaterih primerih pa so z relativno majhnimi sredstvi dosegljive ugodne stanovanjske razmere (če seveda ne mislimo, da se bo dalo vedno graditi večnadstropne stanovanjske objekte tako hitro in ugodno, kot do sedaj).

Kako se je torej obnesla hipoteza o celostnem pri naših predmestjih in njih umestitvi v naselje? Ker je primerov, načetih v tekstu, še veliko, pa tudi bralec jih zlahka zazna v drugih okoljih po deželi, moremo reči, da »internacionalnost« pristopov priča o dejansko očitnem preskoku, o zmagovitosti novega, ki je starejše grajene sestave in posamezne objekte dostikrat postavila v čudno luč. Končevanje politično izrazito totalitarne epohe je prineslo tudi »osvoba-

¹⁸ Kar pa zaradi iste umaknjenosti tudi ni posebna prednost.

janje« nekaterih načel, ki dopuščajo kompleksnejše gledanje na naselja in njih vsebino, kar pomeni tudi možnosti za nastavke kontinuiranega obravnavanja. Seveda pa prehodno obdobje in faze za njim skrivajo tudi past ponovne enostranske in površne »ideje« o naših naseljih. Zanimivo je, da je umaknjeno Trebelno ravno zaradi slednjega ohranjeno kot tipično središče z značilno arhitekturo in ambientom, ki ni prezidan s poskusi in značilnimi »dokazi«.¹⁸ Ohranjeno razumeti in uporabno prevesti na sodobnost, je vsekakor celosten projekt, pomemben za širše področje. Kako lahko neupoštevanje večjih geografskih (in drugih) enot zamegli reševanje, smo videli že pri mokronoški industriji, ob vse bolj razvitih komunikacijah pa je preprosto težko igrati na karte nerazvitosti.

Ugotovimo lahko, da trg, merila Mokronog, Šentrupert ipd., ponuja precej možnosti integralnega pristopa k urejanju in oblikovanju (posameznih delov v celoto), žal pa se določila, specifika, tipološke značilnosti izgublajo v conah in nepotrebnem omejevanju, preciziranju do detajla. Majhno merilo teh centrov ne omogoča več različnih konceptov (ali programskih con), ki ne bi bili vključeni v eno varianto za celoto. Slednje lahko potrdimo tako, da opišemo enostaven problem vitalizacije starega jedra: četudi imamo projekt prenove, pa nismo omogočili in odprli možnosti za pretok kapitala, bo vse skupaj obstalo. Preproste enačbe, ki so od nekdanj krojile podobo in organizacijo tistih centrov, veljajo še danes. In ko govorimo o kraju kot celoti, je zaradi že omenjenega malega merila nemogoče odmisлити nekatere dogovorjene **prioritete** razvoja: npr. da ima jedro več ugodnosti pri iskanju prostora za lokal ali stanovanje, če gre za primerno usmeritev.

Že v prejšnjem spisu smo omenili, da je prepoznavanje kvalitetnih in potencialno kvalitetnih sestavov gradnje v Mirenski dolini pomemben člen v razmišljanju o prihodnjem razvoju, ki poleg vsega drugega, ne bo razpolagal z neskončnim prostorom. Dodajmo, da se na nekaterih primerih, opisanih tudi v tem spisu, jasno vidi, da so v potezah (v praksi) prevladali trenutni vplivi, zlasti ideološko ubrani in tako tudi brani. Lahkotnost odločanja o bistvenih parametrih razvoja za desetletja definira tudi okvir možnosti sprememb in pristopov, ki so, kot smo opisali, do sedaj iz stroke oz. strokovnih krogov prehajali v zgolj upravno-politično polje, kjer pa se je ta strokovnost najmanj odrinjala, če že ne rečemo kaj drugega.

Nam je torej pomemben kraj, naselje, ki ga sicer vsakodnevno srečujemo v neštetihih situacijah, je pa tudi sestav ambientov, pogledov, bivalnih okolij – kar vse pripomore h kvalitetnemu bivanju, če nam je seveda gornje všeč, če se dobro počutimo ipd. Premik v tej smeri je vsekakor boljše poznavanje taistega okolja, pa tudi stalna kontrola in sodelovanje v procesih odločanja o prostoru, čemur se marsikdo danes prizanesljivo smeji. V tako zahtevnem okolju oz. družbi naj bi vsak poseg pomenil tveganje (ko ga javnost ne bi sprejela), pa tudi uspeh (v primerih iskanja kvalitetnega bivalnega okolja), od objektov do večjih sklopov in nazadnje do bivalnega okoliša kot celote. Obenem je potrebno spoznati, da nagli skoki iz ene skrajnosti v drugo (bodisi pri zaščiti dediščine bodisi pri naglem izničenju vsega starega) pomenijo predvsem veliko tveganje, da po dveh krogih takih procesov od krajine, naselij, ambientov dobimo le zmedo in veliko novih kritikov. Novo preprosto ni tudi že absolutno merilo za uspeh ali neuspeh, je, kot smo poprej večkrat videli, časovni termin, kot gledanja oz. točka opazovanja.¹⁹

Zmaga novega je torej le relativna zmaga, zlasti če je namenjena elitnemu nabiranju »še večjih« zmag, pomembnih tudi širše. Na drugem koncu pa bo posameznik, ki bi zahteval več in tudi rabil več, v primežu sivine in predpisov, slabe ponudbe in neinformiranosti, pozabil na poroko med Kadmosom in Harmonijo. Koledarji pa bodo prinašali ponatise fotografij s čudovitimi kotički domovine.

¹⁹ Če ilustriramo: nova obleka nam ne more biti obvezno všeč (pa čeprav smo jo sami kupili), razen če nam je všeč (ali nam mora biti) zaradi »višjih« razlogov, npr. všeč je ženi.. V prostoru oz. pri gradnjah pa je problem bistveno bolj kompliciran, saj nove hiše ne moremo preprosto odvreči.

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babić)

Marjan Ravbar RAZVOJ NOVOMEŠKE MESTNE REGIJE POD VPLIVOM SUBURBANIZACIJE

(Poskus nove razmejitev mestnih območij)

V sklopu razglabljanj o urbanizaciji je eden temeljnih problemov tudi razmejitve med mestnimi in ostalimi naselji. Prvotne opredelitve mest so temeljile na pravnih kriterijih in na velikosti naselij. Komisija za statistiko pri Organizaciji združenih narodov (1978) za členitev mest priporoča tri različne principe: količinske (določitev spodnje meje), zgodovinsko-pravne principe in kriterije gospodarske sestave naselij. V povojni jugoslovanski statistiki so naselja najprej razvrščali na podlagi sprejetih kriterijev M. Macure (1954). Tako je prebivalstvo ob popisih leta 1953, 1961 in 1971 živelo v mestnih, mešanih in vaških naseljih. Z uvajanjem »novega« upravnega sistema (po letu 1975) je pravni in upravni pojem mesta – razen v nekaterih izjemnih primerih – prenehal obstajati v naši administraciji (gl. npr. Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb (Ur. l. SRS, 5/80) ali Pravilnik o določanju imen naselij in ulic ter njihovem označevanju (Ur. l. SRS, 11/80). S tem zakonom se je namreč uveljavil t.i. pravni kriterij, po katerem morajo biti mestna naselja proglašena z uradnim aktom politične skupnosti. O tem, katero je mestno naselje oziroma katero ni, je prepuščeno posameznim občinam in krajevnim skupnostim (gl. 8. člen cit. zakona). Skupni kriteriji, primerljivost ali širši interesi so postali za zakonodajalca manj pomembni elementi. »Novim smerem« so leta 1981 sledile tudi statistične službe, ki so opustile dotedanji koncept razmejevanja naselij. Namesto da bi se izboljšali Macurini kriteriji, smo dobili še slabše razločevanje, ki nima skupnih izhodišč niti na območju celotne republike. Sprememba kriterijev je znatno otežila analize časovnih serij, vnesla zmedo in zmanjšala uporabnost v znanstvenem in praktičnem delu. Zato v praksi še vedno prevladuje preživeli kriterij velikosti in »gradbene zveze« kot determinirajočih kriterijev za definicijo mest (oz. mestnih naselij). Vodenje uradne statistike mestnih naselij izpričuje na odsotnost enotnih kriterijev omejevanja mest. Po oceni pisca ima tako v Sloveniji status mesta 67 naselij. Republiški zavod za statistiko pa v svojih evidencah vodi 229 slovenskih naselij kot mestna (gl. statistične letopise SRS za leta po 1981). Že bežen pregled tega seznama zrcali precejšnjo nedoslednost pri določanju »statističnega« obsega mest. Nejasnost in neenotnost pojmovanja mest se najbolj drastično odraža pri »prištevanju« t.i. obmestnih naselij.

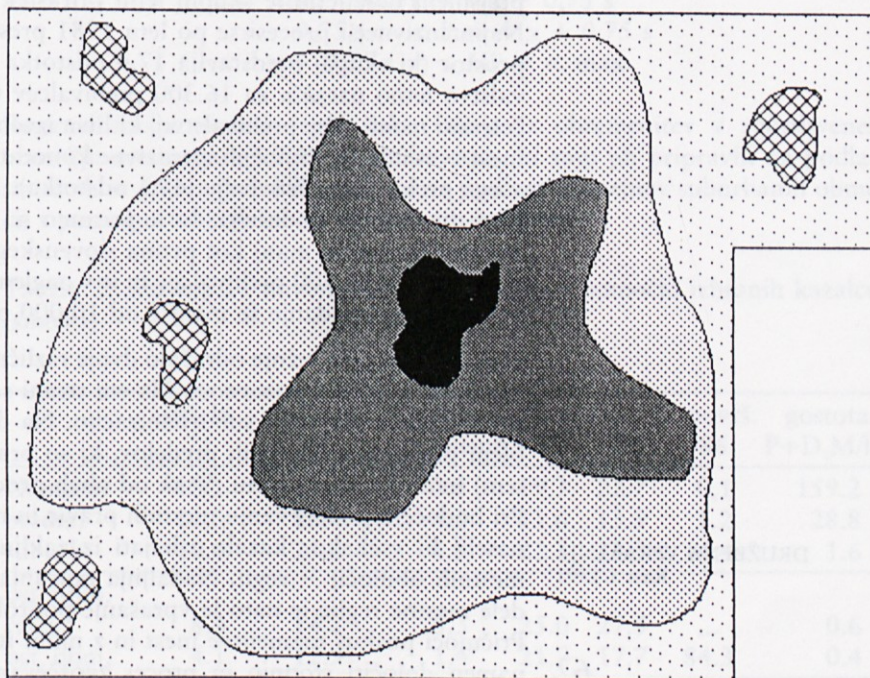
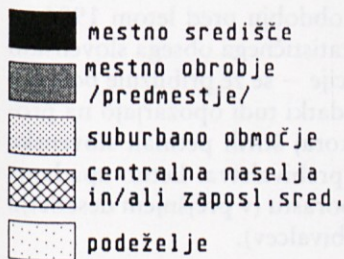
Tudi Novo mesto je v upravno-pravnem smislu sledilo zgoraj opisanim normativnim določilom. Na podlagi takšnih »kriterijev« je leta 1971 štelo dobrih 10.000 prebivalcev. Deset let pozneje pa se je njegovo prebivalstvo zaradi priključitve dvajsetih primestnih naselij (Šmihel, Regrča vas, Drska, Irča vas, Brod, Žabja vas, Gotna vas, Cikava, Krka, Ločna, Mačkovec, Bršljin, Cegelnica, Bučna vas, Groblje, Jedinščica, Hudo, Muhaber, Potočna vas in Ragovo) podvojilo (19.741). Leta 1989 Novo mesto v okviru teh naselij šteje 22.354 prebivalcev.

V Sloveniji se v zadnjem času z vprašanji razmejitve med mestnimi območji in podeželjem direktno ne ukvarja nobena stroka. Tudi pri posameznikih je znatno upadlo zanimanje za strokovno soočenje s to problematiko. Zaradi spremenjenih pogojev je potrebno tudi kritično vrednotenje ustreznosti dosedanjih metod, uveljavljenih v šestdesetih in začetku sedemdesetih let (Ilešič, 1958, Klemenčič, 1960, Vogelnik, 1961, Kokole, 1969 in 1976, ter Vrišer, 1956 in 1965), ki so temeljile v glavnem na demografskih (razvoj mestnega

prebivalstva) in socialno-ekonomskih kazalcih (delež kmečkega prebivalstva, delež dnevnih migracij). Zahteva po prevrednotenju dosedanjih kriterijev je utemeljena tudi v času intenzivne razprave o novi slovenski ustavi oziroma njenem poglavju o lokalni samoupravi. V tujini obstaja vrsta poskusov redefinicije le-teh kriterijev. Večino teh raziskovalnih pristopov pa nato statistične, upravne, geodetske, davčne ipd. službe s pridom takoj uporabijo. Še posebej je implementacija raziskovalnih dosežkov koristna pri izvajanju zemljiške politike. Bistvo vseh novejših poskusov razmejitev mest in mestnih regij je v vključevanju različnih kriterijev, ki vsebujejo posamezne aspekte urbanizacije in suburbanizacije*.

Prostorski razvoj v Sloveniji že vse povojno obdobje označuje proces koncentracije. Zgostitve prebivalstva in kopičenje različnih dejavnosti pa ni točkovno omejeno le na mesta, marveč so le-ta samo odločujoči sooblikovalec sodobnega naselitvenega sistema v njihovi okolici. Tendence urbanizacije in stopnja doseženih sprememb opozarjajo, da se vzporedno s procesi zgoščevanja prebivalstva v mestih poteka tudi dekoncentracija socialnega in ekonomskega življenja v naseljih ali skupinah naselij, ki so po doslej priznanih kriterijih veljali za nemestna (Ravbar, 1989 in 1990). Na ta način se tudi v Sloveniji postopno oblikujejo mestne regije, ki so definirane kot socialno-ekonomske in funkcionalne prostorske enote (Boustedt, 1975), kjer poleg določene minimalne velikosti, urbane strukture, visoke gostote in pretežno nekmetijskih dejavnosti prevladujejo še intenzivne funkcionalne povezave med pretežno suburbanimi stanovanjskimi območji in trgov delovne sile v mestih (gl. sliko 1). Mestne regije so zato le posledica spremenjenega načina življenja. Družbeni razvoj in urbanizacija sta namreč med sabo na mnogo načinov vzročno povezana. Če je še nedavno tega značaj urbanizacije določala industrializacija, potem v zadnjem desetletju tudi pri nas stopa v ospredje terciarizacija družbe.

Slika 1: Model mestne regije

Pojavljati se prične na tisti stopnji družbeno-ekonomskega razvoja, ko prično terciarne dejavnosti (industrijski management, svetovalne dejavnosti, telekomunikacijske tehnologije, oskrba ipd.) prevzemati vodilno vlogo v zaposlovanju prebivalstva. Razvoj terciarnih dejavnosti – ob njih pa tudi tistih industrijskih panog – je vse manj odvisen od bližine energetskih in surovinskih virov, zato pa tembolj od kupne moči prebivalstva, vpliva na prostorski razvoj delovnih mest. To pa praktično pomeni, da kljub pretežno drobnolastniški delavsko-kmečki strukturi prebivalstva in historično pogojeni šibki mobilnosti slovenskega prebivalstva, prostorska razmestitev novih delovnih mest sledi razmestitvi stanovanj. Prihaja torej do procesov, ki so nasprotni tistim v industrijski fazi urbanizacije, ko se je delovna sila priseljevala v mesta. Pri tem velja še posebej poudariti, da metropolitanizacija pridobiva na pomenu na tisti stopnji družbenega razvoja, ko se povečuje pomen »srednjih« slojev prebivalstva, katerih življenjski standard je dosegel takšno stopnjo, ki omogoča bivanje v družinskih hišah na atraktivnih lokacijah na robu mesta. Zato prihaja v mestnih regijah do določenih prerazporeditev prebivalstva. Primestne cone doživljajo koncentracijo prebivalstva in uslužnostnih dejavnosti. Razvoj prometa ta proces še pospešuje. Pojavne oblike, ki jih najčešče poimenujemo s terminom suburbanizacija, so v funkcijski zvezi s prostorsko preobrazbo širokega mestnega območja – mestne regije. Na ta način se tudi neizogibno spreminjajo razmerja med mestom in podeželjem. Zaradi suburbanizacije ni nobena mestna meja niti trdna niti dokončna. Zato je potrebno urbane regije nenehno preverjati.

Analize premikov prebivalstva v obdobju 1971–1986 kažejo, da se centripetalni – proti mestom usmerjeni procesi postopoma spreminjajo v centrifugalne. Premiki mestnega prebivalstva in produkcijskih enot na mestne robove in širša urbanizirana območja ne prinašajo le prostorskega razrasta mest, ampak spreminjajo tudi funkcijske povezave med mesti in podeželjem. V slovenskih mestih opazamo tendence, ki vodijo v smeri stagnacije (čeprav so tudi tukaj razlike). Po letu 1981 vsa slovenska mesta skupaj – ki predstavljajo 2,6 odstotka območja republike – naraščajo povprečno za 9.350 prebivalcev (v prejšnjem desetletju je skupni letni prirastek znašal še 14.640 prebivalcev). Najintenzivnejši procesi se po letu 1981 predstavljajo v ožji in širši obmestni prostor (ki skupaj predstavlja 17,4 odstotka območja Slovenije), kjer prebivalstvo letno narašča za 16.300 prebivalcev (v obdobju pred letom 1981 za četrtno manj). Vse prebivalstvo, ki biva izven statističnega obsega slovenskih mest – vendar v območjih intenzivne koncentracije – se že približuje polovici vsega prebivalstva Slovenije (48,1 odstotka). Podatki tudi opozarjajo na problem praznjenja podeželja, ki je prisoten na skoraj štirih petinah slovenske zemlje. Tu živi še manj kot petina slovenskega prebivalstva. Letno upadanje pa je več kot 13.500 prebivalcev in je v naglem porastu (v prejšnjem desetletju je bilo letno upadanje še manjše od 10.000 prebivalcev).

Opisane razvojne težnje odražajo dvoje različnih procesov, ki jim bo v prihodnje treba posvetiti pozornost. Na eni strani se v Sloveniji ne srečujemo več z urbanizacijo, marveč s suburbanizacijo. Na drugi strani pa je zelo žgoč problem praznjenja obsežnih predelov, ki so praviloma v hribovitem (gričevnatem) in/ali kraškem svetu. Vsak od obeh procesov zahteva svojstven pristop. Pri bodočem podeljevanju mestnih pravic in razmejevanju mestnih od ostalih naselij bi vsekakor kazalo izhajati iz zaključenih, funkcionalno povezanih mestnih območij – regij. Nadaljnja notranja členitev na mesta in (zunanje) dele mestne regije je nato le vprašanje podrobnejših klasifikacij.

Pričujoči poskus razmejitve mest in z njimi funkcijsko povezanih naselij ima namen določiti stopnjo in proces zgoščevanja na primeru Novega mesta.

Poglavitni namen je razviti problemsko naravnani model regionalizacije zgostitvenih območij. Koncept omejevanja novomeške mestne regije izhaja iz predpostavk zgoraj prikazanega modela. V ta namen so posebej izbrani kazalci, s pomočjo katerih je bilo moč operacionalizirati prostorske kategorije, kot so mestna središča, predmestja in suburbana območja ter prehode med njimi. Izbor kriterijev je prilagojen na eni strani statistično merljivim kazalcem, ki so enostavno strukturirani in razumljivi, na drugi strani pa tudi različni. Dodatno težavo predstavljajo še ovire pri pridobivanju relevantnih statističnih informacij. Zato je pričujoči konstrukt prilagojen statistično pridobljivim kazalcem.

Metodo dela sestavljajo skupine kazalcev, s katerimi je moč označiti kompleksnost pojavov urbanizacije. Ti so po našem mnenju: FORMALNI (minimalna velikost 5.000 prebivalcev v mestnem naselju in 10.000 v celotnem zgostitvenem območju), FIZIOGNOMSKI (obseg – gostota prebivalstva, pozidave in delovnih mest), MORFOLOŠKI (število stanovanj na 100 stanovanjskih zgradb, delež po letu 1981 zgrajenih stanovanj), FUNKCIJSKI (delež dnevnih migrantov, zaposlitveni faktor), STRUKTURNI (delež priseljenega prebivalstva, delež avtohtonega prebivalstva v številu priseljenih, delež števila delovnih mest (v terciarnem sektorju) v skupnem številu zaposlenih, delež kmečkenga prebivalstva) in DINAMIČNI (ritem sprememb vseh zgoraj naštetih kriterijev).

S pomočjo tako izdelanega preglednega kataloga podatkov, ki določajo posamezne elemente zgostitvenih območij, smo izvedli vrednotenje.

Vsi kazalci so imeli v postopku vrednotenja enako težo. Na podlagi enostavnega grupiranja rangov smo s seštevanjem dobili indeks obremenitev (Io) in indeks sprememb (Is) za posamezna naselja. Običajni postopek računanja vrednosti indikatorjev je izhajal iz treh razredov: podpovprečen (PP), povprečen (P) in nadpovprečen (NP) kazalec. Povprečno vrednost kazalca so predstavljale številke, ki so odstopale za 0,75 standardne deviacije (s) od aritmetične sredine (x). Tako smo razrede oblikovali na naslednji način:

$$\begin{aligned} \min &= < \text{PP} = < x - 0,75 s \\ x - 0,75 s &= < \text{P} = < x + 0,75 s \\ x + 0,75 s &= < \text{NP} = < \max \end{aligned}$$

Regionalizacija mestne regije tako izhaja iz obremenitev v zgostitvenem območju mestnega središča in predmestjih, ki smo jih pripravili na podlagi statičnih in dinamičnih kriterijev ter na podlagi razmejitev suburbanih območij s pomočjo funkcijskih in strukturnih kriterijev.

Tabela 1: Razmejitev novomeške mestne regije s pomočjo izbranih kazalcev (sinteza).

	indeks 71	obremen. 68	indeks sprememb	% prebiv. 71	% površ. 86	% površ. 86	gostota P+D.M/ha
N. mesto	13.1	35.4	3.8	19.3	22.7	0,1	159.2
predm.	11.5	18.4	4.5	11.6	13.9	1.2	28.8
suburb.	10.6	25.2	4.9	22.3	24.3	14.4	1.6
ost. obm.							
rasti	8.4	14.2	5.3	25.0	27.5	...	0.6
ost. obm.	4.1	12.9	1.4	21.7	17.7	84.3	0.4

Rezultati vrednotenja so pokazali, da je leta 1986 na 11.916,7 ha ali na 15,7 odstotka površja občine Novo mesto prebivalo 35.251 (60,9 odstotka) prebivalcev novomeške mestne regije. Povprečna gostota poseljenosti je znašala 295,8 prebivalca na hektar, kar je skoraj štirikrat več od povprečne občinske gostote poseljenosti. Delež prebivalstva, prebivajočega v mestnem središču Novega mesta, se že od leta 1971 – predvsem po zaslugi negativnega migracijskega salda – stalno zmanjšuje na račun intenzivne rasti v obrobju mesta (najprej Kandije in Bršljina, nato Ločne in končno Drske). Letna stopnja rasti prebivalstva v širšem mestnem območju je še do leta 1981 dosegla 2,4 odstotka. Po tem letu pa je padla na 1,2 odstotka. Demografski tokovi se postopno prestavljajo na mestno obdobje – »ring«, kjer prebivalstvo v obeh obdobjih narašča po letni stopnji nad 2 odstotka. Že v obdobju do leta 1981, in tudi po tem letu, opazamo v širokem suburbanem zaledju Novega mesta – ki obsega 81 naselij (24 odstotkov vseh naselij v občini) – znake koncentracije prebivalstva. Intenzivne demografske spremembe, ki po absolutnih in relativnih kazalcih že presegajo dinamiko novomeškega središča (povprečna letna stopnja rasti znaša 1,7 odstotka), segajo po dolini Krke navzgor do Dolenjskih Toplic in Soteske, vzhodno od Novega mesta do Šmarjeških Toplic z okolico ter ob vpadnici proti Šentjerneju. Južno od Novega mesta ob železniški progi in magistralni cestni prometnici proti Beli krajini – proti Birčni vasi in Stopičan z okoliškimi naselji. Na severni strani je najintenzivnejša dinamika v smeri proti Mirni Peči in širšem območju Trške gore, kjer ima odločilno vlogo ugodna prometna dostopnost ob avtomobilski cesti. Suburbano območje novomeške mestne regije se tako postopno oblikuje na način, da sočasno pri oblikovanju le-te »sodelujejo« tudi lokalna in zaposlitvena središča: Straža Dolenjske Toplice, Šmarjeta, Stopiče in Otočec. Meja novomeške urban-regije je na zahodu in jugu jasno določljiva. Zaradi postopnih prehodov v nižinsko in odprtejšo spodnjo krško dolino ter posredno tudi vpliva Šentjerneja je vzhodna meja suburbanega območja Novega mesta – na podlagi tako izbranih kriterijev – določena na podlagi kompromisov.

Območja zgoščevanja prebivalstva ob novomeški mestni aglomeraciji merijo 10.932,7 ha, v njih je leta 1986 prebivalo 14.045 prebivalcev, kar je več kot v samem mestnem območju. Tipični indikatorji suburbanizacijskih procesov, ki so istočasno poglavitni sooblikovalci mestnih regij, so: relativno in absolutno hitrejša (ali vsaj enakovredna) rast prebivalstva od rasti v novomeškem mestnem središču, nadpovprečno visok delež priseljenih (pri čemer je dinamika sprememb za več kot polovico intenzivnejša od dinamike sprememb v mestnem središču), pozitivni migracijski saldo, nadpovprečna letna rast individualnih enodružinskih hiš (1,8-odstotna proti stagnaciji v novomeškem jedru in 1,3-odstotna rast v novomeškem obmestju), relativna rast števila delovnih mest (teh je v suburbanem območju 3.581, ali četrtnina vseh delovnih mest v Novem mestu), predvsem pa zaposlenosti v vseh neagrarnih dejavnostih (ta v povprečju raste po letni stopnji približno 4 odstotke). Delež prebivalstva s kmečkimi gospodinjstvi se je zato v zadnjem obdobju prepolovil in padel na manj kot 10 odstotkov. Za določitev obsega mestne regije je intenziteta dnevne delovne migracije zaposlenih še posebej pomemben kazalec. Le-ta kljub temu, da je v tako določenem obsegu novomeške mestne regije 89,6 odstotka vseh delovnih mest v občini, v večini naselij presega tretjino zaposlenih, medtem ko je v Novem mestu in njenem neposrednem zaledju minimalna (2,6 odstotka oziroma 4,2 odstotka) (glej serijo kart v prilogi). Analiza gostote poselitve je končno pokazala, da v mestnem območju v eni stanovanjski zgradbi povprečno prebiva 9,7 prebivalca, v primestnih conah 3,4 in 3,1 v ostalih delih mestnega obrobja. Podatki zgovorno pričajo, da se je Novo

mesto – z vso bližnjo okolico – v zadnjih dvajsetih letih razvijalo anarhično in predvsem na podlagi individualne gradnje.

Razumljivo je, da problematika novega razmejevanja mestnih območij zahteva poleg sočasnega vključevanja stroke še intenzivno sodelovanje vrste državnih organov. Iz praktičnih razlogov bi projekt kazalo sočasno peljati skupaj s pričakovanimi spremembami v komunalnem sistemu in v duhu skladnega regionalnega razvoja Slovenije.

UPORABLJENA LITERATURA

* gl. npr.: Studien zur Abgrenzung von Agglomerationen in Europa, Beiträge der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 58, Hannover, 1982.

Boustedt, O., 1970, Stadtregionen. Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung von der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover.

Delimitation des Agglomerations en Suisse, Contributions a la statistique suisse, 105e fascicule, Lausanne-Bern, 1984.

Ilešič, S., 1958, Problemi geografske klasifikacije ob primeru Slovenije. Geografski vestnik XXX, Ljubljana.

Klemenčič, V., 1960, Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij. Geografski vestnik XXXII, Ljubljana.

Kokole, V., 1969, Klasifikacija naselij. Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji, Zagreb.

Kokole, V., 1976, Prispevek k identifikaciji ruralno-urbanega kontinuuma. Geografski vestnik XLVIII, Ljubljana.

Macura, M., 1954, Kriterijum za razgraničevanje gradskog i seoskog stanovništva. Statistička revija, št. 3-4, Beograd.

Pravilnik o določanju imen naselij in ulic ter njihovem označevanju, (Ur. l. SRS, 11/80), Ljubljana.

Ravbar, M., 1990, Populacijska razmerja med mestom in okolico. Geographica Slovenica 21, Ljubljana.

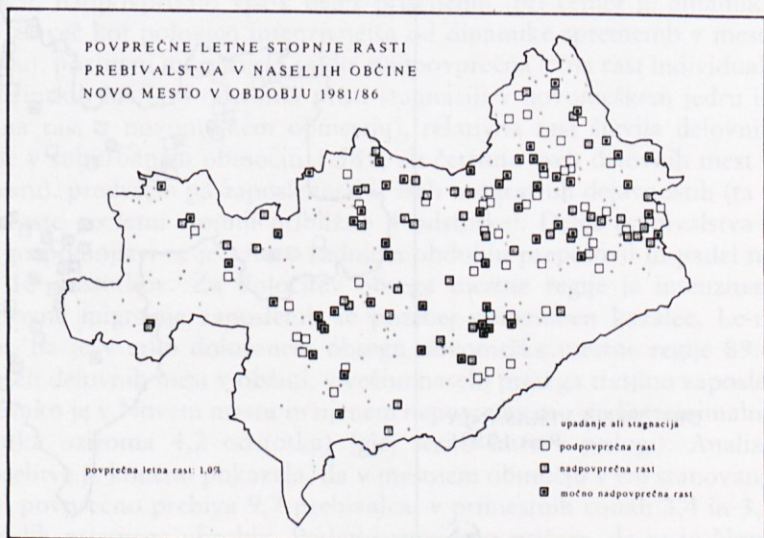
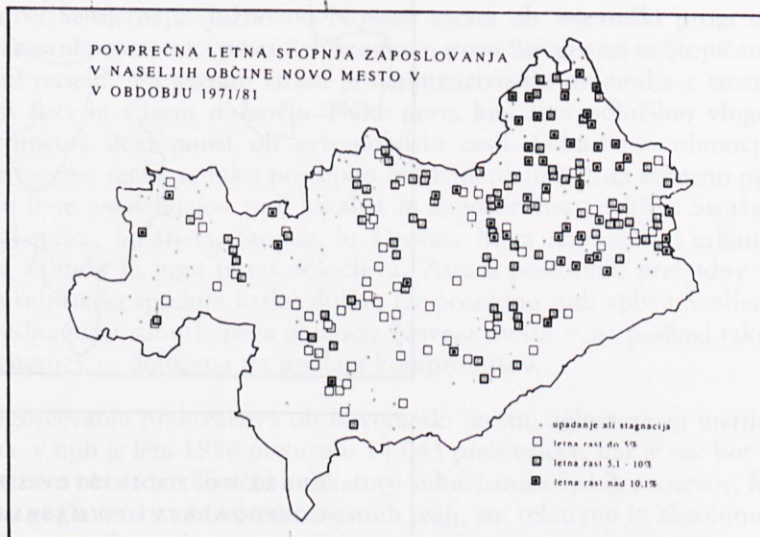
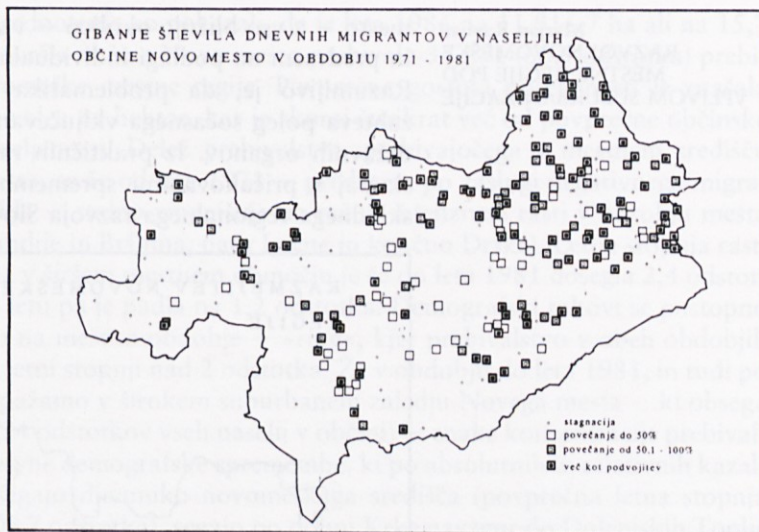
Ravbar, M., 1989, Novejši tokovi urbanizacije v Sloveniji. Dela št. 6, Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja, Ljubljana.

Statistični letopisi SRS za leta po 1981, Ljubljana.

Vrišer, I., 1965, Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih vplivnih področij. Geografski vestnik XXXVII, Ljubljana.

Vrišer, I., 1956, Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane. Kronika 2, Ljubljana.

Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb. (Ur. l. SRS, 5/80), Ljubljana.

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babić)

Darinka Smrke **V PRIZADEVANJIH ZA BOLJŠO KVALITETO ŽIVLJENJA**

Razmišljanje bi lahko začeli z naslednjim vprašanjem:

ALI IMA DOLENJSKA IN BELA KRAJINA DOVOLJ PRIDNIH LJUDI, KI IMAJO ZNANJE IN SO PODJETNI, KI BODO USTVARILI BOGATO DRUŽBO IN S TEM BOLJŠO KVALITETO ŽIVLJENJA?
Odgovor na to vprašanje bi se lahko glasil:

IMA... IN ZASLUŽIJO SI BOLJŠO KVALITETO ŽIVLJENJA, KOT JO ŽIVIJO DANES.

Kaj pa bi lahko razumeli pod boljšo kvaliteto življenja?

Ali pomeni to, da bo naš Dolenjec in Belokranjec:

- živel v miru, svobodi, varnosti,
- živel v razviti in odprti deželi,
- ustvarjal do narave in človeka prijazen razvoj,
- proizvajal po evropskih standardih in za združeno Evropo,
- imel evropski standard življenja (kot so zapisali prenovitelji),
- »imel Italijo in Avstrijo doma«.

Prav gotovo je vse to in še mnogo več.

KAJ BI MORALI DOLENJCI IN BELOKRANJCI IMETI ZA BOLJŠO KVALITETO ŽIVLJENJA?

- zdravo gospodarstvo,
- razvito infrastrukturo,
- zdravo kmetijstvo,
- učinkovit sistem pridobivanja znanja,
- razvojno socialno politiko.

KAJ PA DOLENJSKA IN BELA KRAJINA DANES IMA?

- neustrezno gospodarsko strukturo (pomanjkanje dobrih programov, malih podjetij, presežek delovne sile);
- neučinkovito kmetijstvo (previsoki stroški pridelave hrane, kmetijsko nerazvito Suho krajino in območje Gorjancev);

- slabo razvit šolski sistem (osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje je obremenjeno zgolj s preživetjem, brez ustreznega višješolskega in visokošolskega študija);
 - neučinkovito socialno politiko (ščiti slabo delo, problem Romov).
- KAKO DOSEČI BOLJŠO KVALITETO ŽIVLJENJA?**

Izhajajoč iz sedanjih stanj in razmer na teh področjih, bi bil lahko poskus odgovora naslednji:

1. Spodbujajmo nastajanje vseh vrst novih malih podjetij in obratovalnic na vseh področjih (proizvodnem, storitvenem, trgovina), in sicer na naslednje načine:
 - podjetja z razvijanjem in spodbujanjem notranjega podjetništva (notranji inkubatorji),
 - Izvršni sveti republike in občin z davčno politiko, politiko urejanja prostorov, z razvojnim dinarjem,
 - banke in zavarovalnice s kreditno politiko.
2. Čimprej razvijmo cestno, železniško, elektro in ptt infrastrukturo, ki bo omogočala hiter pretok blaga, ljudi, informacij. Zato naredimo vse,
 - da bo promet po avtocesti z ustreznimi priključki čimprej stekel preko Dolenjske,
 - da bo Dolenjska takoj preskrbljena z ustrežno električno napeljavo,
 - da bomo imeli sodoben telekomunikacijski center z ustreznim telefonskim omrežjem,
 - da bomo imeli elektrificirano in hitro železnico.
3. Takoj začnimo prav vrednotiti znanje in dati priložnost ljudem, ki ga imajo:

Začnimo bistveno več sredstev kot dosedaj namenjati pridobivanju vseh vrst znanj od osnovne šole do postdiplomskega študija in za izobraževanje ob delu. Naj bo nacionalni program izobraževanja to, da bo vsak Dolenjec in Belokranjec vključen stalno v eno od oblik izobraževanja. Spodbujajmo raziskovalno delo.

4. Zagotovimo Suhi krajini in obrobju Gorjancev možnost kmetijskega razvoja: živinoreji, sadjarstvu, pridelavi zdrave (bio) hrane! Zato imamo vse naravne pogoje, pa tudi še zdravo okolje.

Pripravimo projekte in sistem davčnih olajšav ter subvencij za kmetijstvo.

Začnimo z revitalizacijo vasi v Suhi krajini in na obrobju Gorjancev, ki bo temeljila na družinski kmetiji.

Poskus odgovora bi lahko še nadaljevali.

ZAUPAJMO DOLENJCEM IN BELOKRANJCEM IN USTVARIMO JIM MOŽNOST, DA BODO LAHKO UPORABLJALI SVOJE ZNANJE IN SPOSOBNOSTI IN USTVARJALI BOLJŠO KAKOVOST ŽIVLJENJA.

Ana Murn **PRESTRUKTURIRANJE GOSPODARSTVA Z USTANAVLJANJEM MALIH PODJETIJ**

Še pred nekaj leti so bile, tako pri nas kot v drugih socialističnih državah, teme: podjetništvo, osebna iniciativa, obrtništvo, ipd. popolnoma »tabu« teme, ljudje s podjetniškimi ambicijami, podjetniki pa nezaželeni subjekti družbe. Socialistična politika ni dopuščala uveljavljanja podjetniških iniciativ na družbenem kapitalu za to sposobnim ljudem, ker bi to pomenilo zlom kadrovskega monopola. Vodstva podjetij pa so preprečevala nastajanje podjetniških iniciativ predvsem zaradi teženj po moči in bonitetah, ki so jih bila deležna le velika podjetja. Tržno-planski sistem ni bil učinkovit koordinator ekonomske aktivnosti, zato smo sprejeli vrsto velikih in majhnih ekonomskih reform, ki pa niso pripeljale k učinkovitejšemu gospodarjenju. Zaman smo govorili o prestrukturiranju gospodarstva, ker aktivnosti nismo usmerili v srž problema, to je v rešitev, kako povečati zunanjo in notranjo konkurenco. Povečanje konkurenčnosti gospodarstva je možno le z

večjim odpiranjem na zunanji trg in s pospeševanjem nastajanja množice novih konkurentov doma, ali drugače povedano, prestrukturiranje gospodarstva lahko dosežemo le s pospeševanjem razvoja podjetništva. Ko v zadnjem času množično govorimo o vstopu v Evropo 92, se moramo zavedati, kako močno zaostrajamo za svetovnimi ekonomskimi, tehničnimi, tehnološkimi in organizacijskimi procesi. V razvitih zahodnih državah, z bistveno drugačno gospodarsko strukturo, ki so jo narekovale potrebe, izražene na trgu, so že pred desetletji usmerjali gospodarski razvoj k zadovoljevanju potreb trga ob čimvečji racionalizaciji porabe proizvodnih faktorjev in čimvečji produktivnosti in rentabilnosti. V zadnjih desetih letih pa je svet zajel val ekonomskega prestrukturiranja predvsem v smeri realokacije proizvodnih faktorjev in finančnih virov od velikih v moderna, majhna in srednja podjetja, ki omogočajo najmočnejšo konkurenco in zaradi tega se v teh

podjetjih rojeva največ novih idej. S pričujočim člankom želimo prikazati dimenzijo problema gospodarske strukture in podati osnovne aktivnosti za prestrukturiranje gospodarstva v smislu ustanavljanja malih podjetij.

Razsežnosti problema gospodarske strukture

Kot smo že v uvodu navedli, je naša ekonomska politika težila k ustanavljanju velikih podjetij s koncentracijo finančne in poslovne moči, monopolizaciji trga, nejasnim prevzemanjem tveganja in prevladujočim principom solidarnosti. Zaradi takšnih usmeritev je malih in srednjih podjetij v gospodarski strukturi zelo malo. Ravno nasprotno pa je ekonomska politika v svetu težila k nastajanju malih podjetij. Tako ima npr. Japonska kot najbolj razvita industrijska dežela na svetu več kot 65 odstotkov zaposlenih industrijskih delavcev v malih podjetjih, Anglija pa je s 30 odstotki zadnja med industrijsko razvitimi deželami.¹

a) INDUSTRIJA

Štev. delavcev	Štev. podjetij	Štev. zaposl.	Strukt. (%)
0 – 25	221	486	3,1
26 – 50	2	53	0,3
51 – 95	4	237	1,5
96 – 170	4	454	2,8
171 – 260	–	–	–
261 – 420	–	–	–
421 – 700	5	2694	16,9
701 – 1300	2	1849	11,6
1301 – 2400	1	2205	13,8
nad 2400	2	7985	50,0
SKUPAJ	241	15964	100,0

Tabela št. 1:
Gospodarska struktura industrijskih podjetij in proizvodne obrti
Vir podatkov:
Zaposleni v industriji 31. 12. 1989, Zavod R Slovenije za statistiko, Ljubljana, RAD 1, 1990 Zaposleni v zasebnem sektorju v dejavnosti obrtne storitve in popravila, april 1990, Zavod R Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1990
Opomba:
Pri zasebnih obrtnikih smo upoštevali le tiste dejavnosti, ki proizvajajo.

Na odsotnost malih in srednjih podjetij v naši gospodarski strukturi so naši strokovnjaki opozarjali že v začetku osemdesetih let (Petrin, Vahčič). Pred leti pa so se v nekaterih slovenskih občinah pričeli ukvarjati s programi pospeševanja razvoja malih podjetij (projekti: YUGEA, OPTIMA in drugi). Pomanjkanje malih in srednjih podjetij v gospodarski strukturi je dr. Vahčič imenoval tudi »socialistična črna luknja« in z ustrežno metodologijo izračunal, da bi problem nenormalne gospodarske strukture oziroma problem »socialistične črne luknje« v Jugoslaviji lahko odpravili v desetih letih, če bi ustanovili okoli 70.000 novih uspešnih podjetij s povprečno tridesetimi zaposlenimi.² Problem nenormalne gospodarske strukture se pojavlja tudi v manjših regionalnih in lokalnih gospodarstvih, marsikje še z večjo intenziteto kot v narodnem gospodarstvu. Na podlagi razpoložljivih statističnih podatkov za občino Novo mesto ugotavljamo naslednjo gospodarsko strukturo:

Iz podatkov sledi, da je gospodarska struktura industrije v občini Novo mesto dokaj neugodna. Malih in srednjih podjetij ta industrija skoraj ne pozna, kajti že v dveh podjetjih (IMV in KRKA) je zaposlenih polovica delavcev industrije, v treh podje-

tjih (IMV, KRKA in NOVOLES) pa kar 64 odstotkov vseh zaposlenih. Si lahko predstavljamo, kaj bi bilo z gospodarstvom in prebivalstvom občine Novo mesto, če bi ta podjetja prišla v večje gospodarske težave?

b) GOSPODARSTVO (brez zasebnega kmetijstva)

Štev. delavcev	Štev. podjetij	Štev. zaposl.	Strukt. (%)
0 – 25	753	1519	6,4
26 – 50	13	426	1,8
51 – 95	5	347	1,5
96 – 170	5	567	2,4
171 – 260	2	383	1,6
261 – 420	7	2322	9,7
421 – 700	8	4324	18,0
701 – 1300	2	1849	7,8
1301 – 2400	2	4123	17,3
nad 2400	2	7985	33,5
SKUPAJ	799	23845	100,0

Tabela št. 2:
Gospodarska struktura vseh podjetij
in obratovalnic
Vir podatkov:
enak kot v tabeli št. 1

Velikostni razredi podjetij celotnega gospodarstva se bistveno ne razlikujejo od strukture industrije. IMV, Krki in Novolesu se pridružuje še GIP Pionir, vsa štiri podjetja pa dajejo več kot polovico vseh delovnih mest v občini. Malih podjetij je nekoliko več, vendar so to le poslovalnice večjih podjetij iz Slovenije ali Jugoslavije.

Če hočemo priti v Evropo 92, kar mora biti vsekakor naš cilj, moramo spremeniti gospodarsko strukturo, in sicer tako, da bomo do leta 2000 zagotovili vsaj 30-odstotno stopnjo zaposlenosti v malih podjetjih od 1 do 100 zaposlenih. Ob pogoju, da se število zaposlenih povečuje po povprečni letni stopnji 1 odstotek, bi leta 2000 moralo delati v malih podjetjih 7700 delavcev oziroma 5500 več kot sedaj, od tega pa najmanj 4800 v podjetjih z 11 do 100 zaposlenimi. Če navedene podatke pretvorimo v podjetja s povprečnim številom 30 zaposlenih, bi morali do leta 2000 ustanoviti 160 novih, uspešnih podjetij oziroma 16 podjetij letno. Glede na to, da je od ideje do uspešnega podjetja dolga pot, saj statistike kažejo, da v ZDA od 100 ljudi, ki se udeležijo začetnih tečajev podjetništva, uspešno ustanovi novo podjetje manj kot 5 odstotkov udeležencev,³ bi moralo o podjetništvu in

ustanavljanju podjetij razmišljati veliko prebivalcev občine Novo mesto – najmanj 3200 – kar predstavlja več kot pet odstotkov vsega prebivalstva občine.

Osnovne aktivnosti pri uvajanju podjetništva

Če želimo prestrukturirati gospodarstvo, moramo aktivno pospeševati podjetništvo. Razsežnosti problema, prikazane na primeru občine Novo mesto, so velike in le težko jih bo premagati, še posebno ob dejstvu, da ideologije podjetništva ne poznamo, ker je že naša vzgoja podjetništvo prikazovala v najslabši luči. Če želimo razmišljati podjetniško, moramo najprej v naših glavah spremeniti sistem vrednot in podjetništvo sprejeti kot ekonomsko kategorijo, ki omogoča večjo prosperiteto družbe. Poleg tega pa ne smemo pozabiti, da razvite države z več znanja in kapitala še vedno pospešujejo podjetništvo in razvoj malih podjetij. Evropska gospodarska skupnost ima pri Evropski komisiji oblikovano celo delovno skupino, ki izvaja aktivnosti posebnega programa razvoja podjetništva in razvoja malih ter srednjih podjetij.⁴

Za pospeševanje razvoja podjetništva pri nas moramo zagotoviti:

- ustrezno družbeno klimo,
- podporo vladnih oblasti,
- znanje,
- kapital,
- ideje.

Z ustrezno družbeno klimo ne mislimo zgolj institucionaliziranih določil, temveč pojmovanje podjetništva kot vrednote in načina našega življenja. Kaj to pomeni? To pomeni, da se moramo zavedati vseh svojih znanj in sposobnosti ter jih poskušati uveljaviti na delovnem mestu in v okolju, kjer živimo, ter vsem drugim okoli nas, ki imajo ideje in podjetniške sposobnosti, moramo nuditi široko podporo.

Razlike v regionalnih in lokalnih razvojih so odvisne od družbene klime, v bistveni meri pa tudi od lokalne politike in njene sposobnosti promoviranja podjetništva in pritegovanja sposobnih podjetnikov iz drugih regij, države ali celo iz drugih držav. Lokalne vlade v svetu to dosega na različne načine, vsekakor pa na podlagi programov lokalnih razvojnih institucij dodatno stimulirajo podjetništvo in razvoj novih podjetij.

Znanje je pri podjetništvu eden izmed bistvenih faktorjev in ravno tega pri nas, glede na to, da v preteklosti ni imelo cene, primanjkuje na vseh področjih od tehničnega, pravnega, ekonomskega, ipd., pa do specialnih znanj, kot je poznavanje podjetništva, managerstva, sodobne organiziranosti in podobno. V zadnjem času se že uveljavlja nekaj oblik pridobivanja specialnih znanj, neobhodno potrebnih za razvoj podjetništva, žal pa še vedno nimamo ustreznega sistema motivacij delavcev, da bi pridobivanje znanja tudi izven delovnega časa doseglo širši razmah, kakršen bi nam bil pri prestrukturiranju gospodarstva potreben.

Žgoč problem našega gospodarstva je tudi pomanjkanje kapitala. Res pa je tudi da obstoječi ni ustrezen razporejen. Mnogi imajo znanje in ideje,

pa nimajo kapitala; nekatera predvsem družbena podjetja pa imajo kapital, ne vedo pa, kam bi ga najbolj racionalno vložila. Mala podjetja se lahko oblikujejo tudi znotraj obstoječih družbenih podjetij z novimi proizvodnimi programi ali proizvodnimi programi, ki so bili do sedaj opredeljeni kot stranska dejavnost in se zaradi tega o njihovi uspešnosti nihče ni posebej ukvarjal. Podjetnikom, ki imajo znanje in perspektivne nove ideje, nimajo pa kapitala, pa bi morali preko ustreznih mehanizmov vlade (lokacije, poslovni prostori, davčna politika, ipd.) ter mehanizmov kreditne politike omogočiti realizacijo idej.

Začetek vsakega podjetništva temelji na ideji. O zbiranju in preverjanju idej se pri nas do sedaj nismo posebej ukvarjali, čeprav v razvitem svetu dajejo tem aktivnostim veliko pozornosti in so razvili tudi več kvantitativnih metod (brainstorming, brainstorming, metoda 635, ipd.). Cilj kvantitativnih metod je zbrati čimveč idej, jih kvantificirati in kvalificirati po njihovi uporabnosti in najbolj uporabne tudi realizirati. Spodbujevalni program Društva ekonomistov Dolenjske in Bele Krajine temelji na oblikovanju »rastoče knjige« idej – torej na uporabi naj sodobnejših metod zbiranja in klasificiranja idej na njihovi poti do realizacije.

Sklep

V pričujočem članku smo želeli prikazati pomen podjetništva in ustanavljanja novih malih podjetij za prestrukturiranje gospodarstva in osnovne aktivnosti, s katerimi moramo takoj pričeti, če želimo vsaj do leta 2000 ujeti razvoj Evrope. Razsežnosti problema, prikazane na primeru občine Novo mesto, so zelo velike in podobno sliko bi lahko dobili tudi za druge občine dolenjske regije ali drugje.

Uvajanje podjetništva je pri nas še v povojih. Pripravljenost ljudi za

¹ dr. Bogomir KOVAČ, Vloga podjetništva v prestrukturiranju gospodarstva, Projekt OPTIMA, PGP YUGEA, Ljubljana, 1989, stran 27.

² dr. Aleš VAHČIČ, Kriza socialističnih držav, gospodarske reforme s tržno usmeritvijo in uveljavljanje podjetništva, Projekt OPTIMA, PGP YUGEA, Ljubljana, 1989, stran 10.

³ dr. Aleš VAHČIČ, Kriza socialističnih držav..., str. 12.

⁴ dr. Aleš VAHČIČ, Izkušnje drugih držav z uveljavljanjem podjetništva, Projekt OPTIMA, PGP YUGEA, Ljubljana, 1989 stran 36.

podjetništvo je sicer sorazmerno velika, kar nam priča tudi veliko število registriranih novih podjetij takoj, ko je bilo takšno registriranje institucionalno možno. Toda pregled ustanovnih vlog, registriranih dejavnosti (največ je dejavnosti trgovine in intelektualnih storitev) in prometa na žiro računih novih podjetij nam pove, da s podjetništvom še nismo ustrezno pričeli. Podjetništvo se prične z ustanavljanjem novih podjetij, ki proizvajajo, ne pa prerazporejajo ustvarjeno kupno moč prebival-

stva. Glede na to, da imamo neustrezno razvit velik del dejavnosti in panog, da v družbenih podjetjih proizvajamo proizvode, ki jih na svetovnem trgu več ni, je možnosti razvoja podjetništva veliko.

Zakaj ne bi bili Dolenjska in Bela krajina regiji, ki bi ravno s podjetništvom dosegli tako stopnjo gospodarskega razvoja, da se ne bi več, tako kot ves čas po vojni, pojavljali kot manj razvito območje v Sloveniji?

Tone Hrovat **KAKO OHRANITI KVALITETO ŽIVLJENJA ALI JO CELO IZBOLJŠATI S KMETIJSKIM RESURSOM?**

Ob tem vprašanju se današnji človek velikokrat sprašuje, kaj pa je tisto, za kar je vredno živeti, kar nam omogoča življenje in postavlja življenjsko raven?

Ali je visoka kvaliteta življenja velika gomila denarja, brez časa zase, za svoje korenine, soljudi? Sprašujemo se, kaj se z nami dogaja, kako živimo, kaj in kako življenje zaužijemo. Posebno v zadnjem času je vse več takih vprašanj tudi s področja kmetijstva, ki prideluje hrano. Sprašujemo se, kakšno hrano uživamo, ali je sploh še užitna, kako je pridelana, ali je, kot nekateri pravijo, zastrupljena s kemikalijami. Ko seštevamo vsa porabljena kemična sredstva v kmetijstvu, se nam dvom še povečuje. Kmetijstvo kot čista, zdrava panoga nam kar naenkrat, tako kot nekatere druge panoge že prej, vzbuja strah, to pa še posebno, ko gre za hrano, povezano s posledicami, boleznimi, življenjem.

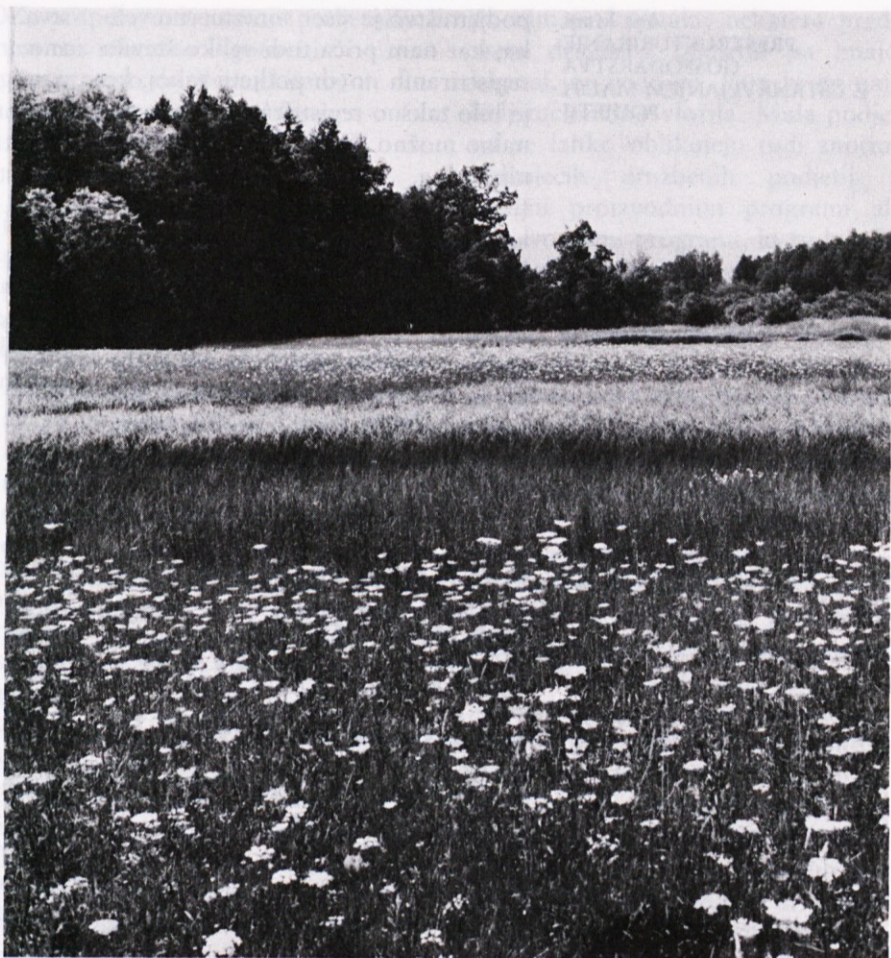
Najpomembnejša naloga kmetijstva je prehraniti ljudi. To zelo dobro uspeva predvsem v razvitem delu sveta, saj s sodobno agrotehniko ne poznamo več lakote kljub večjemu številu ljudi, še več, hrana gre v nerazviti svet ali pa se celo kopiči v skladiščih oziroma se uničuje zaradi zadrževanja cen.

Ko primerjamo svetovno bilanco skupaj z rastjo prebivalstva, pa vidimo, da je upravičena bojazen strokovnjakov, da bo v svetu po letu 2010 še večji del ljudi lačnih. Hrana bo zato strateškega pomena, cena pa ji bo zaradi tega tudi narasla. Razlike v standardu med bogatim in revnim delom sveta se bodo še povečale.

Smer razvoja pridelovanja hrane v svetu je v iskanju potreb za pokritje bilance. Rešitev pa strokovnjaki ne vidijo več toliko v kemizaciji. Ta je dosegla svoj vrh že pred nekaj leti, ko ni bilo pomislekov o njeni uporabi, če je bil le dosežen namen (pocenitev, produktivnost, povečan pridelek). Rešitev se vidi predvsem v povečanju zemljišč z urejanjem, kar omogočajo razne melioracije, in predvsem z namakanjem oziroma urejanjem – regulacijo vode, ki je potrebna za vegetacijo kulturnih rastlin.

Strokovnjaki vidijo veliko upanja v razvoju genetike v kmetijstvu. Znanost na tem področju izkorišča raznolikost v rastlinstvu, pa tudi v živi-

Tone Hrovat
KAKO OHRANITI
KVALITETO ŽIVLJENJA
ALI JO CELO IZBOLJŠATI
S KMETIJSKIM RESURKOM

Dolina Podturnščice – vlažni travnik (foto: Stane Peterlin; iz fototeke Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto)

noreji. Raznolikost z različnimi metodami tudi inicira s tem, da se uporabljajo različni načini za povečevanje mutacij ter drugih sprememb. Rezultat dela je odbira in selekcija lastnosti, katere uporabljamo za boljši rezultat, pa naj bo to v pridelku, prireji ali pa v kvaliteti, odpornosti in drugih lastnosti.

Ob postopnem doseganju takih ciljev pa izgublja na pomenu dosežena agrotehnika, kjer je bila v kar največji meri uporabljena kemija, s pomočjo katere se je povečevala produktivnost dela, pa tudi pridelki.

V razvitem svetu, kjer je visoka življenjska raven in ni pomanjkanja hrane, predvsem ni vprašanje tudi cena hrane, so potrebe razvoja pridelovanja hrane v smeri pridelovanja zdrave, neoporečne hrane in kakovost, okusnosti pridelkov, pa tudi naprej v

predelovalni industriji, kakor tudi pestrosti ponudbe. Posebno v zadnjem času ostaja vse pomembnejša tudi vrsta in način ponudbe.

Nikdar prej se ni toliko govorilo o kakovosti hrane kot danes, saj vse več porabnikov zahteva živila neoporečne kakovosti. Potrošnik hrane je danes občutljiv predvsem na vizualno oceno kakovosti: raje bo kupil jabolka enake velikosti, enake barve, zdrave, kot pa poškodovane, črvice, raznolike sadeže. To sodobna agrotehnika in pridelava po svetu danes ponudi. Še nikoli ni bilo tako lepega sadja, zelenjave, sirov, mesa. Lahko pa se vprašamo, ali vsa ta sodobna agrotehnika in pridelava izpolni naša vizualna pričakovanja. Ali imajo pitani piščanci kaj skupnega po okusu z mesom piščanca z nekdanjih kmetij, analogno pa lahko vlečemo

tudi primerjave drugih pridelkov in izdelkov.

Torej živila morajo, kolikor je le mogoče, zadovoljiti človekovo oko, okus, predvsem pa nas morajo nahraniti, količinsko in kakovostno, dati morajo sestavine, ki so potrebne našemu telesu.

Mleko je zmeraj samo mleko, toda glede na to, ali ga daje zdrava ali bolna krava, ali je namolzeno in shranjeno v dobrem ali slabem stanju, bo zdravju koristilo ali škodovalo. To velja tudi za sadje: glede na to, kakšna je sorta, kakšna je tehnologija pridelave – obrezovanje, gnojenje, zaščita, namakanje, je njegova kakovost in hranilna vrednost sila različna. Temeljnemu pojmu biološke kakovosti hrane se predvsem v zadnjem času po svetu daje vse več pozornosti, tako v javnosti kot v stroki, inštitutih. Kmetje in porabniki pa vedno bolj tudi upoštevajo kmetijske raziskave. Pri nas se ta problem deloma že upošteva le iz dveh vidikov: pri uravnavanju bakteriološke kakovosti ter ugotavljanju ostankov pesticidov in dodatkov – aditivov v živilih. Bakteriološke norme (navzočnost patogenih klic in omejevanje njihovega skupnega števila) so določene predvsem za mleko, mlečne izdelke, meso in konzervirana živila. To je urejeno tudi že s predpisi. Le deloma pa se ugotavljajo ostanki pesticidov in aditivov v živilih, kjer ni potrebnih mednarodnih standardov in drugih meril. Enak izdelek je v neki državi prepovedan, ker ga imajo za »strupenega«, v drugi pa dovoljen, ker je nenevaren. To velja za hormone, uporabljene v živinoreji in rastlinski proizvodnji.

Vse to se skriva predvsem za nepoznavanjem teh stvari in nepoučenostjo ljudi. Mnogi ljudje, pa tudi nekateri znanstveniki, so prepričani, da vse to ne vpliva na kakovost pridelkov, s tem pa tudi na naše zdravje. Ali je mogoče, da od dveh pridelkov eden ohranja človekovo zdravje, drugi pa povzroča bolezen? V čem se razlikujeta? S tem je postavljeno

temeljno vprašanje sodobnemu razvoju in predvsem stroki, ki jo svet ima; pri nas pa jo komaj postavlja. Naše znanje o življenju je še omejeno; znanstvena spoznanja, na katera se lahko opremo, pa nam dajejo samo nekatera izhodišča za delen odgovor. Zato ni majhnega pomena postaviti stroko na noge tudi v kmetijstvu, čeprav so bili še včeraj vsi mnenja, da je za kmeta vsak dober.

To je le del (smeri) razmišljanja o sodobnem kmetijstvu v svetu, ko gre razvoj naprej. Smer razvoja, ko se kmetijstvo uporabi tudi za dobro počutje vseh, je stekel po svetu le deloma. V primerih, ko je hrane preveč, se pridelava in prireja opuščata in subvencionirata, zemlja pa pušča na voljo rodovom, ki prihajajo, in ne izropa se vsega življenja, ki ga zemlja ima in nudi. Rodovitna tla se ne pozidavajo preko kritične meje vsaj 0,25 ha njiv na prebivalca.

Na nekatera vprašanja okrog pridelave in predelave hrane ter njene kakovosti si sicer velikokrat lahko sami odgovorimo. Odgovore, predvsem rešitve problemov in pomanjkljivosti, bi morali kmetijski strokovnjaki najti v načrtovanem razvoju.

Sklep:

V svetovni bilanci pridelane hrane in razvoju pridelave nastaja bojazen ob povečanju števila prebivalstva, da bo čedalje večji del ljudi lačnih. Možnosti pokritja bilance so v povečanju površin z ureditvijo in namakanjem ter uporabo genetike. Sedanji trend razvoja kmetijstva v smeri kemizacije se ustavlja in usmerja v integralno pridelavo, kjer upoštevamo kompleksno biologijo v okolju, posegamo pa le v najnujnejših primerih. Za tak način – razvoj je potrebno dovolj znanja, stroke in obveščenosti. Rezultat pa bo bolj zdrava, bolj okusna hrana, zdravo okolje; kvaliteta življenja pa se bo za vse ljudi ohranjala ali celo izboljševala.

Tone Hrovat
KAKO OHRANITI
KVALITETO ŽIVLJENJA
ALI JO CELO IZBOLJŠATI
S KMETIJSKIM RESURSOM

V naslednjih člankih nameravamo podrobneje prikazati svoje poglede na stanje v Sloveniji, predvsem pa v naši regiji, kako se pri nas lahko vključuje kmetijska stroka pri ugotavljanju problemov, vzrokov in kako pri postavljanju ciljev – ukrepov.

Na novo se organizira pospeševalna služba, potreba pa je tudi po veterinarsko-gozdarski stroki. Tako je prav sedaj čas za razpravo in razmišljanje o poti razvoja, s pomočjo katere si bomo življenje naredili lažje, lepše.

Podturnščica – regulacijski jarel
(foto: Borut Križ; iz fototeke Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto)

Alojz Ucman **ALI JE DOSEŽENA RAVEN KOMUNALNE OSKRBE PRIMERNA ZA VSTOP V EVROPO?**

Narava je tista, ki daje pogoje za življenje, iz narave jemljemo in v naravo se vse vrača. S tako mislijo je mogoče najbližje opredeliti, kako poteka komunalna oskrba.

Pitna voda, čiščenje in vračanje odpadne vode v naravne vodotoke, zbiranje in varno odlaganje odpadnih snovi in čistoča v urbanih sredinah je tisto področje, ki ga običajno mislimo pod ožjo komunalno oskrbo. Pod širšo komunalno oskrbo uvrščamo še marsikaj drugega, kot je: javna razsvetljava, ogrevanje, mestni-potniški promet, ipd.

Če sledim naslovu, moram uporabiti vsaj nekaj podatkov in iz mojega zornega kota spregovoriti tudi o kakovosti.

S pitno vodo iz vodovodov je v občini Novo mesto oskrbljenega blizu 85 odstotkov vsega prebivalstva. Od vse porabljene vode jo 66 odstotkov čistimo in prečiščeno vračamo v vodotoke, 34 odstotkov pa jo vračamo še vedno neprečiščeno.

Odpadne snovi zbiramo in odlagamo na urejeno deponijo iz Novega mesta in še iz 67 krajev v občini. V teh krajih živi večina prebivalstva in dela vsa

»RASTOČA KNJIGA«
Rast 1/1991

Alojz Učman
ALI JE DOSEŽENA
RAVEN KOMUNALNE
OSKRBE PRIMERNA
ZA VSTOP V EVROPO

industrijska proizvodnja. Točnih podatkov o količini odpadkov žal ni, ocenjujem pa, da se jih na urejeni deponiji odloži od 70 do 80 odstotkov. Ostali končajo na črnih odlagališčih, ki jih je v občini 57. Ta odlagališča so odraz dosedanje nezmožnosti popolne ureditve vprašanja ravnanja z odpadki in pa seveda odraz kulture do okolja. Med odpadki je še vedno veliko sekundarnih surovin.

Mestni potniški promet je že dolga leta na približno enaki ravni in nikaor ne naredi kvalitetnejšega koraka naprej.

Ogrevanje, posebno pa emisije dimnih plinov direktno v zrak, tako iz manjših stanovanjskih kotlovnice kot iz velikih industrijskih, je področje, ki se ga do sedaj sploh ni resno obravnavalo. Šele v zadnjem času se sliši nekaj glasov o prekomernem onesnaženju zraka in o prizadevanjih, da se tudi tukaj začne s pozitivnimi ukrepi.

Tako smo v občini s komunalno oskrbo na nekaterih segmentih, predvsem po količini, že kar visoko, na drugih pa povsem na začetku.

Pri oskrbi s pitno vodo po količini, predvsem pa s procesnim sistemom upravljanja in doseženim nivojem izgub vode v mreži, smo kar na evropski ravni. Res pa je, da estetski videz naših objektov ni primerljiv z avstrijskimi ali nemškimi objekti.

Tudi s čiščenjem odpadnih voda in z

urejanjem odpadkov se počasi pomikamo navzgor.

Žal pa je kvaliteta vode na Dolenjskem slaba in, žal, se še slabša na račun uničevanja narave.

Ravno v skrbi in v odnosu do narave in naravnih dobrin je med nami in Evropo velik prepad. V času, za katerega upam, da je preživet (v času družbene lastnine), je bila zatrta individualna odgovornost in skrb za red pred lastnim pragom, pa naj bo to v individualnem smislu ali v industrijsko-proizvodnem kompleksu. Torej, zelo močno nam je primanjkovalo (in nam manjka še vedno), čut lastne odgovornosti do naravnih vrednot. Sistem je namreč vodil v to, da je za vse odgovorna družba in da vse zahtevamo od neke imaginarne družbe.

Zato še vedno mečemo sekundarne surovine med odpadke, zato še vedno odmetavamo odpadke kjerkoli v naravo, zato imamo industrijska dvorišča polna posebnih odpadkov, zato še vedno pretirano uporabljamo kemična sredstva v naravi, ipd. Ta prepad je med nami in Evropo ogromen.

Šele ko bomo premagali svojo lastno miselnost v odnosu do naravnih dobrin in ko bomo doumeli, da v naravi jemljemo in v naravo vračamo, bomo kljub skromnejši komunalni oskrbi lahko pogumno vstopili v Evropo.

Potok Radulja, Zalog, (foto: Mira Ivanovič, iz fototeke Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto)

»RASTOČA KNJIGA«
Rast 1/1991

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Marjan Dvornik NAGOVOR OB ODKRITJU SPOMINSKE PLOŠČE NOVOMEŠKI POMLADI

8. svečana 1991

Z večjo mero pazljivosti sem prebiral kroniste in razlagalce dejanja mladih kulturnikov Novega mesta tik po bridki izkušnji prve vojne vihre, ki je v vseh pustila neizbrisen pečat. Videti je, da je v mladih intelektualcih zorela potreba po prevrednotenju tisočletnih vrednot, dozorelo hotenje po izstopu iz kalupa, ki se jim ni prilegal. Dejanje labodovcev je v jesenskih dneh obarvanega listja dreves in večernega neba porodilo pomlad – vzbrstenje pesmi, glasbe, barv, besede. In kot vsak brst šele nakaže lepoto cveta, tako je tudi to dejanje doseglo umetniški vrh v letih, ki so šele prišla. Vrenje, ki so ga izpovedovali, je bilo podobno mlademu Zaratustri, ko je, odhajajoč z gore, dejal: »Jaz sem sit svoje modrosti kakor čebela, ki je nabrala preveč medu, potrebujem roke, ki bi segle po nji. Rad bi podarjal in razdajal...« in ni vedel, da lahko tako razdajanje koga obremeni; dà – tudi do zloma. Vihrava radoživost osvobojenosti iz »ječe narodov« jih je zapeljevala, bili so priče poveličevanju tega, kar nas danes utesnjuje, z nacionalno prebujenostjo so vsrkavali ideje o hitri spremembi – revoluciji. Pretreslo me je, s kakšno lahkoto jim je šla z jezika. Ista revolucija, ki je zanje na Vzhodu tako dražljivo žarela, ista revolucija, ki naj tudi v našem narodu izprevrne vrednostni svet vsakdanjega življenja in hotenja. Ne verjamem, da so doumeli razsežnosti nje vsebine in časa, četudi se je peresu zapisal stavek: »Oči strmeče 20. stoletje mrličev so se začele zavedati hipnotizma mehanizma« in »strastno sem poljubljal blazen tok strohnelih las«. Ni čudno, da je dr. Ivan Tavčar zapisal: »In to, kar se je govorilo na tej razstavi, mi daje povod, da posežem po peresu, živeč v nadi, da se

naši upodobljajoči umetniki ne bodo še tako kmalu spremenili v upodablajoče boljševeke«. In tu sem uvidel: slovenski poet je od nekdanj vpet v življenje naroda z vsemi vezmi, tudi s politiko. Zanj se opredeljuje, ona mu je sredstvo, z njo se očičuje. Obenem pa ga uklepa, da išče vedno nov izhod. Do danes se to ni spremenilo. Beg z vojnega pogorišča je nezavedno pomenil beg iz Evrope. Misleč, da vitalna intuicija Vzhoda prinaša pomladitev narodom, izčrpanim zaradi družbene krivičnosti prehojenega stoletja, so se obrnili k narodom, ki bi jim naj bili sorodniki po krvi. V resnici pa so postali njih vojni plen. To kruto samoprevaro bi mogli opaziti, če bi imeli v sebi več preroškega duha in analitične objektivnosti. Vsaj toliko, kot v tistih letih Kurčinski, ki je o Balkanu vedel tole: »Vse to nas pelje k splošnim razmeram na Balkanu, večnem gnezdu zmede in nemira. Tam se nihče ne more povsem umiriti, sami odnosi med državami pa spominjajo na povest o nekem voždu iz starih časov. K temu voždu se je z nebes spustil angel in mu predlagal kakršnokoli darilo in blagoslov za njegovo ljudstvo samo z enim pogojem – to je, da so iste milosti njegovi sosede na drugi strani hribovja deležni v dvojnem obsegu. Po dolgem premišljevanju je vožd nazadnje dejal, da je njegova želja ta, da bi vsak njegov podanik oslepel na eno oko.« Šele Kocbek, tudi sam ujet v čarobno moč revolucionarnega presnavljanja, je mnogo kasneje doumel: »Pri sosedu leži nabita puška, pod posteljo se skriva mikrofoni in hčerka je obveščevalka. Soseda pa zadene kap, mikrofoni odpove elektrika in hčerka hodi k spovedi.

Vsakdo se obesi koštrunu na trebuh,
ko se tihotapi iz Polifemove votline.«

(Odlomek iz pesmi Dialektika)

Prevratnost mladega umetniškega izraza pa je navkljub takemu političnemu podtonu prinesla v naše mesto kulturniško prebujanje in čudenje. To se lepo kaže v iskanju velikih, čutnih in polnokrvnih besed, s katerimi Marjan Mušič opisuje te dogodke. Lahko si predstavljam, da so sejmarji iz belokranjskih vasi ali s šentjernejškega polja vznemirjeni strmeli v akt ali v prelivajoče barve razstavljenih slik. Gotovo so bili vzneseni tudi debatni večeri v Klubu dolenjskih visokošolcev in literarni nastopi Antona Podbevška in Mirana Jarca. V iskanju in doseganju novega izraza pa je bil v ospredju Marij Kogoj, ki jih je vznemirjal s svojim klavirjem. Takole je zapisano:

»Z razstave smo se še pred sončnim zahodom napotili k Božjemu grobu na Grm. Dospeli smo tja ravno v trenutku, ko je zagorelo s kosmičastimi oblaki prepreženo nebo in je velika rdeča sončna obla ožarila Gorjansko podgorje. Takrat je Kogoj ves prevzet od višjega gledanja razpredal misli, kako mu ta edinstveni prizor čara vizijo, ki neti intuicijo in se v njegovi notranjščini poraja muzika, in kaj bi bilo lepšega kakor to, da bi se tu pred

njim znašel klavir, pa bi se sprostila ustvarjalna sla v improvizacijah«.

Leta 1920 je bila v Novem mestu Evropa. In to v fizičnem in duhovnem pomenu. Vrednost tega dejstva danes dojemamo z neprimerno večjo občutljivostjo in naklonjenostjo. Te resničnosti ni potrebno dokazovati s pokroviteljem Rihardom Jakopičem ali s tem, da so si razstavo ogledali mnogi pomembneži Kranjske. In končno je to kulturniško dejanje dokaz, da ustvarjalnost ni vezana na glavno mesto, četudi tam vzbuja zavist, in da ni vezana na državni ali občinski proračun, ki se venomer zvija med grozečim socialnim nemir in velikimi potrebami. Umetniško dejanje je sad talenta, znanja in izpovednega poguma. Zaradi tega se je vredno spominjati novomeške pomladi.

Na eni strani nam je opomin, da smc zaznamovani z njo, na drugi pa spodbuda, da sproščena ustvarjalnost lahko tudi danes naš kraj zaznamuje z življenjsko energijo.

V ta kulturni prostor jo uteleša nova generacija.

Vrezane črke v kamnu naj za ta in naslednji rod Novomeščanov prebude zavezo k hrepenenju po neprestanem izpovedovanju v besedi, barvi in tonu.

Ivan Zoran SPOMINSKA PLOŠČA NOVOMEŠKI POMLADI

Ne moremo reči, da Novo mesto obiluje s spominskimi ploščami, ki obeležujejo pomembne dogodke iz naše kulturne preteklosti. Če izvzamemo obeležja na hišah, kjer so se rodili ali živeli in ustvarjali pesnik Dragotin Kette, pisatelj Janez Trdina, jezikoslovec Ivan Koštial in skladatelj Marjan Kozina (obeležje z odstranjene rojstne hiše pesnika in pisatelja Milana Puglja hrani Študijska knjižnica Mirana Jarca), je pravzaprav

edina taka plošča na hiši ob Cesti komandanta Staneta 10. Odkrili so jo na Prešernov dan 1968 v spomin na 6. januar 1848, ko so novomeški rodoljubi v nekdanji hiši Matije Kastelca, ki je stala na tistem mestu, prvič na Slovenskem uprizorili Linhartovo veseloigro Ta veseli dan ali Matiček se ženi.

Tej, kot rečeno, edini taki plošči v Novem mestu se je letos pridružila še ena, in sicer na desnem bregu Krke,

le lučaj od cestnega križišča pri mostu na kandijski strani. Nameščena je na zunanji steni hotela Kandija, nedaleč od vhodnih vrat z Zagrebške ceste, in na njej piše: »V tej hiši se je septembra 1920 s prvo pokrajinsko likovno razstavo in s sočasnimi literarnimi in glasbenimi prireditvami rodilo gibanje novomeška pomlad. – Novo mesto, septembra 1990«. Načrt za ploščo je izdelal novomeški arhitekt in oblikovalec Peter Simič, medtem ko je besedilo zanjo sestavil prof. Jože Škufca.

To spominsko obeležje je v petek, 8. februarja, torej tudi na Prešernov dan, popoldne okoli 16.30 odkril pesnik Severin Šali. Slovesnemu odkritju je prisostvovalo nekaj deset udeležencev slovesnosti, ki je predtem potekala v velikem salonu hotela Kandija, tako rekoč v prostorih, ki so nekoč sestavljali salon nekdanje Windischerjeve gostilne in kjer je bila septembra 1920 na spominski plošči omenjena likovna razstava. Na slovesnosti so udeleženci prisluhnili Dolenjskemu oktetu in recitaciji po ene pesmi Mirana Jarca in Antona Podbevška, pesnikov, ki sta brala svoje pesmi na nastopih jeseni 1920 v Novem mestu, ter slavnostnemu govorniku Marjanu Dvorniku, predsedniku novomeške občinske skupščine, katere predsedstvo je bilo pokrovitelj dogajanja ob odkritju plošče.

Govornik je opisal občutja, ki se porajajo današnjemu človeku in razumniku ob vživljanju v čas in razmere, ki so v Novem mestu privedle do znamenitega kulturnega gibanja, ter dodal, da se je vredno spominjati novomeške pomladi. Med drugim zato, ker je to kulturniško dejanje dokazalo, da ustvarjalnost ni in ne more biti vezana le na velika mesta ali samo na prestolnice. Novomeška pomlad nas je zavezala in tudi »vrezane črke v kamnu naj za ta in naslednji rod Novomeščanov prebujajo hrepenenje po izpovedovanju v besedi, barvi in tonu.«

Z odkritjem spominske plošče se je končalo zadnje dejanje iz programa aktivnosti ob sedemdesetletnici novomeške pomladi. Pobudo zanj je dal odbor, ki ga je leta 1989 ustanovila Kulturna skupnost Novo mesto in ki je tudi vodil vse aktivnosti. Odkritje plošče se je zavleklo za nekaj mesecev, saj bi morali to obeležje vzdreti že septembra 1990, ob sedemdesetletnici novomeške pomladi, kakor je tudi napisano na plošči. Kot rečeno, so se druge načrtovane reči zvrstile že prej, do letos. Pri tem mislimo predvsem na prireditve, ki so se lani vrstile v Novem mestu od slovenskega kulturnega praznika dalje, v kulturno življenje pa vnesle nekaj drugačnosti in svežine. Do izraza so bolj kot prej prišli domači ustvarjalci in poustvarjalci, ki so, deloma tud

Spominska plošča novomeški pomladi (foto: Janko Sajč)

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1/1991

po zgledovanju akterjev novomeške pomladi, dali vedeti, da so sposobni za kvalitetnejše in odmevnejše dosežke, kot so jih lahko pokazali do zdaj.

Nikakor ne gre prezreti novega v kulturni ustvarjalnosti Novega mesta v tem času, še zlasti ne poganjkov na nekaterih področjih dejavnosti, ki so jih bolj ali manj opazno promovirale same prireditve. Razveseljivo in pomembno za prihodnost je zlasti dejstvo, da moremo v zvezi s

poganjki novega govoriti o mladih. Kar poglejmo! Tu je nov novomeški komorni orkester, je mladinski zbor, ki se je prebil med najboljše v Sloveniji, je nov kulturni prepород na novomeški gimnaziji, če omenimo le nekatere od teh »pojavnov«. Praznovanje jubileja novomeške pomladi je vsekakor zapustilo več kot le spominsko ploščo. Čez leta se bo videlo, ali je pomenilo tudi začetek novega gibanja, po meri novih potreb in možnosti.

Jože Škufca UČENJE SLOVENŠČINE MED POČITNICAMI

Krščanska kulturna zveza, s sedežem v Celovcu, se zavzeto prizadeva za ohranitev slovenstva in slovenske besede na dvojezičnih območjih koroške dežele. Z različnimi programskimi usmeritvami je pobudila odzivno aktivnost kar v 42 slovenskih kulturnih društvih, predvsem na podeželju onstran Karavank. Dokaj uspešno sodeluje tudi s slovenskimi učitelji na nekaterih dvojezičnih glavnih šolah, ki skrbijo za pouk in potrjevanje slovenskega jezika, pa tudi z učitelji srednjih šol. Najpomembnejša srednješolska ustanova za Slovence na avstrijskem Koroškem je Zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu. Učni jezik v njej je pretežno slovenski. Ustanovljena je bila leta 1957 in je do zdaj vzgojila in izobrazila tisoč maturantov.

Dvojezične srednje šole pa so:

Višja šola za gospodarske poklice v Št. Petru,

Strokovna kmetijska gospodinjska šola v Št. Rupertu in

Zvezna trgovska akademija v Celovcu, ki je bila ustanovljena leta 1990.

(V Avstriji je drugačno poimenovanje šol kot pri nas. Dejansko gre za srednje šole. Opomba: J. Š.)

Še posebej pa so koroški Slovenci ponosni na ustanovitev privatne dvo-

jezične ljudske šole v Celovcu, ki je začela delovati v prostorih Mohorjeve družbe leta 1989.

V preteklih desetletjih razmere na Koroškem niso bile naklonjene ne Slovcem in ne šolam s slovenskim jezikom. Nemščina kot jezik večinskega naroda je prevzemala vodilno vlogo v celotnem javnem življenju, tudi na območjih, ki so bila z državno pogodbo določena kot dvojezična. Vztrajna zatrdjevanja, da se s slovenščino človek ne more uveljaviti v poklicnem in javnem življenju, so povzročila, da se je prostor slovenstva ožil in da se je slovenska beseda vse bolj pomikala v družinska okolja in v kulturno-jezikovno osveščena podeželska društva. Steber ohranitve slovenstva pa predstavljajo strokovnjaki in javni delavci, ki so se narodnostno utrdili na celovski gimnaziji za Slovence.

Optimistična zavzetost za znanje in uporabo slovenskega jezika pa se je pojavila v okviru kulturno-gospodarskega gibanja Alpe-Jadran. V zvezi s tem se uveljavlja prepričanje, da je slovenščina (predvsem kot poslovni jezik) nepogrešljiva za tvorbo sožitje in utrjevanje enakopravnih odnosov med narodi v tem predelu Evrope. To pa je lahko upanje, da se slovenski

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

besedi na Koroškem obetajo bolj naklonjeni časi.

Neugodno pa je spoznanje, da je v mnogih predelih, kjer je bila nekoč zibelka slovenstva, slovenska beseda tako rekoč utihnila ali pa zašla v pozabo.

Za ohranitev slovenstva, njegove kulture in njegovega jezika se ob naklonjeni drži avstrijske demokratične javnosti zavzemajo vsi tisti koroški Slovenci, ki se zavedajo, da jim to poslanstvo pripada po pogodbi, zakonih in veljavnih deklaracijah. Manjšinski narod s svojimi interesi in potrebami hoče potrditev svoje identitete in strpno ter ustvarjalno sožitje z večinskim narodom. To pa je povsem v skladu s kodeksom o človekovih pravicah.

Pred nekaj leti so na Koroškem oblikovali zavezujoči gesli Slovenščina je moj jezik in Slovenščina v Sloveniji. Slednje praktično pomeni, naj se mladina slovenskega življa na Koroškem uči maternega jezika tudi v Sloveniji, kjer diha slovenščina s polnimi pljuči. Za ta poziv, za to misel se je najbolj ogrela Krščanska kulturna zveza, ki ji ob pomoči zavzetega tajnika Nužeja Tolmajerja uspešno predseduje dr. Janko Zerzer, srednješolski profesor in ravnatelj.

Možnosti za uresničevanje zamisli o učenju slovenščine v Sloveniji je več in marsikaj v zvezi s tem še ni dobilo dokončne podobe in poti do potrditve v praksi. Nesporno so se v kontekstu teh pobud in razmišljanj najbolj uveljavile in potrdile Jezikovne počitnice, ki so bile že dvakrat organizirane v Novem mestu, 1989. in 1990. leta.

Idejno zasnovo Jezikovnih počitnic je oblikoval dr. Zerzer, in sicer na podlagi preverjenih izkušenj o uspešnem učenju jezikov v zahodni Evropi. Zelo pomembno pri pripravi in izvedbi takih Jezikovnih počitnic je, da udeleženec stanuje pri družini gostiteljici, ki ima otroka enake starosti, kot je gost. Pouka je največ tri ure dnevno, preostali čas pa se udele-

ženec jezikovno izpopolnjuje ob dodatnem programu in v svojem bivalnem okolju.

Korošci in pristojni v Ljubljani so želeli, da bi bile Jezikovne počitnice v Novem mestu, na Dolenjskem, z obrazložitvijo, da je pokrajinski pogovorni jezik tod najmanj pod vplivom sprejemanja elementov iz drugih jezikovnih sistemov. Prva pobuda, da se Jezikovne počitnice udomijo v Novem mestu, je prišla k nam s Koroške oziroma iz Ljubljane v pozni jeseni 1988. V Novem mestu so se za idejo ogreli: organizacijska enota Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, Slavistično društvo Dolenjske in vodstvo novomeške občine, v Ljubljani pa Sekretariat za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo in Klub koroških Slovencev.

Dve skupni delovni srečanja, prvo je bilo aprila 1989 v Novem mestu, drugo pa naslednji mesec v Celovcu, sta rodili odločitev, da se bodo prve Jezikovne počitnice organizirale v poletnem času že leta 1989. Obljuba je bila uresničena, v Novem mestu je tri tedne poglobljalo znanje iz slovenskega jezika 24 mladih Korošcev. V letu 1990 so Jezikovne počitnice ponovno stekle, vanje se je vključilo 25 otrok, od tega dobra četrtina že drugič. Novomeške družine z vrstniki vred so svojo jezikovno, kulturno in gostiteljsko vlogo opravile zelo dobro.

Nekatera novomeška podjetja in kulturne ustanove pa so tudi gmotno omogočile obogatitev programa za mlade goste s Koroške. Organizacija takega srečanja v Novem mestu je zahtevna, saj je pri nas v enem samem letu tako ali drugače pripravi in izvedbi Jezikovnih počitnic sodelovalo nad 80 posameznikov, družin gostiteljic, podjetij in ustanov. Republiški sekretariat za šolstvo, starši otrok s Koroške, Klub koroških Slovencev v Ljubljani in Krščanska kulturna zveza v Celovcu pa zagotovijo pretežni del denarja za uresničitev programa Jezikovnih počitnic.

Koristno s prijetnim je osnovno vodilo za sestavljalce programa ter za ljudi in ustanove, ki prevzamejo odgovornost za njegovo uresničevanje. Udeleženi so otroci, stari od deset do petnajst let. Ta oblika učenja slovenskega jezika poteka med počitnicami in samo teden dni prej, preden pridejo v Novo mesto, zaključijo svoje redne šolske obveznosti. Zato je nujno, da ima program ob storilnostnih nalogah tudi pestro ponudbo za sprostitvene aktivnosti. Mednje so uvrščene pevske vaje, različne kulturne prireditve, športne aktivnosti, pohodi in izleti.

Za čimbolj prijetna počutja udeležencev v prostem času pa človeško toploto in vsebinsko domiselno poskrbijo družine gostiteljice.

Koroški otroci pridejo v Novo mesto z dokaj šibkim predznanjem iz slovenskega jezika. V domačem krogu govorijo svoje narečje (nekateri že nemščino). Posamezniki so se v šolah, pretežno v dvojezičnih, že približali skromnemu znanju za širše sporazumevanje v maternem jeziku. Ker pa je konverzacija v šoli v slovenskem jeziku šibka, v javnem življenju pa komajda prisotna, otroci niso niti dovolj usposobljeni niti motivirani, da bi se v medsebojnih kontaktih in v stikih z okoljem sporazumevali v materinščini. Že ob tvorbi enostavnih povedi jim pogosto zmanjka potrebnega besednega zaklada, jezikovnih navad in spretnosti.

Otroci, vključeni v Jezikovne počitnice, so različne starosti, po predznanju slovenskega jezika so med njimi velike razlike, ločijo se po sposobnostih in motiviranosti za učenje slovenščine ter seveda po interesih in potrebah.

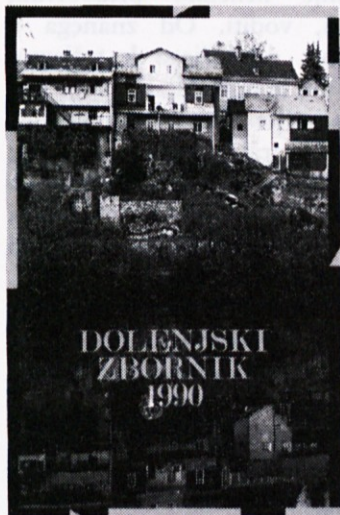
Taka spoznanja narekujejo vrsto zahtevnih in odgovornih pedagoških odločitev. Upoštevanje temeljnih pedagoških načel omogoča razvrstitev otrok v štiri učne oziroma delovne skupine. Znotraj posamezne skupine pa je potrebno vzgojno-izobraževalno delo še individualizirati,

to je zahtevnost približati posamezniku in ga v procesu dela za odzivno sodelovanje nenehno pridobivati, motivirati, voditi. Od znanega k neznanemu, od lažjega k težjemu! Osnovni cilj je poglobljati znanje slovenskega jezika. Vseskozi prevladuje funkcionalna raba jezika, poudarek pa je na komunikaciji. Potrebne so razlagalne in ponazoritvene vaje z nenehnim utrjevanjem in širjenjem osnov pretežno ustnega sporočanja. Ob tako zasnovanem delu pridobivajo učenci tudi nujno potrebne vrednosti o slovenskem jezikovnem sistemu.

Za pedagoške delavce je tak način dela izziv za upoštevanje sodobnih oblik in metod dela. To ni tradicionalna šola, to je učna delavnica z aktivno vlogo slehernega učenca in učitelja. Učitelji dosledno uporabljajo zborna izreka, učenci pa postopno osvajajo pogovorni in zborni jezik. Pedagoško delo je v takih učnih skupinah izredno zahtevno. Zato je nujno, da se učitelji za tako delo temeljito pripravijo in da v učnem procesu upoštevajo naj sodobnejše jezikovne pripomočke in primerna učna pomagala. Sprotne analize ob prisotnosti mentorja pa omogočajo, da se brez odlašanj odpravljajo težave in evidentirajo uspehi, napredovanja otrok. Dobri rezultati pa so najboljši dokaz uspešnega dela tako otrok kot učitelja. In za to pravzaprav gre.

K uspešni jezikovni vzgoji ogromno prispevajo tudi družine gostiteljice in seveda vse aktivnosti, ki spontano, na nevsiljiv način aktivirajo učenčevogovorno aktivnost in interes za napredovanje v ustnem sporočanju. Po prvem tednu bivanja v Novem mestu se otroci govorno sprostijo in za konverzacijo v slovenskem jeziku opogumijo. Če bi udeleženci Jezikovnih počitnic živeli skupaj, v internatu ali hotelu, takih uspehov ne bi mogli doseči. Zato imajo družine gostiteljice in njihovi otroci nezamenljivo vlogo v tako zasnovani jezikovni vzgoji. Presenetljiv napredek dosežejo otroci, ki se čez leto ponovno

Jože Skufca
UČENJE SLOVENŠČINE
MED POČITNICAMI

Naslovnica Dolenjskega zbornika št. 8

ANTON PODBEVŠEK

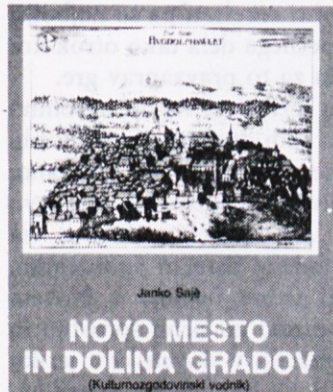
ČLOVEK Z BOMBAMI

SEDEM DESETLETIJ

ČLOVEKA Z BOMBAMI

DENIS PONIŽ

Naslovnica Podbevškove zbirke pesmi Človek z bombami

Naslovnica Novo mesto in dolina gradov

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1/1991

vrnejo v Novo mesto, skromnejše rezultate pa otroci, ki pridejo med nas tako rekoč brez znanja iz slovenščine.

Ob vsakem srečanju pa se potrdijo nova znanstva in prijateljstva med otroki in družinami s Koroške in Novega mesta. V mnogih primerih medsebojne vezi ostanejo in se poglobljajo z dopisovanji in obiski. To so dokazi, da imajo Jezikovne počitnice tudi širši odmev in globljo potrditev, ne nazadnje pa so tudi zgleden prispevek k utrjevanju skupnega slovenskega kulturnega prostora. Ugotovitve o uspešnosti Jezikovnih počitnic so na Koroškem zelo ugodne, kar je pohvalno in spod-

budno tudi za organizatorje, pedagoške delavce in družine gostiteljice v Novem mestu. Zato je logično, da so že stekle priprave za tretje tovrstno srečanje v Novem mestu.

Vsaka stvar na svoj način, pravi stara latinska modrost. Pripravljenost in odzivnost Novomeščanov, da pomagajo mlademu koroškemu naraščaju pri učenju slovenščine v Sloveniji, je veliko kulturno dejanje, vredno globoke zahvale in pozornosti. Sodelovanje je vzpostavljeno in za sporazumevanje, za dialog, je potrebno znanje jezikov. In znanje slovenščine pri tem ne more biti nobena izjema. Pot do tega pa ni lahka, je pa premagljiva, cilj pa dosegljiv.

NOVOSTI PRI DOLENJSKI ZALOŽBI

V mesecu februarju je Dolenjska založba izdala tri dela: Na predvečer slovenskega kulturnega praznika dolgo pričakovani **Dolenjski zbornik št. 8**, na sam praznik faksimile pesniške zbirke **Antona Podbevška Človek z bombami s študijo Denisa Poniža Sedem desetletij Človeka z bombami**. Dva tedna kasneje pa je izšel **kulturozgodovinski vodnik Novo mesto in dolina gradov** izpod peresa **Janka Sajeta**.

O vsebini Dolenjskega zbornika št. 8 je v prejšnji številki poročala Nataša Petrov. Dodajmo le še to, da je Zbornik pritegnil številne bralce. Strokovnjaki so mu dali laskave ocene. Vse skupaj je pripomoglo, da je razprodan v rekordnem času. Le v knjigarni Mladinske knjige je še nekaj izvodov. Človek z bombami je nastal leta 1920 v času novomeške pomladi, ki je dvignila kulturni prah, ki se je habral v letih kulturne zaspčnosti in

prve vojne. Čeprav je zbirka Človek z bombami izšla pet let kasneje, ni izgubila na svojem pomenu niti tedaj niti danes.

Študija Denisa Poniža, ki spremlja novi, jubilejni natis Človeka z bombami, se je lahko ustavila le pri nekaterih razsežnostih vprašanja o Podbevškovi liriki in njeni usodi v sedemdesetih letih.

Vodnik Novo mesto in dolina gradov (v slovenskem, hrvaškem, angleškem in nemškem jeziku hkrati) opozarja obiskovalce naših krajev na kulturozgodovinske vrednote, ki si jih je vredno ogledati. Na kratek, a jednat način, poda bralcu vse, kar mora vedeti, da se bo odločil za ogled. Vodnik Novo mesto in dolina gradov je prvi iz vrste vodnikov o dolenjski deželi, ki jih pripravlja Dolenjska založba.

J. S.

Jože Majes **KOLESARSTVO NA DOLENJSKEM**

Kolesarstvo na Slovenskem je pred kratkim praznovalo stoletnico. Iz tega obdobja izhajajo zapiski o organiziranem delovanju *velosipedistov*, kot so v tistem času rekli kolesarjem. Verjetno pa so se posamezniki s kolesom vozili že nekaj prej.

Na Dolenjsko so se kolesarji pipepljali nekaj kasneje, pa vendar kmalu zasledimo prvo organizirano društveno ime Dolenjc. Pravijo, da so bili kolesarji med obema vojnama dokaj dejavni, saj so poleg atletov, orodnih telovadcev in smučarjev dajali športni utrip dolenjski metropoli.

Prišla je vojna in kot mnoge druge dejavnosti so se razredčile tudi kolesarske vrste. Poskusi, da bi se ta šport uveljavil v našem prostoru, so bili tudi po vojni, vendar je bilo na resno delo treba počakati do leta 1972, ko je začelo delovati društvo, ki danes nosi ime dolenjske reke in pa ime glavnega sponzorja, Tovarne zdravil Krka.

Danes dajejo novomeški kolesarji na Dolenjskem poseben utrip. Iz skromnih začetkov pred skoraj dvajsetimi leti, ko je bilo mogoče v vsem mestu vsega skupaj deset ukrivljenih tekmovalnih krmil, je postalo danes Novo mesto kolesarsko mesto, ki na rekreativne množične prireditve privabi več kot tristo navdušencev.

Poznavalci, ki spremljajo tako tekmovalne kot množične prireditve, pravijo: »Tako vzdušje je samo v Kranju in v Novem mestu.« Treba si je samo ogledati tekmo za Veliko nagrado Krke, se peljati po tako imenovanem Balkanskem krogu in vsakomur bo jasno, da je kolesarstvo »zlezlo ljudem pod kožo.« Staro in mlado stoji ob cesti, spremlja športne boje in si daje duška. Ni čudno, da bodre tekmovalce s »frajtonaricami« in da je zmagovalac dirke nekaj časa junak.

V času, ko je fizični razvoj današnje mladine problematičen zaradi načina sodobnega življenja, je vloga športa – v našem primeru kolesarstva – dosti večja, kot si to predstavljajo nepoučeni. Resnici na ljubo je treba povedati, da malo mladih kolesarjev pride na športni Olimp. Pač ni vsem dano, da bi postali reprezentanti, prvaki, šampioni. Selekcija je izredna. Od dvajsetih mladih začetnikov pride v člansko vrsto samo eden.

Vzroki so različni. Na prvem mestu je gotovo zdravje. Opažamo, da imajo mnogi otroci prirojene napake, da so otroci v dobi, ko je treba najbolj tekati, se igrati in biti prešerno razigrani – to je od 3. do 10. leta – pri tem onemogočeni. Otrok, ki je bil v tej dobi preveč »zaklenjen v stanovanju,« ne bo nikoli vrhunski športnik. V sebi nosi zavoro, ki ga bo spremljala vse življenje. Tu je še volja. Spomnim se, da sem srečal dvanajstletnega mladeniča na kolesu in ga povabil, naj pride k nam trenirati in tekmoval, pa mi je mladi nadobudnež odgovoril kot iz topa: »Jaz bom samo rekreativec.« Kolesarstvo je bilo od nekdaj šport praznih želodcev in to ne samo pri nas. Preveč je vročine, prahu, znoja, ožuljenih zadnjic in obtolčenih komolcev, da bi vzdržali tisti, ki imajo vsega dovolj.

Ljudje s šibko voljo pridejo, vidijo, kako je treba garati, in gredo. Tudi negotova eksistenca vrhunskega kolesarja razredči članske vrste.

Kolesarstvo ne spada med bogate športe. Največ, kar lahko pričakujejo najboljši jugoslovanski kolesarji, je, da bo imel tako službo, ki mu bo omogočala treniranje preko celega dne, in pa dohodek, ki bo mogoče malo čez slovensko povprečje. Pona vadi tak fant, ki sicer ima osnovni poklic (največkrat četrte ali pete stopnje), tekmuje do 27. ali 28. leta, ustvarja »ime« sebi, klubu in mestu, pride na delovno mesto kot popoln začetnik. Je pa res, da je svetovljan, da ima delovne navade, je iznajdljiv, nepopustljiv in uporaben za delovne

Jože Majes
KOLESARSTVO NA
DOLENJSKEM

naloge, ki zahtevajo hitre in ponavadi pravilne odločitve. In še nekaj ponavadi prinese vrhunski kolesar s seboj na delovno mesto. To je zdravje. Telo jim je navajeno na napore, na hitre temperaturne spremembe... Iz izkušenj vem, da športniki niso na delu med tistimi, ki povzročajo vrste pred ambulantami. Nemalokrat se zgodi na etapnih dirkah, da se na 180 km dolgi progi tekmovalci po trikrat vzpenjo preko 2000 m visokega prelaza. Če sem slikovit in če to primerjam s kovaškim delom, je to približno tako, kot da kos železa segrejemo, ga na hitro v vodi pogasimo, pa zopet segrejemo in zopet pogasimo. Kaj se tedaj dogaja z jeklom, je znano. Dostikrat počti. Kaj se dogaja z organizmom, je tudi znano. Samo telo mora te napore vzdržati in poleg tega ne sme dobiti trajnih posledic. Zato je zdravstvu posvečena velika skrb. V profesionalnih moštvih je zdravnik drugi človek za direktorjem ekipe.

V novomeški Krki se že dolgo prizadevamo, da omogočimo športniku tak način preventive, da bo zdrav v času tekmovanja kot tudi potem, ko bo prenehal tekmovali. Brez sodobne medicine ne gre. V prvi vrsti so tu tako imenovani osnovni pregledi, kjer zdravnik ugotovi, če je mlad človek telesno in mentalno zdrav. Dosti je primerov, ko se prirojene napake pokažejo šele ob izjemnih naporih. Imeli smo primer, da je otrok tarnal nad povišano temperaturo in pogostimi vnetji dihal, to je reševal s sirupi in antibiotiki, končni razplet je pokazal, da je šlo za sicer nenevaren tumor na bronhijih, ki ga je bilo potrebno operativno odstraniti. Pri fantih smo imeli še primere, da so imeli samo po eno ledvico, da so imeli težje prirojene okvare skeleta itd. To, kar sem opisal, je kontrola splošnega zdravstvenega stanja.

Kolesarska dirka: (foto: Marko Klinc, iz fototeke Dolenjskega muzeja)

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1/1991

Prisotnost športnega zdravnika v profesionalni športni ekipi pa je potrebna zaradi dnevnega spremljanja prehrane in rednih testiranj. Laboratorijska testiranja vrhunskih športnikov se morajo opravljati vsakih šest tednov na najbolj sodobnih aparataturah, ki jih na srečo v Novem mestu imamo. Na osnovi teh testov zdravnik, ki ima tukaj tudi vlogo metodika, skupaj s trenerjem določita maksimum in minimum obremenitev na treningu. Glede na vrsto obremenitev na treningu in dirki se mora spremljati tudi prehrana, ki mora nadomeščati izgubljene minerale, vitamine in energetske vire, izgubljene med procesom izjemnih naporov. Dejstvo je, da so napori in s tem poraba energije pri vrhunskem športniku tolikšni, da jih z normalno prehrano brez koncentriranih dodatkov ne more nadomestiti. V Novem mestu je na tem področju izredno usposobljen dr. Radoje Milić, ki pa, žal, v klubu nima profesionalnega statusa. Področje sicer »pokriva« amatersko, čeprav vemo, da bi tu morali imeti celega človeka. Že dalj časa opozarjamo kolesarski delavci, da so mestu potrebni prostori za regeneracijo športnikov s fizioterapevtom in da je potreben športni zdravnik, ki bo plačan iz športnega dinarja. Danes v telesni kulturi še vedno prevladuje mnenje, da so bolj potrebni razni strokovni sodelavci, vzdrževalci itd. Druga pot je, da se vzpostavi sodelovanje med vrhunskim športom in zdravstvom po pravilih marketinga, kar pa je v trenutni situaciji izredno težko zaradi slabega gospodarskega stanja.

Tretja veja zdravstva, ki smo jo v Krki pripeljali na dokaj visoko raven, je psihologija v vrhunskem športu. Raziskave, ki jih je opravila dipl. psihologinja Irena Hrovat, so nam okvirno prikazale, kakšna naj bi bila osebnost vrhunskega kolesarja. Trener brez povezave s psihologom, zdravnikom, metodikom, dietetikom težko programirano pripelje športnika na svetovni vrh.

Pri reševanju te problematike pa se nujno vprašamo, kaj je profesionalizem in kaj je še amaterizem v športu ter navsezadnje, kaj je še rekreacija in kaj je tekmovalni šport. Amatersko kolesarstvo se razlikuje od profesionalnega predvsem v lastninskih odnosih in v dolžini tekmovalnih prog ter koledarju prireditev. Povsem različen je tudi odnos do športa. Dolžina dirke pri amaterjih je največ 200 km, pri profesionalcih so etape dolge tudi do 500 km. Pri profesionalni ekipi je lastnik kluba organizacija ali posameznik, pri amaterjih pa je klub združenje prijateljev kolesarstva. Ljudje večkrat v osnovi enačijo profesionalni šport z amaterskim, češ: »Glej ga, ta pa nič ne dela, samo kolo vozi. Ta je pravi profesionalec.«

Dejstvo je, da morajo najboljši novomeški kolesarji-amaterji trenirati dva do trikrat dnevno, sedemkrat tedensko, če hočejo iti v korak z najboljšimi amaterji na svetu. V času tekmovalj so fantje praktično ves čas zunaj Novega mesta. Hodijo z etapnih dirk na etapne dirke. Nekaj nastopajo za državno reprezentanco, nekaj kot klubska ekipa z mednarodnim statusom. Ti fantje so zdoma preko dvesto dni letno. Če vemo, da se trenira v času priprav 10 ur na dan in da je odsotnost velika, je jasno, da morajo imeti fantje službe oz. mecene, ki jim to omogočajo.

Sistemsko ta problem v športu ni rešen. Zato klubi uporabljajo mogoče in nemogoče načine, da po eni strani rešijo socialni status športnikov, po drugi strani pa le tako športniki lahko dosežejo svetovno pomembne rezultate. Krkini kolesarji, tu mislimo na reprezentante, so zaposleni po raznih podjetjih, katera jim priznavajo minimalni socialni status. Firmam se oddolžujemo z raznimi oblikami reklam. Se pravi, da status vrhunskih športnikov še zdaleč ni rešen. Verjetno bo prihodnost vrhunskih posameznikov v posameznem sponzoriranju mecenov. Vse pa bo potekalo po pravilih marketinga. Kolesarstvo v Sloveniji predstavlja

izključno cestno komponento. Pravih dirkališč ni. Tudi Novomeščani gojijo le cestne discipline. Po dirkališču obstajajo le velike želje. Za kolesarjenje je Novo mesto z ožjo okolico dokaj neprimerno. Kolesarskih stez ni. Promet je izredno gost, kar velja tako za center kot za vpadnice. Te so ozke, režim prometa pa je tak, da je ljudi strah na kolo. Tudi sicer je okolica dokaj reliefno razgibana, kar za povprečno populacijo iz kolesarskega vidika ni prijetno. Imamo pa to prednost, da je okolica izredno lepa, razgibana in ekološko čista. Verjetno je prav tu, ob dobrem strokovnem delu v klubu, treba iskati uspehe novomeških kolesarjev. Razveseljivo je, da v zadnjem času slišimo čedalje več tudi o dekletih Krke. Tu smo imeli izredne težave. Pri ljudeh je vladalo prepričanje, da dirkalno kolo in ženska ne spadata skupaj. Dekleta so se poleg vsega bala še mišičastih nog in problemi so bili tu. Intenzivno in trmasto delo v klubu je obrodilo sadove in danes imamo solidno žensko vrsto, ki je po svojih rezultatih druga v državi. Dekleta so uvidela, da so se vključila v dober kolektiv. Po tekmovalnih rezultatih so sicer še daleč za evrop-

skim povprečjem, vendar bomo z novim načinom dela, ko smo dekleta vključili v članske vrste, gotovo dvignili njihove sposobnosti. Navsezadnje pa je svoje storila tudi mednarodna kolesarska federacija, ki je starostno razširila tekmovalne kategorije in s tem omogočila bolj kakovostno delo tudi na tem področju.

In kaj naj rečem ob koncu? Težki časi so za vse. V tem trenutku je to realnost. Brez športa kot gibalna družbe ne bo šlo. Od tega je odvisen navsezadnje tudi obstoj naroda. V Kolesarskem društvu Krka se to zavedamo. Vse najboljše ljudi v klubu smo angažirali v marketing, v nastajanju je marketinška agencija. Povezujemo se s sorodnimi organizacijami. Iščemo stike po svetu. Zavedamo se, kaj pomeni to, če hočemo biti veliki v malem mestu. Vendar poti nazaj ni več. Kolesarsko društvo Krka je danes znano v svetu. Naši mladi fantje so ga ponesli tja, kjer doslej za nas niso slišali. Naloga ljubiteljev kolesarstva po vsej Dolenjski pa je, da mladim omogočimo še večji napredek, hkrati pa predstavimo svetu našo domovino, Slovenijo.

Zmagoslavje zmagovalca – Sandi Papež iz KD KRKA (foto: Marko Klinc, iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Ivan Zoran KULTURNA KRONIKA

DECEMBER 1990—FEBRUAR 1991

- DECEMBER 1990** ŠENTJERNEJ – Šentjernejski knjižni sejem, ki je potekal od ponedeljka, 3., do srede, 5. decembra, je bil jubilejen, saj so ga pripravili že deseto leto zapored. Knjigarna Mladinske knjige iz Novega mesta je organizirala prodajno razstavo, ki je obsegala okoli 500 naslovov knjig. Najslovesneje je bilo drugega dne, ko je na sejmu nastopila za šentjernejske šolarje slovenska pesnica in mladinska pisateljica Svetlana Makarovič.
- NOVO MESTO – V četrtek, 6. decembra, zvečer je imel mladi dramaturg Matjaž Berger, novomeški rojak, v Študijski knjižnici Mirana Jarca predavanje o moškem in ženskem diskurzu v Shakespeareovem Hamletu. Pred predavanjem so obiskovalci prisluhnili recitalu futuristične poezije, ki ga je izvedla skupina Futuristični esteti novomeške gimnazije.
- NOVO MESTO – Prodajna galerija Hest iz Maribora je prinesla del svoje likovno bogate in izrazno pestre ponudbe tudi na Dolenjsko, v razstavišče Krke v Ločni. Razstavo izbora slik, risb in grafik sedemnajstih likovnih umetnikov iz kroga najvidnejših jugoslovanskih ustvarjalcev so odprli v četrtek, 6. decembra. V kulturnem programu je sodeloval učiteljski trio Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta, ki ga sestavljajo violinistka Branka Zorič, violončelistka Mateja Vrtačič in flautist Ernest Jazbec.
- GROSUPLJE – V petek, 7. decembra, so v grosupeljski knjižnici pripravili večer pesnice Ane Gale. O njenem delu je govoril prof. Milan Dolgan.
- PIŠECE – Na tradicionalnem srečanju oktetov Posavja v soboto, 8. decembra, so nastopili: oktet Orlica iz Pišec, ženski oktet iz Brestanice, dekliški septet Corona in Boštanjski fantje. Priznanja jim je podelil Franc Kene, član izvršilnega odbora Posavskega pevskega združenja.
- GROSUPLJE – V avli OŠ Louis Adamič je bila v soboto, 8. decembra, biennialna revija pevskih zborov grosupeljske občine. Sodelovalo je 340 pevcev in pevk, njihov nastop pa je ocenil prof. Igor Švara.
- SENOVO – V Domu XIV. divizije je bilo v soboto, 8. decembra, že 7. srečanje posavskih pihalnih orkestrrov. Nastopili so orkestri iz Krškega, Kapel, Loč, Sevnice in s Senovega.
- HAMILTON – V tem kanadskem mestu so slovenski izseljenci v nedeljo, 9. decembra, izvedli otroško glasbeno veseloigro Maček Muri črnomaljskega skladatelja Silvestra Mihelčiča, in sicer pod njegovim vodstvom in v njegovi režiji. Mihelčič je bil namreč več tednov gost kanadskih Slovencev.
- NOVO MESTO – V ponedeljek, 10. decembra, zvečer je v tukajšnjem Domu kulture nastopila novomeška plesna skupina Terpsihora s plesno igro Zgodba.
- NOVO MESTO – Pesnica Marjanca Kočevar je izdala svojo drugo pesniško zbirko, ki ima naslov Pompeji. Prva predstavitev je bila v sredo, 12. decembra, v OŠ Bršljin, kjer je Kočevarjeva zaposlena kot učiteljica.
- NOVO MESTO – V Dolenjski galeriji so v petek, 14. decembra, odprli razstavo slik akademskega slikarja Henka J. Muala, Indonezijca, ki živi na Nizozemskem. Umetnik se je otvoritve osebno udeležil, predstavili pa so ga kot dediča vzhodnjaških barv.

ŠMARTNO PRI LITJI – Na gradu Bogenšperk so v sredo, 19. decembra, slovesno zaključili praznovanje 300-letnice izida Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske. Predstavili so zbornik s simpozija o Valvasorju in odprli razstavo noš iz Valvasorjevega časa. Slovesnosti se je udeležilo veliko ljudi, med njimi tudi dr. Matjaž Kmecl, član Predsedstva Republike Slovenije in predsednik republiškega odbora za proslavitev jubileja Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske.

NOVO MESTO – Okoli 50 glasbenih pedagogov Dolenjske, Bele krajine in Posavja se je udeležilo posveta oz. okrogle mize o položaju glasbe v naši družbi in kulturi, ki so jo v sredo, 19. decembra, pripravili v Kozinovi dvorani novomeške glasbene šole. Veliko pozornost je vzbudil skladatelj Lojze Lebič z izjavo, da je bilo na Slovenskem v preteklosti marsikaj utišano in zamočlano na področju glasbene ustvarjalnosti, in to zaradi ideologije. Dejal je, da je zdaj čas, ko naj se glasba vrne v spomin Slovencev in njihovo nacionalno zavest.

NOVO MESTO – V petek, 21. decembra, so odprli v razstavišču SDK slikarsko razstavo štirih ljubiteljskih slikarjev iz IMV: Staneta Petroviča, Ljuba Skupka, Franca Urbančiča in Staneta Verbiča. Na prireditvi, posvečeni 35-letnici IMV-ja, je nastopil mešani pevski zbor IMV pod vodstvom Slavka Raucha.

SEVNICA – V tukajšnji župnijski cerkvi je v soboto, 22. decembra, nastopil Komorni zbor iz Trebnjega pod vodstvom Igorja Teršarja. Gostje so izvajali sakralne in črnske duhovne pesmi.

STRAŽA – Pihalni orkester Novoles je imel v soboto, 22. decembra, v straškem kulturnem domu celovečerni koncert, na katerem se je prvič predstavil javnosti novi dirigent Miro Saje. Dosedanjemu dirigentu Milanu Posavcu, ki je straške godbenike vodil trideset let, so podelili Gallusovo listino.

ŠMARJE SAP – Tukajšnja gledališka skupina je imela v soboto, 22. decembra, na domačem odru premierno predstavo igre Prebrisani pastir. Igro, namenjeno otrokom, so naslednji dan ponovili v Dobrepolju, teden kasneje pa še v Grosupljem.

STARI TRG OB KOLPI – V nedeljo, 23. decembra, na dan slovenskega plebiscita, je Ljudska knjižnica iz Črnomlja odprla knjižno izposojevališče v prostorih tukajšnje šolske knjižnice. Izposojevališče je začelo poslovati s 500 knjigami.

NOVO MESTO – V torek, 25. decembra, je bil v novomeški frančiškanski cerkvi božični koncert. Nastopili so frančiškanski pevski zbori (mešani, mlajši in mladinski, otroški), organist Saša Freljih, komorni orkester Glasbene šole Marjana Kozine, baritonist Marko Kobal, sopranistka Suzana Žigon in drugi. Izvedli so tudi Tomčev Slovenski božič. Dirigirala je Janja Dragan.

ČRNOMELJ – Na novoletnem koncertu, ki ga je tukajšnja Zveza kulturnih organizacij priredila 29. decembra, je sodelovalo pet črnomaljskih pevskih zborov, in sicer: ženski zbor KUD Miran Jarc, deklški zbor župnije Črnomelj, mešani zbor društva upokojencev, moški zbor župnije Črnomelj in moški zbor Belt, poleg njih pa še črnomaljski pihalni orkester ter glasbeniki Nana Kure, Zdravko Kunič in Silvester Mihelčič. Zbrano vstopnino so namenili kulturnim društvom na območju, ki so ga prizadele novembrske poplave.

NOVO MESTO – Izjemen uspeh so spet dosegli mladi grafiki OŠ Bršljin, ki jih vodi likovni pedagog Ljubo Žagar. Na mednarodnem bienalu otroške grafike v Torunu na Poljskem sta učenca Damjan Brudar in Stanko Žagar dobila grand prix, učenka Darinka Milčinović pa častno nagrado.

JANUAR 1991 NOVO MESTO – V okviru Fotogalerije, ki domuje v Domu kulture, sta začela z novim letom delovati fotolaboratorij in trgovina s fotografskim materialom. Nova organizacija je dobila ime Vista 21. V petek, 4. januarja, so v Fotogaleriji odprli prvo prodajno razstavo fotografij, na kateri je sodelovalo dvanajst vrhunskih slovenskih fotografov.

KOČEVJE – V torek, 8. januarja, je v dvorani tukajšnjega kina nastopil mladi pianist Erik Šuler, kočevski rojak, ki že drugo leto obiskuje Centralno specialno glasbeno šolo v Moskvi. Igral je Beethovna, Schumana in Rahmaninova. Koncerta se je udeležil tudi Šulerjev profesor v Moskvi in mentor, Sijavuš Gadžijev.

NOVO MESTO – LB Dolenjska banka d.d. v Novem mestu je pomagala Numizmatičnemu kabinetu Narodnega muzeja v Ljubljani pripraviti razstavo Denarništvo v antiki na Slovenskem, ki je potem potovala po razstaviščih. Videli so jo tudi v Novem mestu, in sicer jo je v četrtek, 10. januarja, v mali dvorani Dolenjskega muzeja odprl minister za kulturo v slovenski vladi dr. Andrej Capuder.

BREŽICE – V prenovljenem Prosvetnem domu so spet lahko uvedli abonmajske gledališke predstave. Kot prvo je na brežiškem odru nastopilo v petek, 11. januarja, Slovensko gledališče iz Celja s Camero obscuro, delom režiserja Vinka Möderndorferja.

NOVO MESTO – Na tradicionalni prireditvi Dnevi plesa 91, ki je potekala od 10. do 13. januarja v Cankarjevem domu v Ljubljani, se je predstavila tudi novomeška plesna skupina Terpsihora. Njeno stvaritev Vrag v telesu je predstavila Marta Štemberger.

ČRNOMELJ – V soboto, 12. januarja, so javnosti predstavili rezultate večletnih izkopavanj okoli in znotraj cerkve sv. Duha v Črnomlju. Raziskave, ki jih vodi angleški strokovnjak dr. Phil Mason, so pokazale, da je bil Črnomelj naseljen že pred 2.500 leti.

NOVO MESTO – V razstavišču SDK so v petek, 18. januarja, odprli razstavo unikatnega nakita. Svoje izdelke so predstavili štiri zlatarji oblikovalci, ki so izšli iz celjskih Zlatarn. To so: Ivan Zupanc in Anita Planinšek iz Škofje vasi, Anton Žigon iz Žalca in Zdravko Dolinšek iz Trbovelj.

ČRNOMELJ – Akademski slikar Alojz Konec iz Sevnice se je kot umetnik prvič predstavil Belokranjcem. Razstavo njegovih del so pripravili v galeriji Miniart in jo odprli v petek, 25. januarja.

ŠENTLOVRENC – Ta mesec (31. januarja) je minilo 100 let, kar se je v šentlovrenški šoli rodila Marija Kmet, slovenska pisateljica, dramatičarka in prevajalka. Jubilej svoje rojakinje bodo šentlovrenčani počastili z uprizoritvijo njene drame Mati, s tem pa se je v kraju spet začelo prebujati kulturno življenje.

FEBRUAR 1991 GROSUPLJE – V petek, 1. februarja, so tu pripravili recital poezije Franceta Balantiča in koncert z glasbenikom Klemenom Ramovšem.

KOČEVJE – V tukajšnjem Likovnem salonu so odprli v petek, 1. februarja, zanimivo etnološko razstavo, ki prikazuje razvoj kočevske noše od 14. stoletja do danes. Razstavo je pripravila etnologinja dr. Maria Kundegraber iz avstrijskega Gradca, sodelovala pa je tudi slovenska etnologinja dr. Marija Makarovič iz Ljubljane.

RIBNICA – Učenke ribniške glasbene šole so nastopile v petek, 1. februarja, na klavirskem koncertu z naslovom Sprehod skozi glasbena stoletja. Izvajale so dela različnih skladateljev od Bacha do Šivica.

KULTURNA KRONIKA
Rast 1/1991

NOVO MESTO – V Dolenjski galeriji so v torek, 5. februarja, odprli zgodovinsko-dokumentarno razstavo Boj za slovensko severno mejo 1918–1920, v razstavišču Krke v Ločni pa slikarsko razstavo primorskega avtorja Zvesta Apollonia.

FEBRUAR SEVNICA – V galeriji na sevniškem gradu so odprli v sredo, 6. februarja, likovno razstavo Vinka Podobnika, slikarja iz Žirov. Kulturni spored sta popestrila z nastopom dekliški pevski zbor iz Žirov in oktet Boštanjski fantje. Tri dni kasneje, v soboto, 9. februarja, pa so v dvorani sevniškega gasilskega doma na slovesnosti v počastitev slovenskega kulturnega praznika nastopili: igralka Jerica Mrzel, oktet Boštanjski fantje in mešani pevski zbor Primoža Trubarja iz Loke pri Zidanem Mostu.

NOVO MESTO – V torek, 5. februarja, so na literarnem večeru v Študijski knjižnici Mirana Jarca nastopili mladi pesniki iz novomeške gimnazije. Spodbudno besedo jim je izrekel pesnik Severin Šali.

NOVO MESTO – Ob slovenskem kulturnem prazniku je izšel Dolenjski zbornik. V četrtek, 7. februarja, ga je zbranim v Študijski knjižnici Mirana Jarca predstavil urednik Jovo Grobovšek. – V OŠ Bršljin je bila tega dne predstavitev pesniške zbirke Ko bi mogla avtorice Marije Pilko. Knjigo je izdala novomeška založba Erro, ki jo zastopa Toni Vovko. V predstavitvenem programu je nastopil tudi basist Ladko Korošec. S ciklom slik se je obiskovalcem bršljinške šole predstavil slikar Tugo Lebič.

KOČEVJE – V kočevski občini so slovenski kulturni praznik proslavljali z zborovsko pesmijo. Moški pevski zbor Kočevje je 7. in 8. februarja nastopal v Livoldu, Črnem Potoku, Mozlju, Kočevju, Šalki vasi in Željnah.

BREŽICE – V galeriji Posavskega muzeja so v petek, 8. februarja, odprli kiparsko razstavo Petra Černeta iz Ljubljane. V kulturnem programu je sodeloval kvartet Tartini, tudi iz Ljubljane.

NOVO MESTO – V Fotogaleriji Vista 21 so v petek, 8. februarja, odprli razstavo fotografij Jova Grobovska. Avtor je s fotografijami zaznamoval strokovno ekskurzijo slovenskih konservatorjev po Siciliji in Dalmaciji.

IVANČNA GORICA – V petek, 8. februarja, na dan slovenskega kulturnega praznika, je imel tu celovečerni koncert moški zbor Rafko Fabiani iz Dobropolja.

ČRNOMELJ – Tradicionalna Župančičeva priznanja za delo v kulturi, podeljena v petek, 8. februarja, so prejeli: Majda Veselič, moški pevski zbor Belt, Jože Matkovič, Andrej Dular, Župančičeva plaketo pa Silvester Mihelčič st. iz Metlike. Ljudska knjižnica je pripravila razstavo knjižnih miniaturk, metliško-črnomaljska skupina Teater SJIT pa je uprizorila Jesihovo Stevardeso.

METLIKA – V Ganglovem razstavišču v metliškem gradu so v petek, 8. februarja, odprli razstavo o arheoloških izkopavanjih na Hribu nad Metliko. Izkopavanja je opravil arheolog Borut Križ iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu.

NOVO MESTO – Novomeška pomlad, kulturno-umetniško gibanje s priveditvami jeseni leta 1920 v Novem mestu, je ob svoji 70-letnici dobila spominsko ploščo. Ploščo, izdelano po načrtu Petra Simiča in z besedilom Jožeta Škufce, so vzdali na hotelu Kandija in jo je v petek, 8. februarja, odkril pesnik Severin Šali. Na slovesnosti v velikem salonu tega hotela je govoril novomeški župan Marjan Dvornik. Zatem je bila predstavitev faksimilirane oziroma reprint izdaje pesniške zbirke Antona Podbevška, Človek z bombami, iz leta 1925. Knjiga je izšla z daljšo študijo dr. Denisa Poniža, dodana pa so ji tudi Podbevškova Žolta pisma iz leta 1915. To zanimivo delo je izdala Dolenjska založba, in sicer kot prvi zvezek nove knjižne zbirke Utva.

TREBNJE – Na Prešernov dan, 8. februarja, je v trebanjskem kulturnem domu nastopil domači, občinski pihalni orkester pod vodstvom Jureta Teršarja.

KRŠKO – Zavarovalnica Triglav je ob slovenskem kulturnem prazniku in ob 90-letnici zavarovalstva na Slovenskem obdarila krško občino z izjemnim

knjižnim delom: z originalnim tiskom prve izdaje Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske. V petek, 8. februarja, je to res izjemno dragotino izročila Krčanom generalna direktorica Zavarovalnice Triglav Nada Klemenčič. Na prireditvi v počastitev slovenskega kulturnega praznika, kjer sta sodelovala pihalni orkester Videm in moški pevski zbor iz Brestanice, je občinska ZKO podelila priznanja – Prešernove plakete. Srebrne plakete so dobili Albin Medvešek, Stane Fabjančič in Alojz Šabec, bronaste pa Jože Turk, Milenko Vladič, Tone Kerin in Ernest Ferik.

DOLENJSKE TOPLICE – V Zdravilišču Dolenjske Toplice so spet začeli prirejati likovne razstave. V počastitev slovenskega kulturnega praznika so odprli razstavo malih plastik ter portretnih plaket in medalj Vladke Stoviček, akademske kiparke iz Krškega.

GROSUPLJE – Grosupeljci so v petek, 15. februarja, lahko prisluhnili zanimivi celovečerni pevski prireditvi, na kateri sta program izvajala grosupeljski oktet Mladika in dobrepoljski nonet.

NOVO MESTO – Osrednja občinska prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku je bil Novomeški večer v petek, 8. februarja. V Domu kulture so nastopili: Petra Gačnik (violina), Branka Zorič (violina), Tatjana Hadl (klavir) in Mateja Vrtačič (violončelo), ki sestavljajo klavirski trio, in Novomeški orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja. Igralka Lenča Ferenčak je brala pesmi Severina Šalija, študentka gledališke akademije Romana Šalehar pa pesmi Miroslava Gutmana, Marjance Kočvar, Janeza Kolenca, Milana Marklja, Ivana Perhaja, Franca Šalija in Ivana Zorana. Zveza kulturnih organizacij Novo mesto je prvič podelila priznanja in odličja za dolgoletno kulturno delo in za posebne dosežke v kulturi. Priznanja in odličja je prejelo več kot 30 dobitnikov. Posebno priznanje (umetniško sliko) je dobil pesnik Severin Šali, ki bo letos praznoval 80-letnico.

BREŽICE – Na osrednji prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku so podelili priznanja zaslužnim na kulturnem področju. Miha Haler je prejel plaketo občine Brežice, pihalna godba iz Kapel Gallusovo listino, šest posameznikov pa pisna priznanja ZKO.

DOBREPOLJE – Na prireditvi v soboto, 9. februarja, s katero so Dobrepoljci počastili slovenski kulturni praznik, so nastopili: Dobrepoljski oktet, ženski nonet Dobrepolje, Zagoriški fantje, oktet Mladika iz Grosupljega, ženski pevski zbor Grosuplje, moški pevski zbor Rafko Fabiani iz Dobrepolja in igralce na violinske citre Jože Zajc.

MIRNA PEČ – Mirnopečani, ki nadaljujejo dolgoletno igralsko tradicijo v mirnopeški dolini, so tudi letos naštudirali novo delo. Izbrali so Hiengovo veseloigro Večer ženinov in imeli v nedeljo, 10. februarja, premierno predstavo.

TREBNJE – Novo številko Srečanj, otroške literarne revije, so predstavili na posebni prireditvi, ki je bila v ponedeljek, 18. februarja, zvečer v stari trebanjski osnovni šoli. Nastopili so tudi učenci glasbene šole in mladinski pevski zbor OŠ Trebnje.

NOVO MESTO – V petek, 22. februarja, zvečer je občinska Zveza kulturnih organizacij organizirala v klubu Doma kulture pesniški maraton za znane, manj znane in neznane ustvarjalce.

NOVO MESTO – V ponedeljek, 25. februarja, je v tukajšnjem Domu kulture gostoval sloviti Tržaški kvartet harf, ki je s svojim svojevrstnim sestavom in izborom skladb pred dvema letoma že navdušil novomeško občinstvo.

LETNO KAZALO

letnik 1, leto 1990, številke 1-4

UVODNICE

LETOVANJE NA JARMU
za leto 1990
in
za leto 1991

LITERATURA

BRANKO BABIČ
LETOVANJE NA JARMU
za leto 1990
in
za leto 1991

LETOVANJE NA JARMU

za leto 1990
in
za leto 1991

297
297
297

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

- Branko BABIČ**, gimn. maturant, fotograf v Dolenjskem muzeju Novo mesto
Marjan DVORNIK, dipl. inž. strojništva, predsednik SOb Novo mesto
Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika na osnovni šoli Mirna, pesnik
Tone HROVAT, dipl. inž. kmetijstva, ravnatelj Srednje kmetijske šole Grm
Janko JARC, prof. zgodovine in slovenskega jezika, zgodovinopisec, upokojeni ravnatelj Dolenjskega muzeja
Stane JARM, akademski kipar, likovni pedagog na osnovni šoli Zbora odpolancev slovenskega naroda Kočevje
Lojze LEBIČ, dipl. arheolog, skladatelj, dirigent in glasbeni pedagog, redni profesor za teoretične vede na Oddelku za muzikologijo Univerze v Ljubljani
Jože MAJES, inž. strojništva v Gradbenem industrijskem podjetju Pionir Novo mesto, telesnokulturni delavec, vodja kolesarskega društva Krka Novo mesto
Tatjana MIHELČIČ, prof. glasbe na Glasbeni šoli Trebnje
Ana MURN, mag. ekonomije, Zavod za družbeno planiranje in urbanistično načrtovanje Novo mesto
Ivan PERHAJ, ravnatelj osnovne šole Vinka Paderšiča-Batreje Brusnice, pesnik, kulturni delavec
Fani POŽEK, ekonomski tehnik v Domu starejših občanov Črnomelj
Marjan RAVBAR, dipl. geograf, raziskovalec na Inštitutu za geografijo pri Univerzi v Ljubljani
Renato REPŠE, študent FAGG – arhitektura v Ljubljani
France REŽUN, upokojeni predmetni učitelj zgodovine in zemljepisa, pesnik in kulturni delavec
Darinka SMRKE, dipl. ekonomistka, ESPRI – agencija za podjetništvo in vodenje Novo mesto
Rudi STOPAR, strojni tehnik v tovarni Papir Radeče, kipar in pesnik
Franci ŠALI, prof. sociologije, publicist, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto
Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik organizacijske enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo Novo mesto
Alojz UCMAN, ekonomist v Komunali Novo mesto
Philipp WAMBOLT, prof. dr. sociologije, upokojen, živi v Birkenau – Hornbachu, Zvezna republika Nemčija
Boris ZAJC, pravnik, Uprava za družbene prihodke SOb Novo mesto
Ivan ZORAN, novinar pri Dolenjskem listu, publicist, pesnik in kulturni delavec

LETNO KAZALO

Letnik I, leto 1990, številke 1–4

UVODNIKI

Jože ŠKUFCA: Naj raste RAST!	3
Za še boljšo rast RASTI	83
Iz uredniške delavnice	183
Od tod v drugi letnik	287

LITERATURA

Poezija

	Stran
Mladen BABIČ: Trideset žebļev	33
Štefka BUTALA: Šepet	33
Avgust GREGORČIČ: Slutnja	21
Ljubezen	
Stekleno cvetje	
Ivan GREGORČIČ: Pesnik	85
Rab	
Češnja	
Svet večer	86
Portret	
Oko in svetloba	
Svet je moj svet miru	186
Rašomon	
Balada za blisk in črto	
Kako priti na Dolenjsko	295
Ko mislim pesem	296
Priteče sama	
Janja KASTELIČ: Pomlad	22
Marjanca KOČEVAR: Šentjanževo	11
v arabeski...	12
voda me obliva selivko v preletu...	
živo želu...	13
München 85	
prisotnost...	14
Motiv	
iz zbirke Pompeji:	185
ko me najdeš...	
raziva se...	
ne ustavlja...	
tvoje nemirno telo...	
junjska trava...	186
Janez KOLENC: Večer je spet tu	22
Nekoč	
Danes	23
Bralcu	
Jožetu Zakrajšku v slovo	86
Poletna	294
Kosim	
Brstenje v tišini	
V sebi nosim...	295
Živka KOMAC: Dobro jutro	187
Milan MARKELJ: ciklus Močvirje:	15
Padec	
Krik	
Slast	
Spomin	
Padli brat	16
Črnenje	
Voda	
Počrnjeni ptič	
Pesem	
Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ: Vrtnica	26
Ožarjena	
Vampir	89
Kvas	

Ivan PERHAJ: Pred koncem	297
Marija PILKO: Bridko je	187
Ana PORENTA-RIGLER: Z mrtvih bregov...	25
Božičnica	
Bije zvon	26
Fani POŽEK: Zimski sonet	187
France REŽUN: Pesem o pesmi	9
Pesem o ljubezni	10
Pripoved o drevesu	87
Trave in veter	
Jože SEVLJAK: iz ciklusa Noči z očetom:	88
Ostala mi je...	
Pokazal si mi...	
Darovali smo ti...	
Milan SIMONČIČ: Gospod so mi podarili...	24
Čas mi je uklenil...	25
Tomaž SLANA: Vesna	28
Sprehod	
Jasna STREL: Molčim	33
Franci ŠALI: Kozolec	88
Alkozof	
Večerno pismo	293
Prelaz	
Srh	
Severin ŠALI: Žalostinka popotnikov našega časa	7
Sonce v znamenju leva	8
Nelly SCHUSTER: Vas	32
Ivo UMEK: Mladi rudarji	26
Veliko sem ur pod žerjavi	27
Knapovsko sonce	
Tamara VONTA: Fanfare	34
Barbara ZORAN: Ne pustijo ti samote	34
Ivan ZORAN: Ko stopim iz verzov	17
To ni pesem	18
Peščeni akvareli (ciklus):	292
Rumeni plaz	
Rumena krajina	
Odtokanje v rumeno	
Rumena silhueta	
Rumena davnost	
Na robu rumenega	
Rumeno v zeleno	
Marjanca ŽVAR: Slaba igra	103
Modrovanje	
Spomin	187

Proza

Vinko BLATNIK: Dolenjske razglednice:	
Moja dolina	89–92
Hiša mojega očeta	301–306
Jože JAVORŠEK: Nevarni spomin (odlomek)	317–318
Janez KOLENC: Slovo	197–200
France REŽUN: Pota in razmišljanja – Kitajska:	
Med praukazi in možnostmi	93–101
Na valovih Jangeckjanga in sanje o tau	189–197
Zadrede ob Konfuciju, o smotrih razvoja in o drugih neodgovorljivostih	306–317
Katja REŽUN: Kamen in roža	200
Zimska pravljica	298–299
Jože SEVLJAK: Zemlja krije skrivnosti	37–38
Franci ŠALI: S teboj v besedi	39–46
Peter ŠUJICA: Suicidium differens	31–32
Jelka ZALETEL: Po poteh brezpotja	103–108
Anica ZIDAR: Pred menoj se je odprla stezica...	299–301

KULTURA

Bojan BOŽIČ: Štirideset let dela Dolenjskega muzeja	342-344
Andreja BRANCELJ: Juliju Papiču v spomin	230-231
Marinka DRAŽUMERič: Nova odkritja v šentjernejski cerkvi	131-134
Jože DULAR: Trdinov nagajenec Karel Bačer	228-229
Uroš DULAR: Božidarju Jakcu v slovo	46-49
Mihael GLAVAN: Podbevškova Žolta pisma	320-324
Miloš JAKOPEC: Časnikarstvo v Novem mestu	110-119
Janko JARC: Dr. Fran Zwitter v osvobodilni vojni	219-227
Milček KOMELJ: Umetnik življenja	49-55
Pogled na usodo in aktualnost Vladimirja Lamuta	333-341
Lev KREFT: Rekviem za avantgardo	214-218
Ivica KRIŽ: Podobar Jakob Kobe	123-125
Jožef MATIJEVIČ: Vladimir Stoviček – mojster medaljske umetnosti in kipar	125-129
Felicijan PEVEC: Jakob F. Zupan	345-347
Tatjana ROŽENBERGER: Božjepotništvo na Dolenjskem	347-352
Peter SIMIČ: O novomeški pomladi in Marjanu Mušiču	329-331
Branko SUHY: Za drugi bienale	58-62
Franci ŠALI: Človek z bombami	208-213
Jože ŠKUFCA: Iz pričevanj o novomeški pomladi Ludvik TONČIČ: Dr. Fran Rosina – soustanovitelj sokolske organizacije v Novem mestu in sopotnik Rudolfa Maistra	202-207 110-119
Janez VREČKO: Novomeška pomlad kot slovenski literarnoumetniški puč	325-329

NAŠ POGOVOR

Filip ROBAR-DORIN	156-160
Lado SMREKAR	248-261

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Evgenij AZAROV: Podeželje in njegove funkcije	238-240
Alojz ČAMPA: To je ta roža gabska	241-242
Janez GABRIJELČIČ: Organizacijski razvoj kot pripomoček pri razvoju Dolenjske in Bele krajine	136-141
Marija GABRIJELČIČ: Izobraževalna srečanja na Dolenjskem	150-154
Aleksander GOLOB: Pomen gozdov v ravninskih območjih Slovenije	235-237
Gregor GOLOBIČ: Odgovorno na plebiscitu, odločno po njem	289-290
Peter KAPŠ: Na rob razmišljanj o smotni organiziranosti zdravstva na Dolenjskem	360-366
Dušan PLUT: Na usodnem razpotju	55-57
Marjan RAVBAR: Sodobna urbanizacija v občini Novo mesto ter posledica za planiranje	142-150
Renato REPŠE: »Mala mesta« Mirenske doline	243-247
Franci Šali: Kdo bo v prihodnje subjekt oblasti	57-58
Politični pluralizem in demokracija Komunisti na prehodu iz prejšnjega v sedanjí skupščinski sistem	231-234 366-371
Tomaž ŠTEFE: Ekološka sociologija	62-69
Premiki v ekološki zavesti Slovencev in analiza odnosov do propadanja gozdov	372-380
Veljko TROHA: Vzgojna in kulturna vloga šole v okolju	353-360

»RASTOČA KNJIGA«

Janez GABRIJELČIČ: Rastoča knjiga kot spodbuda razvoja	381-382
Stojan PRETNAR: Evropska skupnost doslej in od leta 1992 dalje	383-386

ODMEVI IN ODZIVI

Bojan BOŽIČ: Sto let arheoloških raziskovanj v Novem mestu	390-391
Janez GABRIJELČIČ in Jožefa MIKLIČ: Za uspešnejše poslovanje v prihodnje	265-267
Tone JAKŠE: Srečanje je tudi priložnost	270-271
Tomo KOROŠEC: Predstavitev arheološkega dela Toneta Kneza (ob njegovi šestdesetletnici)	263-264
Borut KRIŽ: Dolenjsko arheološko leto 1990	388-389
Ivica KRIŽ: In memoriam – Vane Murn	395
Milan MARKELJ: Strokovna publikacija o Ajdovski jami	164-165
O knjigi Andreja Kranjca Dolenjski kras	165-166
Nataša PETROV: Dolenjski zbornik 1990	392-394
Zdenko PICELJ: Zastopanost Dolenjske in Bele krajine med NOB v učbenikih osnovnih in srednjih šol v Republikli Sloveniji	162-163
Novo mesto skozi čas – kulturnozgodovinski vodnik	271-274
Franci ŠALI: Srečanje v moji deželi	268-269
Andreja TAUBER: Mokronožci v plesu	163-164
Zorka SKRABL: Bogastvo jugoslovanskih arhivov	394

KULTURNA KRONIKA

Rosana MAČEK-KRISTAN: Kronika prireditev v občini Litija v letu 1989	174-175
Ivan ZORAN: Kulturna kronika v letu 1989	69-77
januar – april 1990	168-174
maj – avgust 1990	275-281
september – november 1990	397-401

LIKOVNE PRILOGE

Eugen CIUCA (Romunija): Drevo življenja	naslovnica 3. št.
Bogdan ČOBAL: Pokrajina	63
Eberhard FIEBIG (Nemčija): Portal	247
Božidar JAKAC: Teranova trta	naslovnica 1. št.
Avtoportret	47
Berlinski motiv	53
V gledališču	73
Marjan Mušič	331
Vladimir LAMUT: Deblo	naslovnica 4. št.
Novo mesto	288
Zima ob Krki	291
Ob Krki	319
Avtoportret	332
Avtoportret	333
Brst	338
Melanholija	340
Nokturno	341
Večerna ptica	352
Pot v Gorjance	380
Gorjanci	382
Hiše ob Krki	387
Parižanke	396
Pokrajina ob Krki	402

Erik LOVKO: Gospodar noči	79
Ko MURAI (Japonska): Človek in atomska moč	188
Marjan MUŠIČ: Spodnja Težka voda	329
Novo mesto, nekdanje čolnarne ob Krki	330
Novo mesto, analiza prostorskih značilnosti južnega pročelja	330
Kozolci	330
Motiv iz Podgorja	331
Zoran OGRINC: Z vetrom	19
Klavdij PALČIČ: Potem znenada ptica	5
Karel PLEMENITAŠ: Cik-cak I	29
Lucijan REŠČIČ: Likovne miniature k pesmim	293, 294, 295
Branko SUHY: Škarje	59
Vladimir ŠTOVIČEK: Torso naslovnica 2. št.	
Primož Trubar	84
Jehanne Leloup	102
Ob obletnici prve slovenske tiskane knjige	109
Avtoportret	124
Janez Vajkard Valvasor	128
Dr. Joseph Edgar Leopold-Lavov	130
Akademik Božidar Jakac	135
Torso	177
Milan UNKOVIČ: Prerok	35

FOTOGRAFIJE OSEB

Alojz GRADNIK, pesnik	260
Maksim GASPARI, slikar	252
p. Gabrijel HUMEK, slikar	250
Jakob KOBE, rezbar	122
Vladimir LAMUT, slikar	334, 337, 339
Fran ROSINA, član novomeškega Sokola	120
Filip ROBAR-DORIN, filmski režiser	156
Lado SMREKAR, ravnatelj Galerije B. Jakca	248
Fran ZWITTER, zgodovinar	220, 224

TEMATSKE FOTOGRAFIJE

Iz filma Filipa Robarja-Dorina:	155, 158
Veter v mreži	161, 167
Novomeška pomlad 1920	203, 205, 207, 324
Kostanjevica in Forma viva	184, 188, 201, 227
.	232, 247, 251
.	253, 254, 255
.	256, 257, 258
.	262, 274, 283
Dolenjski muzej Novo mesto	342, 343, 344
Arheološka izkopavanja	390, 391

IMENSKO KAZALO AVTORJEV

	Stran
Evgenij AZAROV	238
Branko BABIČ fotogr. v 2., 3., 4. št.	
.	33
Bojan BOŽIČ	342, 390
Vinko BLATNIK	89, 301
Andreja BRANCELJ	230
Štefka BUTALA	33
Alojz ČAMPA	241
Marinka DRAŽUMERIČ	131
Jože DULAR	228
Uroš DULAR	46
Janez GABRIJELČIČ	136, 265, 381
Marija GABRIJELČIČ	150
Mihael GLAVAN	320
Aleksander GOLOB	235
Gregor GOLOBIČ	289

Av gust GREGORČIČ	21
Ivan GREGORČIČ	85, 86, 186, 295, 296
Miloš JAKOPEC	110
Tone JAKŠE	270
Janko JARC	219
Jože JAVORŠEK	317
Peter KAPŠ	360
Janja KASTELIC	22
Marjanca KOČEVAR	11, 12, 13, 14, 185
Janez KOLENC	22, 23, 86, 297, 294, 295
Živka KOMAC	187
Milček KOMELJ	49, 333
Tomo KOROŠEC	263
Lev KREFT	214
Borut KRIŽ	388
Ivica KRIŽ	123, 395
Tatjana LAMPRET	168
Rosana MAČEK-KRISTAN	168, 174
Milan MARKELJ	15, 16, 156, 164
Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ	26, 89
Jožef MATIJEVIČ	125
Jožefa MIKLIČ	265
Ivan PERHAJ	297
Nataša PETROV	392
Felicijan PEVEC	345
Zdenko PICELJ	162, 271
Marija PILKO	187
Dušan PLUT	55
Ana PORENTA-RIGLER	25, 26
Fani POŽEK	187
Stojan PRETNAR	383
Marjan RAVBAR	142
Renato REPŠE	243
France REŽUN	9, 10, 87, 93, 189, 306
Katja REŽUN	200, 298
Filip ROBAR-DORIN	156
Tatjana ROŽENBERGAR	347
Jože SEVLJAK	37, 88
Peter SIMIČ	329
Milan SIMONČIČ	24, 25
Zorka SKRABL	394
Tomaž SLANA	28
Lado SMREKAR	248
Jasna STREL	33
Branko SUHY	58
Franci ŠALI	39, 57, 88, 208, 231, 248
.	268, 293, 366
Severin ŠALI	7, 8
Jože ŠKUFCA	3, 83, 183, 202, 287
Tomaž ŠTEFE	62, 372
Peter ŠUJICA	31
Nelly SCHUSTER	32
Andreja TAUBER	163
Ludvik TONČIČ	121
Veljko TROHA	353
Ivo UMEK	26, 27
Tamara VONTA	34
Janez VREČKO	325
Jelka ZALETEL	103
Anica ZIDAR	299
Barbara ZORAN	34
Ivan ZORAN	17, 18, 69, 168, 275
.	292, 397
Marjanca ŽVAR	103, 187

Stane JARM: iz cikla Obrazi (foto: Branko Babič)

Za program Dolenjske založbe in izid te številke RASTI so pri-
spevali:

**GORJANCI – AVTOPROMET, GOSTINSTVO IN TURIZEM,
STRAŽA – NOVO MESTO**

KRKA – TOVARNA ZDRAVIL, p.o., NOVO MESTO

**LJUBLJANSKA BANKA
DOLENJSKA BANKA, d.d., NOVO MESTO**

OBRTNO ZDRUŽENJE HRAST NOVO MESTO

TOVARNA OBUTVE NOVO MESTO

ZAVAROVALNICA NOVO MESTO, d.d.

RAST **REVIIJA ZA LITERATURO, KULTURO**
RAST **A** **IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
RAST **S** **Letnik II, leto 1991, št. 1(5)**
T **YUISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)**

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Srečko Novak

SVET REVIJE

Stane Peček, predsednik (Trebnje), Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Nataša Petrov (Novo mesto), Jože Škufca (Novo mesto), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Tone Hrovat, Peter Kapš, Milan Markelj (kultura), Franci Pipan, Lucijan Reščič, Janez Slapnik, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Severin Šali

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragsvska 7a (telefon: 068/21-134, 22-551, 24-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Naročnino in rokopise sprejema tajništvo revije. Rokopise lahko pošiljate tudi članom uredniškega odbora. Rokopisov in drugega gradiva ne vračamo. Letna naročnina je 240 din, za ustanove pa 360 din. Posamezna revija stane 100 din.

Št. žiro računa 52100-601-10472, Novo mesto – revija Rast

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Izid revije omogočajo: Republiški sekretariat za kulturo in sekretariati za družbeno dejavnost pri občinah Brežice, Črnomelj, Grosuplje, Kočevje, Krško, Litija, Metlika, Novo mesto, Ribnica, Sevnica in Trebnje

Revija je oproščena davka od prometa proizvodov po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
Izhaja štirikrat letno (marca, junija, septembra in decembra)

Popravki iz prejšnje številke

V uvodniku Jožeta Škufce: Od tod v drugi letnik (str. 287):

– 2. odstavek, 7. vrstica: Pričakovati je, da bo v naslednjih številkah narodila (ne: naredila) bogata in tudi polemična razmišljanja o naših raznoterih možnostih za enoten preboj v zahtevne razvojne projekte razvitega sveta.

– 4. odstavek, 3. vrstica: Globokoumje povedanega pa lahko posplošimo (ne: pospešimo) kot veliko resnico o temeljnem potrjevanju človekove ustvarjalne naravnosti.

V pesmi Ivana Gregorčiča: Kako priti na Dolenjsko? (str. 295):

– 1. kitica, 12. vrstica: V Kranju začne deževati, (ne: deževati)

V pesmi Ivana Gregorčiča: Priteče sama (str. 296):

– 3. vrstica: spraskat z neba (ne: spraskati)

Pri seznamu Sodelavci te številke (str. 403):

– Janez VREČKO, dr. znanosti, docent na Filozofski fakulteti...

V Kulturni kroniki:

– Str. 397, prvi odstavek: MOKRONOG – V soboto, 1. septembra,... je izpuščeno ime koreografa Janeza Mejača pri izvedbi domačega baleta Mokronožci – balet.

– Str. 398, zadnji odstavek: TREBNJE – V torek, 9. oktobra, sta Trebnje obiskala mladinski pisatelj Vitan Mal in Miha (ne: Milan) Mohar in se pogovarjala z ustvarjalci otroške revije Srečanja, ki je takrat spet izšla.

82
RAST 1991

200701939, 1

COBISS c

KNJIŽNICA M. JARČA
Domoznanski oddeljek

V PRIHODNJIH ŠTEVILKAH

Pavle ZIDAR
Jelka ZALETEL
Vinko BLATNIK
Miloš JAKOPEC

več avtorjev
Marko KOŠČAK

Jože GIODANI

več avtorjev

pesmi
Pismo za Iztoka
Dolenjske razglednice
Nova odkritja o H. Tandlerju in
F. Polaku
Civilna družba na Slovenskem
Interdisciplinarni pristop pri
sprejemanju lokacij ekoloških
objektov
Povzetek dolgoročne projekcije
zaposlovanja v občini Novo mesto
za obdobje 1990–2000
prispevki za »Rastočo knjigo«